

DENG

SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık Ticaret
Limited Şirketi Adına
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Umut AYTAŞ

Sahibi ve
Genel Yayın Yönetmeni
Bayram BOZYEL

Hukuk Danışmanı
Av. Hasan Dağtekin

YAZIŞMA ADRESİ
Kurtismailpaşa 5. Sok. Fırat 5 Apt.
Kat:1 No:2 Ofis/DİYARBAKIR
Tel/Faks: (0412) 229 02 88
E-mail: kovaradeng@mynet.com

BASKI
Saygın Reklam
Tel: (0412) 224 95 35 / Diyarbakır

ISSN: 1302-7964

HEWLÊR
Tel: 009647504456108

İçindekiler - Naverok

Merhaba 2

Bayram BOZYEL

Kürt korkusu ve 24 Haziran seçimleri üzerine 3-9

Dr. Salar OSMAN

Kurd li Herêma Kurdistanê û li her çîwar parçeyan de dê ser
bikevin 10-13

Çetin ÇEKO

Kürt seçmen davranışı ve 24 Haziran 14-18

Mazhar KARA

Sanatçı siyaset ilişkisi bağlamında sanat ve sanatçı 19-24

Neval ÇELİK

İran Anlaşması ve Kudüs 25-28

Ahmet KANÎ

Ziman û siyaset 29-32

Ümit TEKTAŞ

Baskın seçimler ve ittifaklar 33-39

A.Haydar FIRAT

24 Haziran seçimi ve gerekçeleri 40-43

Eskerê BOYÎK

Heciyê CINDÎ 44-55

Haydar CİHANER

Baskın seçim veya zamanda hezeyan hali 56-60

Ali KIZILAY

Kürt etnik kimliği ve (Zerdüştlük) Zeradeştlik üzerine 61-64

Nasır KEMALOĞLU

Dengên kurdî yên ku bê nasname mane(3) 65-72

Merhaba

24 Haziran'da Türkiye cumhurbaşkanı ve parlamentoyu seçmek üzere sandığa gidiyor.

Doğal olarak biz de bu sayımızda ağırlıklı olarak 24 Haziran seçimlerine yer verdik.

24 Haziran seçimlerini öncekilerden farklı kılan önemli yanlar var. Bu seçim her şeyden önce öngörülen zamanından çok önce yapılıyor; yani baskın bir seçim. İkincisi, 24 Haziran seçimlerine OHAL rejiminin yol açtığı yoğun baskı ve anti demokratik koşullarında gidiliyor. Bu durum ister istemez yapılacak seçimlerin meşruiyetine gölge düşürecek faktör. Üçüncüsü ve önemlisi Türkiye'nin 24 Haziran seçimleriyle Cumhurbaşkanlığı sistemi denilen bir sistem değişikliğine gidiyor olmasıdır. Türkiye'de ayrıca ilk kez siyasi partiler ittifak halinde seçime girebiliyorlar ki bu da oldukça yeni bir durum.

Yazarlarımızın çoğu yazılarını bu konuya ayırmayı tercih ettiler. Bayram Bozyel yazısında Cumhurbaşkanlığı Sistemine yol açan siyasal süreci irdelerken, Çetin Çeko dünden bugüne Kürt seçmen davranışlarını etkileyen faktörler üzerine bir yazı kaleme aldı. Yazarlarımızdan Ali Haydar Fırat, AKP iktidarının Türkiye'yi erken seçime götürme gerekçelerini detaylı bir biçimde sorguladı. Ümit Tektaş ile Haydar Cihaner ise yeni seçimle gündeme gelen ittifaklar konusunu farklı açılardan ele aldılar. Yazarlarımızdan Ahmet Kani Kürtçe olarak yazdığı makalesinde seçimlerde dil konusunu öne çıkartmayı tercih etti.

Geriye kalan yazarlarımız da birbirinden değerli konulara yer verdiler.

Sayın Mazhar Kara, aktüel bir konuya; sanatçı ve siyaset ilişkisini ele alan bir makale yazdı. Sayın Neval Çelik kendi makalesinde Ortadoğu'daki gelişmelerin yanı sıra Irak seçimlerini bazı yönleriyle değerlendirdi. Bu sayımızda ayrıca Sayın Eskerê Boyik'in, ünlü Kürt yazarı Heciyê Cindî'yi ve eserlerini tanıtan bir çalışmasına yer verdik. Ali Kızılay ise yazısında Kürt kimliği ve Zerdüştlük konusunu işledi.

Bu sayımızda ayrıca Kürdistan Kültür Bakanı Yardımcısı Sayın Salar Osman ile yaptığımız bir röportaja yer verdik. Önceki iki sayıda yayınladığımız Nasır Kemaloğlu'nun Kürtçe yazımı ile ilgili yazısının son bölümü bu sayımızda yer alıyor.

Okuyunca begeneceğinizi umuyoruz.

Merheba

Em bi hejmareke nû carek din bi we ra ne.

Di 24ê Hezîranê da li Tirkiyê serokkomar û parlamentoya nû tê hîlbijartin.

Çend xîsusiyetên vê hîlbijartinê hene ku divê balay bê kişandin. Berî her tiştî ev hîlbijartên gelek beriya dema destnîşankirî tê lidarxistin ku bi vê sedemê wek hîlbijartina pêşwekt tê binavkirin. A diduyan ev hîlbijartin di demeke ku Tirkiye bi rewşa awarte tê idare kirin da û di rewşek giran û ne demokratik de çêdibin. A sîsiyan û grîngtir Tirkiye bi hîlbijartina 24ê Hezîranê derbasê sistemeke nû ya bi navê sistema serokkomarî dibe. Guhartineke din jî ev e ku cara ewil partiyên siyasî dikarin bi tefaqî beşdarê hîlbijartinan bibin.

Bi vê sedemê me jî vê hejmara Kovara Dengê bi mijara hîlbijartinê dagirt. Nivîskarê me Bayram Bozyel di nivîsara xwe da li ser pêvajoya nîqaşên derbarê sistema serokkomarî û hincetên vê sisteme hûr bû. Birêz Çetin Çeko di nivîsara xwe da faktorên ku helwesta dengdarên Kurd tayin dikin nîşanê me dide. Haydat Fırat, Ümit Tektaş û Haydar Cihaner her yek jî wan di nivîsarên xwe da li ser aliyek û taybetmendiyeke hîlbijartina 24ê Hezîranê disekinin. Birêz Ahmet Kani jî bi vê minasebetê nivîsarek bi navê Zîman û Sîyaset jî bo me nivîsî.

Nivîskarên me yê mayî her yek jî wan li ser mijarek cuda û muhim hûr bûn. Birêz Mazhar Kara di nivîsara xwe da bal dikşîne li ser eleqeta di navbera siyaset û senetê. Birêz Neval Çelik di nivîsara xwe da guhartinên li Rojhelata Navîn û hîlbijartinên li Iraqê şîrove dike. Birêz Eskerê Boyik jî bo Kovara Dengê kurtejiyana nivîskarê bi navûdeng Heciyê Cindî raxist ser kaxiz. Ali Kızılay di nivîsara xwe da cî da mijara Zerdüştiyê.

Di vê hejmarê da her wisa hûnê hevpeyvîneke ku me bi birêz Salar Osman (Cîgirê Wezîrê Çandî yê Herêma Kurdistanê) re kiriye bixwînin. Nivîsara dawî jî ya birêz Nasır Kemaloğlu ye ku di herjamarên berê da du beşên wî hati-bûn belavkirin.

Heta hejmareke din bimînin di xweşiyê da.

Kürt korkusu ve 24 Haziran seçimleri üzerine

Bayram BOZYEL

Bayram BOZYEL

Kovara DENG

Türkiye, 24 Haziran'da cumhurbaşkanı ve yeni parlamentoyu seçmek üzere sandığa gidiyor. Ancak bu kez yapılacak seçim, öncekilerden birçok yönüyle farklı özelliklere sahip. Her şeyden önce, Kasım 2019 olarak belirlenen normal tarihinden çok erken bir tarihte yapılıyor. Bu açıdan 24 Haziran seçimleri haklı olarak baskın bir seçim olarak nitelendiriliyor. 24 Haziran seçimlerini sorunlu kılan temel mesele bu seçimlerin OHAL koşullarında gerçekleştiriliyor olmasıdır. OHAL altında seçimlere gidilmesi daha işin başında seçimlerin meşruiyetini kaçınılmaz bir biçimde tartışmalı hale getiriyor.

24 Haziran seçimlerinin esas belirleyici özelliği, bu seçimde Türkiye'nin bir sistem değişikliğine gidiyor olmasıdır. Türkiye'de ilk kez hükümeti kurma yetkisine sahip bir cumhurbaşkanı seçimi yapılacaktır. Başka bir ifade ile önümüzdeki dönemde ülkeyi yönetecek hükümet parlamento içinde çıkmayacaktır. Seçilecek cumhurbaşkanı hükümeti parlamento dışında oluşturacaktır. Yeni düzenlemeye göre parlamento eskisine göre daha sınırlı yetkilere sahip ve büyük ölçüde işlevsiz kalacaktır.

Cumhurbaşkanlığı sistemi bu açıdan yeni bir duruma işaret etmektedir. Söz konusu sistem, esas olarak Kürt korkusuna karşı iktidar erkini tek elde toplayıp güçlendirme kaygısı üzerine geliştirilmiş bir rejim değişikliğidir.

O halde 24 Haziran seçimlerini iyi anlamak için cumhurbaşkanlığı sistemi tartışmalarının geçmişine ve bu ihtiyacın hangi koşullarda gündeme getirildiğine kısaca bakmakta yarar var.

Ne kadar geçmişe gitmeli?

Türkiye'de son birkaç yılda yaşanan gelişmeleri, son dönemde artarak devam eden otoriterleşme eğilimini ve bütün bunların bir sonucu olarak gündeme gelen sistem tartışmalarını anlamak için 2014 yılının ortalarına gitmek mümkün.

2009 yılında başlayan Açılım Süreci ve bu girişimin devamı olarak 2013 yılının başında hükmet tarafından başlatılan Çözüm Süreci, Kürt sorununun barışçıl çözümü için yeni umutlara yol açtı. Bu süreç giderek toplum tarafından benimsendi ve sorunun siyasal çözümü yönünde büyük bir enerji ortaya çıkardı.

AKP hükümeti Çözüm Süreci ile PKK'yi silahsızlandırmak istiyordu. Hükümetin çözüm vizyonu silahların susturulması ile sınırlıydı. Ancak ortada bir handikap söz konusuydu. AKP iktidarı silahları susturarak Kürt sorununun çözeceğini düşünürken, cin şişeden çıkmış, Kürt sorunu beklenmedik bir biçimde siyasal bir boyuta evrilmişti.

Bu durum hükümeti ürküttü.

2014 yılının haziran ayında IŞİD'in önce Irak'ta ve ardından da Suriye'de sahne alması bölgesel denklemleri bir anda altüst etti. Aynı yılın ortalarında IŞİD'in Kobani'ye yönelmesi Kürt meselesini bir anda dünyanın ve Türkiye'nin bir nolu gündemi haline getirdi. Kobani ekseninde Ortadoğu ve Türkiye'de yaşanan gelişmeler Türkiye'nin gözünü daha da korkuttu.

Türkiye, Kürt meselesinde yaşanan bu hızlı gelişmeleri kendisi için tehdit olarak algıladı. Son birkaç yıldır iktidar ve ortağı MHP tarafından dilendirilen "beka sorunu" denilen şey esas olarak söz konusu Kürt tehdidi algısı üzerine inşa edildi. Bu korku tümüyle nedensiz değildi. Gerçekten de Kürtler yükseliyordu. Kürtler Güney Kürdistan'da federe bir statüye kavuşmuştu. Türkiye'de Kürt meselesi siyasallaşma yönünde hızla evriliyordu. Suriye'de Kürtler Kobani direnişi ile önemli bir prestij edinmişlerdi. Üç ülkede de Kürtlerin yıldızı parlıyordu. Eğer bölgedeki herhangi bir ülke Kürtlerin bu yükselişini kendisi için bir tehdit olarak tanımlıyor ise, bu tanıma göre adı geçen

ülkenin bir "beka sorunu" ile karşı karşıya olduğu sonucuna varmak zor değildi. AKP hükümetinin yaptığı tam da buydu. Kürtlerin özgürlük yönündeki ilerleyişlerini kendisi için bir tehdit olarak nitelendirdi ve bundan yola çıkarak bir "beka sorunu" kavramı geliştirdi.

2015 yılında yeniden başlayan çatışmalı süreç, Türkiye'nin Kürt meselesindeki yeni konumlayışı ile doğrudan ilişkiliydi. Aynı yılın içinde PKK'nin baş vurduğu hendek ve barikat savaşı hükümetin yeni stratejisini hayata geçirmesini kolaylaştırdı.

Türkiye'nin Kürt karşıtı konumu ve bundan ürettiği tehdit

Türkiye'nin Kürt karşıtı konumu ve bundan ürettiği tehdit algısı iç siyasette zincirleme politika değişikliklerine yol açtı. İçerde ve dışarda tehdit altında olduğunu, bir "beka sorunu" ile karşı karşıya bulunduğunu iddia eden bir Türkiye, bu türden kapsamlı bir tehditle ancak güçlü bir liderlik rejimiyle baş edebilirdi.

algısı iç siyasette zincirleme politika değişikliklerine yol açtı. İçerde ve dışarda tehdit altında olduğunu, bir "beka sorunu" ile karşı karşıya bulunduğunu iddia eden bir Türkiye, bu türden kapsamlı bir tehditle ancak güçlü bir liderlik rejimiyle baş edebilirdi. Bunun için bütün iktidar gücünün tek elde merkezileştiği/

toplandığı, yasama, yargı ve basın erklerinin işlevsiz kılındığı bir sisteme ihtiyaç vardı. Bugün uygulanmak istenen cumhurbaşkanlığı sistemi tam da böyle bir belirlemeden yola çıkılarak gündeme getirildi.

İlginçtir bu ihtiyacı ilk hissedenlerden biri MHP lideri Devlet Bahçeli oldu. Devlet Bahçeli'nin refleksleriyle Türk devletin geleneksel refleksleri örtüşmüştü. 16 Nisan'da Cumhurbaşkanlığı sistemi ile ilgili referanduma gitme teklifinin Devlet Bahçeli'den gelmesi bu açıdan kimseyi şaşırtmadı.

15 Temmuz darbe girişimi AKP-MHP ortaklığının stratejisinin hayata geçmesi için uygun bir zemin oluşturdu. 15 Temmuz darbe girişiminin gerçekleştiği gece Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbe girişimini bir "lütuf" olarak nitelendirmesi bir tesadüf değildi.

15 Temmuz darbe girişimi lütuf

15 Temmuz darbe girişimi berberinde iki sonuç ortaya çıkardı.

Birincisi, bu süreç AKP ve MHP'yi birbirine yaklaştırdı, ama daha çok ulusalcı, tekçi ve Türkçü devlet geleneği ekseninde. Söz konusu tekçi blok o günden bugüne giderek kaynaştı ve 24 Haziran seçimlerine "Cumhur İttifakı" şeklinde girme kararı aldı

İkincisi, devletin Kürt karşıtlığı temeline yeniden inşası için muhalefetin hizaya sokulması, farklı seslerin ifade edilebilmesine imkan veren demokratik zeminin ortadan kaldırılması gerekiyordu. 15 Temmuz darbe girişimi bu planın hayata geçirilmesi için elverişli bir konjonktür oluşturdu. Darbe girişiminden hemen sonra ilan edilen OHAL sistemi ve devreye sokulan KHK'ler ile hem Kürt hareketi hem de demokratik muhalefet iyice budandı.

Üzerinde düşünülen ama bir türlü toplumsal destek sağlanamayan cumhurbaşkanlığı sistemi tam da bu koşullarda kotarıldı. 16 Nisan'da referanduma götürülen cumhurbaşkanlığı sistemine ilişkin anayasa değişikliği kıl payıyla ve derin bir toplumsal kutuplaşmaya yol açarak kabul edildi. Onaylanan anayasa değişikliği paketinin bazı mad-

deleri 16 Nisan'dan hemen sonra hayata geçirilirken, yeni sistemin bir bütün olarak uygulamaya sokulması önümüzde yapılacak seçimler sonrasına bırakıldı.

Bu arada AKP'nin ve sonradan MHP'nin katılımıyla genişleyen Kürt karşıtı cephenin Kürt halkının bölgesel düzeydeki kazanımlarına karşı saldırıları geçen dönemde artarak devam etti. Bu karşıtlık en açık biçimiyle 25 Eylül 2017'de Güney Kürdistan'da yapılan bağımsızlık referandumunda ortaya çıktı. Türkiye, 25 Eylül'de yapılan bağımsızlık referandumuna karşı açık-

Bu arada AKP'nin ve sonradan MHP'nin katılımıyla genişleyen Kürt karşıtı cephenin Kürt halkının bölgesel düzeydeki kazanımlarına karşı saldırıları geçen dönemde artarak devam etti. Bu karşıtlık en açık biçimiyle 25 Eylül 2017'de Güney Kürdistan'da yapılan bağımsızlık referandumunda ortaya çıktı.

tan cephe aldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kürdistan Bölgesi'ni ekonomik ambargo uygulamak ve sınırları kapatarak bölge halkını aç bırakmakla tehdit etti. Daha sonra Kürdistan'a uygulanan siyasi ve ekonomik ambargolara açık destek verdi. 25 Ekim'de İran ile birlikte Kerkük ve diğer

bölgelerin Irak ordusu tarafından işgal edilmesi girişimine doğru- dan ve dolaylı katkı sundu.

Afrin'e gerçekleştirilen işgal hareketi ise yeni sayılır. Türkiye, bu hareket için PKK varlığını gerekçe olarak gösterse de esas amacın Kürtlerin Suriye'de ulusal haklarına kavuşmasını engellemek olduğu açıktı.

Öte yandan AKP iktidarı gelecekte de Kürt karşıtı politikasını ısrarla sürdüreceği yönünde mesajlar vermeye devam ediyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan, her vesileyle Afrin operasyonu ile yetinmeyeceklerini, Suriye Kürt Bölgesi dahil, Şengal ve Kandil olmak üzere kapsamlı operasyon hazırlıkları içinde olduklarının altını çiziyor.

Özetle 24 Haziran seçimlerini doğru tahlil etmek, konuyu ancak bu genel çerçeveye oturtarak mümkündür.

24 Haziran seçimlerini doğru anlamak

Yukarıda çizilen çerçeve içinde 24 Haziran seçimleriyle ulaşılması öngörülen hedefin Kürt korkusu üzerinden projelendirilen bir sistemi inşa etmek olduğu açıktır. Cumhurbaşkanlığı sistemi “Kürt tehdidi” ile baş etmek üzere dizayn edilmiş güçlü tek adam rejimidir.

24 Haziran seçimlerine ilişkin altı çizilmesi gereken birkaç nokta daha var.

Bunlardan ilki yukarıda kısaca belirtildiği gibi seçimlerin öngörülenden çok daha erkene alınmasıdır. Normalde cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinin Kasım 2019’da yapılması öngörülüyordu. Derken MHP lideri Devlet Bahçeli seçimlerin 26 Ağustos 2018 tarihine alınması yönünde ani bir çıkışta bulundu. Bu çıkışın ardından MHP ve AKP liderleri arasında yapılan görüşme sonucunda, Cumhurbaşkanı Erdoğan, seçim tarihinin 24 Haziran 2018 tarihine alındığını kamuoyuna açıkladı.

Elbette daha önce de AKP’nin bir erken seçime gidebileceğini öne sürenler olmuştu. Ancak hiç kimse seçimlerin bu kadar öne alınabileceğini öngörmemişti. AKP iktidarı, sürecin her geçen gün kendi aleyhine işlediğini görmüş, içerde ve dışarda koşulların giderek kötüye gittiğini fark etmiş, olası gelişmeler onu daha çok yıpratmadan önce erken bir seçime gitmeyi kendi yararına bulmuştu. Diğer bir neden de seçimleri öne almakla iktidar

blokunun muhalefeti hazırlıksız bir pozisyonda yakalamayı amaçlamış olmasıydı.

Erken seçim kararı sadece baskın ve fırsatçı bir seçim anlamına gelmiyordu, aynı zamanda demokratik bir seçim mantığına aykırı bir tutumdur. Gerçek anlamda özgür, adil ve demokratik bir seçimden söz etmek için bütün siyasal aktörlerin siyasi vaat ve programlarını özgür ve açık bir şekilde ifade edecek koşullara ve yeterli bir süreye sahip olmaları gerekir. Benzer demokratik şartlar ve makul bir süre ihtiyacı yurttaşların siyasi tercihlerini özgür bir şekilde oluşturmaları için de gerekli bir koşuldur.

24 Haziran seçimleriyle ulaşılması öngörülen hedefin Kürt korkusu üzerinden projelendirilen bir sistemi inşa etmek olduğu açıktır. Cumhurbaşkanlığı sistemi “Kürt tehdidi” ile baş etmek üzere dizayn edilmiş güçlü tek adam rejimidir.

Başka bir ifade ile seçimlerin bu denli öne alınması 24 Haziran’da yapılacak seçimlerin demokratik, yarışmacı ve adil olma özelliğini daha işin başında tartışılır hale getirdi.

24 Haziran seçimlerini tartışmalı kılan diğer bir özellik, yukarıda altı çizildiği, bu seçimlerin OHAL koşullarında yapılıyor olmasıdır. OHAL, adından da anlaşıldığı gibi normal işleyen demokratik bir süreçten sapmayı ifade etmektedir.

15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen askeri darbe girişimi ardından AKP hükümeti OHAL yönetimini ilan etmiş ve OHAL’in devlet içindeki darbeci unsurlara karşı işletileceğini kamuoyuna açıklamıştı. Ancak geçen süre içinde OHAL sistemi başlangıçtaki amacından çıkarak demokratik muhalefete karşı bir kıyım rejimine dönmüştü. OHAL hukukundan üretilen Kanun Hükmünde Kararname (KHK’lar) aygıtı ise iktidarın her türlü keyfi ve antidemokratik uygulamaları için fütursuzca kullanıldı.

Geçen dönem içinde OHAL koşulları ve KHK'lere dayanarak on binlerce insan siyasi görüş ve inançlarından dolayı gözaltına alındı, tutuklandı, işten uzaklaştırıldı ya da işinden çıkartıldı. Kürdistan'daki yüzlerce belediyeye kayyum atandı, HDP'nin onlarca milletvekili düşürüldü ya da tutuklanarak ağır hapis cezalarıyla cezalandırıldı. Geline aşamada Türkiye'de klasik anlamda demokratik bir süreçten söz edilemez. Düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğü zeminini büyük oranda tahrip edilmiş, iktidarın oluşturduğu baskı, korku ve tehdit iklimi nedeniyle toplum önemli oranda sindirilmiş durumda.

OHAL sistemiyle demokratik kazanımların tahrip edildiği, siyasal zeminin bunca daraldığı bir dönemde 24 Haziran'da yapılacak seçimlerin meşruluğunun tartışılması kaçınılmazdır.

Başka bir ifade ile 24 Haziran seçimleri taşların bağlanıp köpeklerin serbest bırakıldığı bir ortamda gerçekleştiriliyor.

Uluslararası düzeyde de bu yönde sıkça uyarılar yapılmaktadır. 24 Nisan'da toplanan Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi OHAL koşullarında düzenlenecek seçimlerin "Avrupa kriterlerine uymayacağı" gerekçesiyle Türk hükümetine 24 Haziran seçimlerini erteleme çağrısında bulundu. Benzer bir uyarı da BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri'nden geldi. Yüksek Komiser Zeid Raad El Hüseyin Türk yetkililerine çağrıda bulunarak OHAL'in kaldırılmasını, aksi halde bu koşullarda adil seçim yapılmasının mümkün olmadığını dile getirdi.

24 Haziran seçimlerinin yol açtığı kutuplaşma

Türkiye 24 Haziran seçim noktasına Kürt korkusu algısı üzerinden geldi. AKP ve MHP süreci adım adım örererek bu noktaya getirdi. 16 Nisan'da birlikte referanduma gidildi. Referandumun hemen ardından MHP, yapılacak seçimlerde Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı adaylığını destekleyeceğini açıkladı. Seçim ittifaklarına imkan veren yasal düzenlemeler iki partinin işbirliği ile gerçekleşti. Son olarak iki partinin ortak girişimiyle erken seçim karar alındı.

Mevcut durumda 24 Haziran seçim sürecinin başat odaklarından biri AKP

ve MHP'nin oluşturduğu Cumhuriyet İttifakı'dır. Bu ittifak Büyük Birlik Partisi'ni de içine alarak son şekli aldı.

Cumhuriyet İttifakı 1970'li yılların Milliyetçi Cephesi'nin günümüze uyarlanmış şeklinden başka bir şey değildir. Temel stratejisi korku, şiddet ve otoriterleşme üzerine inşa

edilmiştir. Sadece Kürt sorununda değil genel olarak kutuplaşma ve ötekileştirmeyi bir varlık siyaseti haline getirmiş durumdadır.

Öte yandan Cumhurbaşkanlığı sistemi olarak öngörülen şeyin dünyada bir benzeri yok. Amaç, kuvvetler ayırımı yerine bütün iktidar gücünü tek elde toplayan; yasama, yargı, basın, sivil toplumu cumhurbaşkanına bağlayan bir tek adam rejimidir. İddia edilenin aksine söz konusu sistem istikrarı sağlamaktan çok demokrasiden uzaklaşmayı ifade eden ve siyasal sistemi hızla otoriterleşmeye sürükleyen bir niteliğe sahiptir.

OHAL sistemiyle demokratik kazanımların tahrip edildiği, siyasal zeminin bunca daraldığı bir dönemde 24 Haziran'da yapılacak seçimlerin meşruluğunun tartışılması kaçınılmazdır. Başka bir ifade ile 24 Haziran seçimleri taşların bağlanıp köpeklerin serbest bırakıldığı bir ortamda gerçekleştiriliyor.

Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Bahçeli izledikleri çatışmacı, kutuplaştırıcı ve ötekileştirici dil ile yandaşlarını kenetlemeye çalışırken, paradoksal bir biçimde kendi karşıtlarını birleştirme zeminini de kendi elleriyle hazırladılar.

CHP, İyi Parti, Saadet ve DP'nin oluşturduğu Millet İttifakı bir bakıma iktidar blokuna bir tepki olarak gündeme geldi. Tek hedefleri AKP iktidarını devirmek olan bu blokun Kürt sorunu, demokrasi ve toplumun diğer temel sorunlarına ilişkin kayda değer bir çözüm önerileri yok. Tersine

Türk toplumunun milliyetçi duygularını kaşımakta karşı cephe ile yarışıyor görünüyorlar.

Bu tablo içinde dikkat çekici nokta şu: AKP-MHP bloku varlık nedenini Kürt korkusuna dayandırırken, karşıt blok da iktidarın oluşturduğu bu yöndeki algıya teslim olmuş, Kürt aktörlerle arasına özenle bir mesafe koymuştur. Başka bir ifade ile Kürt siyasal aktörlerine cüzanlı muamelesi yapılmakta, Kürtlerle yan yana görünmemek için özel bir çaba sarfedilmektedir. Özetle her iki blokun ne Türkiye'nin demokratikleşmesine, ne de Kürt sorununun çözümüne ilişkin belirgin bir çözüm perspektifi söz konusu değildir.

CHP'nin Cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce'nin belli bazı çıkışları olsa bile, bunların bütünlüklü bir siyasi çözüm projesi çerçevesinde dile getirildiği ne dair somut veriler bulunmamaktadır.

Koşulların birliğe zorladığı Kürt tarafı

Peşpeşe elde ettikleri kazanımların ardından Kürtler son birkaç yılda Ortadoğu düzeyinde düşmanlarının yoğun saldırılarına maruz kaldı. Türkiye'de son iki yılda yaşananlar içaçııcı olmaktan uzaktır. Kürt halkının geçmişte elde ettiği mevzilerin çoğu gasp edilmiş, geriye kalanları ciddi tehdit altındadır. 24 Haziran seçimlerine ağır baskı ve kuşatılmışlık koşullarında gidilmektedir.

HDP ne denli kendisini başka türlü göstermeye çalışsa da Türk

devleti ve siyasi aktörleri tarafından bilinçli bir biçimde dışlanmaktadır. Ayrıca karşılaştığı yoğun operasyonlar nedeniyle iyice etkisiz hale getirildi. Yüzlerce belediyesine kayyum atandı, onlarca milletvekili tutuklandı ya da düşüürldü, binlerce kadrosu tutuklanarak işlevsiz bırakıldı.

Bütün bu nedenlerden dolayı HDP açısından yüzünü Kürtlere çevirmek dışında bütün kapılar kapandı.

Geriye kalan diğer Kürt partileri de yoğun bir baskı, sayısız yasal ve idari bariyer ile kuşatılmış durumdadır. Ayrıca bu partilerin seçimlere girme imkanları ellerinden alınmıştır. Koşullar bu aktörler bakımından da işbirliği, seçimde ittifak ihtiyacını yakıcı hale getirdi.

Söz konusu koşullarda arzulanan ve olması gereken şey Kürt tarafının üçüncü bir blok olarak seçime katılmasıydı.

Bu yöndeki ilk ve anlamlı girişim Kürdistan Seçim İttifakı altında bir araya ge-

AKP-MHP bloku varlık nedenini Kürt korkusuna dayandırırken, karşıt blok da iktidarın oluşturduğu bu yöndeki algıya teslim olmuş, Kürt aktörlerle arasına özenle bir mesafe koymuştur. Başka bir ifade ile Kürt siyasal aktörlerine cüzanlı muamelesi yapılmakta, Kürtlerle yan yana görünmemek için özel bir çaba sarfedilmektedir. Özetle her iki blokun ne Türkiye'nin demokratikleşmesine, ne de Kürt sorununun çözümüne ilişkin belirgin bir çözüm perspektifi söz konusu değildir.

len PSK, PAK, Azadi, PDK ve PDKT'den geldi. Bu beş parti ve oluşum 2 Mayıs 2018 tarihinde yaptıkları bir açıklama ile kapsamlı bir Kürt seçim işbirliğine temel teşkil edecek bir deklarasyonu kamuoyu ile paylaştılar. Ardından HÜDA PAR ve HDP ile görüşmelere geçildi. HÜDA PAR ve HDP'yi kapsayan genişlikte bir seçim ittifakı fikri Kürt kamuoyunda olumlu bir yankı yarattı. Geçmişte yaşanan sorunları aşarak adı geçen iki parti arasında dolaylı bir diyalog zemininin oluşması toplumdan destek gördü.

Ne varki kapsamlı bir Kürt Seçim İttifakı'nı oluşturma girişimi toplumun yoğun beklentisine karşın sonuçsuz kaldı.

HDP ile HÜDA PAR'ı bir seçim ittifakı çatısı altında bir araya getirmek mümkün olmadı. HÜDA PAR Kürdistan Seçim İttifakı ile bir seçim işbirliğine yanaşmadı. Kürdistan Seçim İttifakı'na olumlu yaklaştığını belirten HDP ise yapılan birkaç görüşmeden sonra hedeflenen seçim işbirliğine hazır olmadığını gösterdi.

Bütün bu yaşananlar bir gerçeği bir kez daha net olarak ortaya koymaktadır. Her hangi kapsamlı bir Kürt birliği, HDP ve HÜDA PAR dışında güçlü bir Kürt siyasi odak oluşturulmadan mümkün değildir. HDP ve HÜDA PAR gibi yapıları ciddi, kapsamlı ve dengeli bir işbirliğine zorlayacak faktör, böylesi bir siyasi aktörün oluşmasından geçmektedir. PSK, PAK, PDK, Azadi ve PDKT'den oluşan güçbirliği bu açıdan bir başlangıç olabi-

li. Kürdistan Seçim İttifakı adı altında bir araya gelen siyasi yapılar 24 Haziran seçimlerine ilişkin ortaya koydukları ilkesel tavır ile siyasi alanda ses getirmeyi başardı, ortak ve uyumlu çalışmanın bir örneğini ortaya koydular.

2019 Mart ayında yapılacak yerel seçimler söz konusu Kürdistan dinamiğinin pratik sahada kendi rüştünü ispatlaması ve Kürt toplumuyla buluşması için bir fırsat oluşturabilir.

Bu yönde ileriye doğru bir adım atmak için hiçbir zaman geç değildir.

Öte yandan 24 Haziran'da nasıl bir siyasi tablo ortaya çıkarsa çıksın,

Türkiye'yi çok daha derin ve yapısal bir kriz dalgası beklemektedir. Son birkaç yılda Türkiye'nin içine girdiği çatışmalı ve otoriterleşme sürecinin yol açtığı tahribatları onarmak sanıldığı kadar kolay değildir. Ekonomik alanda artarak derinleşen kriz toplumu hızla bir yıkımın eşliğine sürüklemektedir. Türkiye sosyal, siyasal, diplomatik ve askeri alanda topyekün bir çöküntü ile karşı karşıyadır.

Dahası Kürt ve Kürdistan meselesi hem içerde hem de dışarda Türkiye için başedilemez bir duruma gelmiştir. Önümüzdeki dönemde Türkiye'nin gidişatını onun bölgesel düzeyde Kürt meselesinde alacağı tutum belirleyecektir.

Kürt hareketi, özel olarak Kürdistan dinamiği söz konusu tarihsel meydan okuma sürecine şimdiden hazırlıklı olmalıdır.

Her hangi kapsamlı bir Kürt birliği, HDP ve HÜDA PAR dışında güçlü bir Kürt siyasi odak oluşturulmadan mümkün değildir. HDP ve HÜDA PAR gibi yapıları ciddi, kapsamlı ve dengeli bir işbirliğine zorlayacak faktör, böylesi bir siyasi aktörün oluşmasından geçmektedir.

Kurd li Herêma Kurdistanê û li her çîwar parçeyan de dê ser bikevin

Dr. Salar OSMAN *

Dr. Salar OSMAN

Kovara DENG

Sala 2017an de li Herêma Kurdistanê gelek bûyerên grîng qewimîn. Referanduma serxwebûna Kurdistanê ya 25ê Îlonê di seranserê dîroka Kurdan de gaveke tarîxi bû. Herêma Kurdistanê di referandûmê da bi % 93 ji serxwebûnê ra got erê. Lê di 16ê Oktobê de jî berovajî trajediyêke mezin hat serê Kurdan. Kerkuk û gelek deverên din ji aliyê dijberên Kurdistanê hatin dagîrkirin. Dagîrkirina Kerkukê di nav Kurdan de bû sedemê travmeyeke mezin. Me wek Kovara Dengê van bûyerên grîng û yên bi wan ve grêdayî ji birêz Salar Osman pirsî. Birêz Osman, malayî ava be, bi hûrgilî bersîvên pirsên me da û gelek noqteyên nezelal jibo me rohnî kir. Li jêr hûn ê pirsîyarên me û bersîvên wan bi hev ra bixweyînin.

Wek hûn dizanin, piştê referanduma serxwebûnê ya 25 Îlonê, Kerkuk û hin deverên din ji kontrola Herêma Kurdistanê derketin û ketin jêr kontrola Bexdayê. Herwisa jî Hikumeta Irakê ambargo da ser Kurdistanê û gelek xesar û ziyanên din çêbûn. Ji ber van sedeman hîn kes dibêjin ku çêkirina referandûmê xelet bû. Gelo derbarê vê nêrînê hûn dikarin çi bêjin, li gor nêrîna we çêkirina referanduma serxwebûnê rast bû yan xelet bû, çima?

Bi nêrîna min, rîferandom yek ji mafê bîngehîn ê her tak û civakekî ye, ji aliyê demokrasîyê jî, rîferandum hevta ye tevî demokrasîyê û serdema siyaseta nû li cîhanê. Lewra ewa li Kurdistana başûr birêve çû, ne tenî şaşîti nebû, lê gavek gelek durost bû, gavek bû li cîhbû tevî demokrasîyê û mafên mirov û jiyana nû ya vî çaxî. Bi vê çendê, her tîghêştineke dibêje ku rîfrendom şaşîti bû, gereke guman li demokrasiya wana û guman li tîghêştina wana ji bo mafên mirov û guman bi dilsozî û pabendibûna wana bo çareserkirina pîrisgirêkan were kirin. Çunkî rîfrendom bi nêrîna başûr ne tenê maf bû û ne tenî demokrasî bû û ne tenî mîkanîzma çareseriyê bû jibo pîrisgirêkan, lê ev hemû tevde bûn û tevî wan jî gavek mezin û girîng bû ber bi hêla çareserkirina tevaya arîşe û pîrisgirêkên Îraqê. Îraqê bi dirêjahiya dîrokê girift û problem li gel Kurdan û Kurdistanê heye, Herêma Kurdistanê xwest bi rîya rîfrendomê çareseriyekê bibîne, lê çi corekî çareseriyê, çareseriyêke aştiyane û sîvîl daku pîris li gelî Kurdistanê werekirin û Îraqî û cîhanê jî bixe hember kevalekî ka

gelî Kurdistanê çî dixwaze. Lewra, nerîna Herêma Kurdistanî, nerînek rast û dorust, û nerînek mafîxwaz û çareseriyê bû û nerîneke demokratîk bû.

Bi bawera min, yek ji karên bi dirêjahîya diroka kevin û nû ku Kurd û Kurdistanê lidarxist be û rast be, rîfrandome. Lewra, bi dîtina min, gereke tev cîhan bizan bin ku Kurdan gavek rast avêtiye. Sebaret wan Kurdan ku dibêjin ku rîfrandom, dema wê nebû û şaşîti bû, divê pîris ji gewher û hez û jiyatiya wan bikin, çunkî bi rastî eger Kurdek hebe rîfrandum li cem wî şaşîti be, erê jêdestî û stem tişteke raste!? Erê diroka çewsandin û Helebce û enfal boyerên rastin!? Erê bi Erebkirina navçeyên Kurdistanî gavek raste!? Erê kuştina însanên Kurd û şewitandina Kurdistanî raste! Erê xistina jehrê nêv yekrêziya Kurdsanê de raste!? Erê dorustkirina cudahî û tefrîqê di nêv Kurdan de raste?! Eger bersîva van pîrsyaran dave, li wî çaxî dê bi zan bîn ku ev mirovê Kurd çend dilsoz û germe jibo pêşeroja Kurdistanê!

Qasî ku em dibînin carek din diyalog/pêywendî di navbeyna Herêma Kurdistanê û Bexdayê destpê kiriye. Li gor nêrîna we ev pêvajoya diyalogê wê çendî/çiqas pêşda here. Hûn hêvî dikin ku pêwendiyên Kurdistanê û Iraqê wê wek beriya referandûmê baş bibin? Bi kurtî hûn paşeroja Herêma Kurdistanê bo demeke nêzîg çawa dibînin?

Ez dibînim, hevbendî di nêvbera Herêma Kurdistanê û Iraqê, hertim weke beriya rîfrandumê lê naye, yanî ev hevbendî nazivrin bo seqayê xwe yê beriya rîfrandumê, çima? Jiber ku dem hat guhertin! Bi çî têgehîştnekê dem hat guhertin? Bi têgehîştina rîfrandumê. Bi ramanek din, niha Kurd pêş du zemenan daye. Zemena beriya 25 îlona 2017an û zemena piştî wê. Niha Kurd bi psaykolojiya rîfrandimê ne, Kurdên her çar parçeyên Kurdistanê û heya yên li taraw-

geyê jî xwedyên bîrokeya serixwebûnê ne. Lewra her diyalogek bi Bexda re were kirin, yan her diyalogek tevî dewletên weke Sûriyê û Tirkiyê û Îranê jî weren kirin, Kurd dê bi psaykolojiya serxwebûnê serederiyê bikin. Vêca bi bawerya min, hevbendî weke berê lê nahêneve. Lê pîris ewe: Aye hevbendî dê baştir bi bin yan xirabtir? Ez dibînim, ku cîhan ligel Kurda ye çunkî cîhan tevî demokrasiyê ye û Kurd jî demokratxwazin û bi rîya rîfrandumê demokrasî bicî anye. Ev qunax nexweş û sexte, Tirkiya, Sûrya, Iraq û Îran tehemula keval û wêneya rîfrandumî nakin, lê ligel çûiyê demî her alîyek dê têbighîje ku wêne û kevala rîfrandumê tişteki hevçerx û demokratîk û raste. Lewra dibînim, hêdî hêdî, pêşeroja Kurdistanê dê zor baş bibe. Pêşeroja Kurdistanê çewa dê baş bibe? Pêşeroj dê baş bibe bi wê teghiştina ku Kurd gereke di hundir de yek bin, Kurd bi toreyî tîhilçûn siyasetê neke, Kurd li deryên cîhanê bide paşre bihere Bexdayê, li deryên cîhanê bide paşre bihere Enqerê, Tihiranê û Dîmeşqê yanî piştevaniya tevaya cîhanî bicemîne, beriya wê jî, di hundir de tabayî û yekrêziya gelê Kurd û partiyên siyasî berpa bike û tevî yekrêziya nîştîmanî, dê Kurdan bihêz bike û pêşeroja Kurdan dê bêtir geş û ruhîn bibe.

Li gor nêrîna we statuya Kerkukê û heremên din yên nakok wê carek din kingê bîn nîqaşkirin? Hêvî heye ku di demeke nêzîg de mijara maddeya 140î were rojevê yan jî cihbicîh bibe?

Bi bawera min, ti carî Bexda madeya 140an ya destorî bicînake û eger bikarbe yek buhusta axa Kurdistanê nazivirîne, û eger bikarbe dê bajarên din jî dagîr bike. Ev mîtode jiboy hukûmetên Îran û Tirkiyê û Sûrya jî raste. Eger ew bikar bin ne perçeyeke û ne bihustek ji axa Kurdistan radestî Kurdan nakin, lewra gereke Kurd bi xwe hizir di rewşa xwe de bike. Kurd çî bike başe daku axa xwe ya dagîrkirî werbigreve, daku vê stemê liser xwe rake? Ev pîrsên gi-

ringin, lewra divê Kurdan hêza xwe hebe, û îkonomî û eçlek bihêz hebe û Kurd qencî û xirabîyan ji hev cuda bike û hertim bi rastiyan bibêje rast û bi şaşîştîyan jî bi bêje şaşîtî. Bi boçûna min, deverîn mad-eya 140an û Kerkûk û tev mijarên din, bi hêzê û bi têghîştin û bi mîtodek siyasî, serokayetîya siyasîya Kurdistanê dê bên çareserkêrin. Eger em çaverê bin ku Bexda dê madeya 140an yan giriftan çareserbike, em dê bikevin nêv şaşîtîyek siyasî mezin de û her weke me dujminî xwe nas nekir-be. Lewra, dibînim yek ji derazînk û deriyên hizra Kurdan ewe ku dujminê xwe nas bikin yanî naskirina dujminan yeke ji kîlon û mifteyên çareseriyê, lê cî daxî ye Kurdan bi dirêjahiya dirokê dujminên xwe nas-nekirine û bi soz û atîfeyê serederyê dike û nimûneyên Qazî Mihemed, Seyd Reza û komeke çirokên din ku bi me re dibêjn Kurdan nekarî ye dujminên xwe nasbikin ku ev jî yeke ji giriftên herî mezin e.

Kurdên tevahiye dinyaye meraq dikin û dipirsin; gelo hêzên pêşmerge wê kingê di bin yek baniyek de, wek ordiya Kurdistanê bibin yek? Derbarê vê pirsyarê gelo hûn dikarin çi bêjin?

Bi nerîna min, gavên baş hatine avêtin ku pêşmerge dê were rêxistin. Yekîneyên mezin yên partiyên siyasî, nemaze yên Partiya Demokrata Kurdistan û Yekêtîya Nîştîmanî ya Kurdistanî hatin tevli hev-kin. Ev gavek baş bû, lê mixabin pişkeke opozisyonê, pişkek ji serokayetîya siyasî ya hinek partîyan, û pişkek ji pirsgirîkên darayî û abûrî, û heya şerî Kerkûkê û ew xiyaneta li Kurdan hatî kirin, rewşa darayî û tingjîna dinêvbera aliyên siyasî de, ev tev girift û problem bûn, berevajî gaveke baş avêtine ku pêşmerge bibe yek. Niha jî beşekî baş ji pêşmerge çendîn aliyên hizbî bi xweve digire û ne bi tenê pêşmergeyên Başûr belku beşek ji partîyan Rojhelatî Kurdistanê û Rojavayê Kurdistanê bi hevrane û gelek caran di nîv yek çeper de

xebatê dikin. Ev destpêkeke başe lê divê hêş kar ji boy vî çendê were kirin. Xewna meye, xewna her Kurdekî ye, rojek were em pêşmergey bi tev rengên xweve bo yek armanc û di nîv yek çeper de xebatê bikin ji bo azadî û serxwebûna Kurdistanê.

Qasî ku em dizanin helbijartinên parlamnetoyê û serokatiyê li pêşiya Kurdistnê hene. Di vê mijarê da du pirsyarên min hene: Yek, gelo wê helbijartin di wexta xwe da çêbinin an na? Du, ger helbijartin çêbibin wê çawa xizmeta asayîbûna rewşa Kurdistanê bikin?

Bi nerîna min, helbijardinên Kurdis-tanê li dema xwe nayên encamdan, çunkî Yekêtî Nîştîmanî Kurdistan ku hêze-ke serekeye li Kurdistanê û pişkdare di hukûmetê de û hêza pêşmerge jî heye, û rêkkeftin tevî PDKê û Bizava Gorranê heye, û zon û devereke berfire liberdestî wê daye, qayîl nîne ku helbjardin werin kirinê. Ne weke pîrensîpê helbjardinê lê weke mîkanîzm û dem ligel helbjardi-nan nîne. Çima, çunkî wana problemên nêv xweyî yên kûr hene, heta niha YNK nikare civînên xwe yên normal bikin.

Bi nêrîna min encamdana helbjardi-nan zor gerek û pêdivî û girînge werin ki-rin, çima? Çunkî di nihade komeke girif-tan li başûr hene dê çareser bibin jiberku tabloyeke nû, kevaleke nû dê dorust bibe ku bi rîya wê dê cardin jiyana siyasî, jiya-na desthelatê û jiyana perlemêntoyî ji nû dê were darêjtneve bi mîkanîzim û or-ganîzmeke nû, ev yek. Didu, bi rastî gelek girînge helbjardin werin kirin çunkî her partîyeke siyasî li başûr dê qebareya xwe dê baş bizane û niha tev partî di taqîkirinê de ne daku gel bersîva serderîya wan ya siyasî bide, gel dê bersîvê bide ka kî partîya siyasî daxwaza serxwebûnê kiriye û kê daxwaza bindestiyê kiriye, gel di helbjardinan de dê bersîvê bide ka kê dixwast bi aşîti çareserîya

pirobleman bike û kê dixwast bi şer û bira-kojiyê berpa bike. Gel dê bersîva wê çendê jî bide, ka kî tenî bi peyvyan ligel Kobanê bû û bi rastî û kiryar kî ligel Kobanê bû. Helbjardin dê bersîva wan bide ka kî di nîvbera mexrîb û îşayê diçû cem Malkî û daxwaza birrînî mûçeyê jiyara xelkê Herêma Kurdistanê dikir, û kî Pêşmerge han dida ku şerî Da'şê bike û bi berdewamî di nêv sengeran û çeperan de bû, lewra helbjardin gelek di giringin û omîdewarîn di helibjardinan de, rastiya rûdanan û rastiya serederyên siyasî ruhî bibin û girift û problem tev çareser bibin û Kurdistan mifayekî baş ji helbjardinan werbigre.

Pirsa min a dawî ev e: Îsal wê li Iraqê jî hilbijartin çêbibin. Ger hilbijartin çêbibin wê bandorekek çawa bi giştî li ser rewşa Iraqê û taybet jî li ser Kurdistanê bike?

-Helbijardin li Îraq dê werin kirin lê ti tiştêk gewherî û esasî nayê guhertin jiberku li Iraqê du şengist hene yanî du navend hene ku biryar li Iraqê biryar bi destin. Ya yeka Îrane û ya diduyan lêvegera Şî'eyane, evna biryarê diden, evna siyasîyê dadirêjn, evna hewlîstan dirust dikin. Lê di tev awayan de, başe helbijardin li Iraqê werin kirinê û helbijardin piroseyke demokratîke û başe li dema xwe werin encamdan. Ez bawerim ewên dê werin serhukmî li Iraqê, ti tiştêk wisa mezin naguherin, çunkî eqiliyet her heman eqiliyete. Ev eqiliyete li Îranî û li lîvegerra Şî'eyan tê bi rîvebirin û tê nexşandin û arastekirin. Îro ne giringe kî lîser kursîyê ye li Bexdayê, ya giringe ewe çî eqiliyete. Mixabin piştî Sedam ku rijîma wî rijîma enfal û Helebce bû, birayên Şî'eyan hatine ser stêca hukmî li Iraqê. Wana jî bi eqiliyeteke siyasî ya modêrn hukum li Iraqê peyrew nekir lê Iraq gîhande vê rewşê ku hêzeke tim xirabe ji aliyê artêşîve, ji aliyê abûrî û îkonomîve gelek xirabe bo jiyanê, ji aliyê demokrasîyêve xwedîya destihilateka siqete. Niha jî bi çavekî şofîvî Erebî û

taîfegerî Şîgerî kar dikin, lewra wêneyên Dozxmurtû û wêneyên Kerkûkê, wêneyên kuştina însanên Kurd, dagîrkirin, wêneyên bi Erebkirinê, wîlu bi me re dibêjin ku eqiliyeta Bexda nehatîye guhertin, çî Şê'e bin çî Sune. Mixabin di vê qunaxê de eqiliyet nahê guhertin lewra jiber neguhertina eqilyeta li Bexdayê, gereke Kurdistan bi yekrêzî û bi regekî aşîxwazane ru bike Bexdayê, tev pîrisgirêkan, duh beriya rîfrandomê û ligel rîfrandomê û piştî rîfrandomê û niha li dema diyaloga giriftên îdarî û darayî gereke Kurd bizan bin ku ev kesên li Bexdayê ne, komeke siyasîetmedarên mezhebî ne, ne bi tenê Kurdan nabînin, lê heta Şî'eyên ku hevhezir nebin ligel wana nabînin û Suneyên birayên xwe jî nabînin. Lewra di nihade, Îraq yek parçe ye ji wêraniyê, ji hejariyê, ji xezaniyê û ji nepejirandina hevdû, lewra li dawîya axiftinê xwe de ya giring ewe bibêjm ku serokayetiya hukumeta herêma Kurdistanê niha di diyalogekî da ye tevî Bexda. Gelek giringe em tev bi wan re piştevan bin. Herêma Kerdîstnay di lîgerîneke dîplomatik de ye daku wilatên dunyayê piştevaniya Kurdan bikin û Başûra Kurdistanê ne tenê mulkê başure belku ya her çîwar parçeyane, siyasîetvan û pêşmerge ne tenê yên başûrî ne belku yên hemû Kurdistanê ye, lewra gerek mirovê Kurd, siyasîetvanên Kurd û partiyên Kurdan, hizir û mejiyê xwe berfireh bikin û di yek dem de tev Kurdistanê bibînin û Pêşmerge û hemû dol û nihal û deşt û çiyayan bi yên xwe bizanin. Giringitîrîn xal min divê amajê pê bidim, ewe ku Kurd li Herêma Kurdistanê dê ser bikevin û piştrastî ku roje wê bê, dê rizgar bînin û tev Kurd li her çîwar parçeyan dê bi azadî bijînin.

Gelek spas jibo bersîv û agahdariyên we

Ez jî bo Govara Dengê zor spas dikim.

**Cîgirê Wezaretê Çandî yê Herêma Kurdistanê*

Têbînî : Ev hevpeyvîn beriya ku wexta hilbijartinên li Iraqê diyar bibe hatibû çêkirin.

Kürt seçmen davranışı ve 24 Haziran

Çetin ÇEKO

Çetin ÇEKO

Kovara DENG

Kürt seçmenin seçimlere ilişkin Kürt odaklı davranışı 1950’lerde çok partili döneme geçişle şekillenmeye başlar. Tek Parti döneminde tüm Kürdistan illeri “yasaklı bölgeler” idi. Seçimlere ancak merkezi otoritenin tespit ettiği adaylar katılabiliyordu. Bölgeden Kürt adaylar olmakla beraber, birçok aday Batı illerinde ikamet eden kişilerdi.

Çok partili evreye geçildiğinde, dönemin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Başkanı İsmet İnönü’nün Demokrat Parti (DP) Başkanı Celal Bayar’a: “Doğu’da parti teşkilatlarını kurmamayı kabul ederseniz, karşılık olarak biz de teşkilatlarımızı kapatırız. Partizanlığın ulusal birliğimizi yıkacağı endişesi içerisindeyim” dediği bilinir.

1950’de çok partili döneme geçildi. CHP’nin tek parti totaliter iktidarından, özellikle de kolluk kuvvetlerinin baskısından bir nebze kurtulmak için önemli sayıda Kürt ileri gelenleri ile aile ve aşiretler politik ve ekonomik alanda DP’nin liberal çıkışına destek verdiler. Böylece

1925 Şeyh Sait başkaldırısı sonrası sürgüne gönderilen Kürt ailelerinden birçok şahsiyet, DP listelerinden parlamentoya girdi. Ağrı’dan Halis Öztürk, Kasım Küfrevi ve Celal Yardımcı, Diyarbakır’dan Mustafa Ekinci, Yusuf Azizoglu ve Mustafa Remzi Bucak, Urfa’dan Hacı Şeyh Ömer Cevheri, Erzurum’dan Abdülmelik Fırat DP’den seçilen Kürt vekillerdi. Bu ailelerin fertleri uzun süre sistem partileri içinde konumlarını korudular.

DP iktidarının Kürt aydın ve siyasi elitine tahammülü uzun sürmedi. 17 Aralık 1959’da sağ ve sol cenaha eğilimli 49 Kürt aydın bizzat dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile İçişleri Bakanı Namık Gedik ve MİT tarafından “komünist Kürtçü” isnadı ile tutuklandı. Ardından 27 Mayıs 1960 darbesi oldu. 27 Mayıs darbecileri siyasi tutukluları serbest bırakırken, Kürt aydınlarını “Vatan haini”, “Milli birlik ve bütünlüğün bozguncuları” sayarak serbest bırakmadılar.

Ardından Kürdistan’da toplu tutuklamalar başladı ve tutuklananlar Sivas’ta

kurulan toplama kamplarına gönderildiler. Bu operasyonun ve zulmün en önemli nedenlerinden biri, 1958'de Irak'ta monarşinin yıkılması ardından 1947'de Sovyetler Birliği'ne iltica eden ve 7 Ekim 1958'de otonomi görüşmeleri için Güney Kürdistan'a dönen Mustafa Barzani liderliğindeki hareketin Kuzey Kürdistan'a olası etkilerini bertaraf etmekte.

1960 askeri darbe sonrası kapatılan DP'nin yarattığı siyasi boşluğu doldurmak için iki parti kuruldu. Bunlardan biri Yeni Türkiye Partisi (YTP), bir diğeri ise Adalet Partisi (AP) oldu. YTP'nin kurucuları arasında Yusuf Azizoglu (Diyarbakır), Recai İskenderoglu (Diyarbakır), Kasım Küfrevi (Ağrı), İhsan Bedirhanoglu (Van) ve Kemal Badıllı (Urfa) gibi sağ muhafazakâr Kürt ileri gelenleri vardı.

YTP'nin ilk Genel Başkanı Ekrem Alican idi. Kısa bir dönem yaptığı genel başkanlıktan istifa edince, Yusuf Azizoglu genel başkan oldu. Bu nedenle YTP'yi Azizoglu öncesi ve sonrası olarak iki ayrı dönemde değerlendirmek gerekir. Azizoglu sonrası YTP, Kürtlerin ağırlıkta olduğu ve Kürdistan illerinden milletvekili çıkaran bir parti oldu. Bu nedenle Halkın Emek Partisi (HEP) ve ardılı olan partiler gibi, o kuvvette olmasa bile bir Kürt partisi olarak görüldü. Adeta Kürt milliyetçilerin legal planda toplandıkları bir parti oldu. Sosyalist Kürtler ise Türkiye İşçi Partisi'nde (TİP) toplanmış ve "Doğular Grubu" adıyla hareket ediyorlardı.

1961 seçimlerinde YTP, Türkiye genelinde %13,7 Kürdistan'da ise %37,7 oy aldı. Takrir-i Sükûn sessizliği ardından 1950'de kıpırdanmaya başlayan Kürt seçmenin siyasi davranışı, böylece 1961 seçimleriyle kristalize ve disipline olmaya başladı. "1961 seçim sonuçları ve YTP kurucularının kompozisyonu birlikte dü-

şünüldüğünde şunu söylemek mümkün görünüyor: 1991 seçimleriyle başladığı düşünülen Kürdistan'daki siyasi davranışın Türkiye genelinde ayrışması durumu aslında ilk kez 1961'de yaşanmıştır ve üstelik bu durum belli belirsiz de olsa Kürt meselesinin Türkiye siyasetine 'geri dönüşüyle' alakalıdır"

TBMM tutanakları incelendiğinde YTP milletvekillerine yönelik "Kürtçülük" isnadı ve açılan soruşturmalar, Kürt sorununun mecliste yoğun bir biçimde tartışılmasına ayrıca vesile olmuştur. Bu açıdan YTP, etno bölgesel bir parti olarak tanımlanabilir. YTP'in siyaset sahnesine çıkışıyla birlikte devletin muhafazakâr Kürtleri "Kürtçü", sosyalist Kürtleri "komünist Kürtçü" olarak kategorize etmesi de bu sürece denk gelir.

YTP'nin ardından Kürt sorununun politik çözümüne ilişkin program, söylem ve niyete sahip partilerin Kürdistan'da oylarını arttırdıkları görülür. Örneğin YTP'den sonra Türkiye ortalamasının üstünde Kürdistan'da oy alan bir diğer parti, Türkiye İşçi Partisi (TİP) olmuştur.

Yasal Kürt siyasetinin ilk seçim başarısını 1991'den önce gerçekleştirdiğini gösteren başka bir örnek ise, 1978 Diyarbakır'da Mehdi Zana'nın, 1979 yılında Ağrı'da Orhan Alpaslan'ın ve Batman'da Edip Solmaz'ın bağımsız adaylar olarak girdikleri yerel seçimlerde belediye başkanı seçilmeleridir.

Sistem partileri ve Kürt seçmen

Sistem partileri açısından Kürt sorununun politik çözümüne ilişkin yaklaşım, Kürt seçmenin davranışında her zaman belirleyici olmayı sürdürmüştür. 1987, 1991 ve 1999 dönemlerinde partilerin Kürt sorununun siyasal çözümüne

ilişkin hazırladıkları “Kürt Raporları” ve “Kürt realitesini tanıyoruz” açıklamaları yadsınamaz. Anavatan Partisi (ANAP), Fazilet-Refah ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)’nin Türkiye ortalamasının üstünde Kürdistan’dan oy almalarının politik ve sosyolojik açıklaması, önemli oranda Kürt meselesinin siyasi “çözümüne” yönelik sundukları raporlar ve verdikleri sözlerdir. Kürt seçmen meselenin olası çözümünde bu konuda sözü ve vaadi olan her partiye oylarıyla kredi açarak karşılık vermiştir.

1991’den itibaren ağırlıklı olarak Kürtlerin ulusal ve demokratik haklarını talep eden tabana dayanan ve birçoğu yasaklanan HEP, DEP, DEHAP, HADEP, BDP, DTP ve HDP süreci başladı. Kürt hareketinin farklı siyasi geleneğinden gelen kendilerini “Kürdistani Parti” olarak niteleyen HAKPAR ve Katılımcı Demokrat Parti ardından, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (PDK-T), Kürdistan Özgürlük Partisi (PAK), Kürdistan Demokratlar Platformu (KDP) ve Kürdistan Sosyalist Partisi (PSK) siyaset sahnesinde yer aldılar.

1991’de SHP ve Halkın Emek Partisi (HEP) seçimlere birlikte katıldılar. SHP, Türkiye genelinde %20,8 oy alarak üçüncü parti, Kürdistan’da %32,7 oy alarak bölgede birinci parti oldu ve HEP 22 milletvekili çıkardı. 1995-2007 yılları arasında yapılan dört genel seçime HDP geleneği, seçimlere bağımsız milletvekilleri ile girdi ve mecliste grup oluşturdu.

AK Parti, iktidara geldiği 2002 yılında bölgedeki oyların %23’nü aldı. DEHAP ise, %33 oy alarak bölgede birinci parti oldu. Yerel dinamiklerin yanı sıra, bölgede değişen güç dengeleri, Kürtlerin kazanımları ve uluslararası aktörlerin Kürt sorununda devreye girmesiyle AKP, reformcu söylemini arttırdı. Bunun sonucu

olarak 2007 seçimlerinde %51 oyla AKP bölgede birinci parti konumuna yükseldi. Bağımsız adaylarla seçime giren BDP ise, bölge oylarının %30’nu aldı ve parlamento 22 milletvekili sokarak grup kurdu. 2011 seçimlerinde de AKP %50 gücünü Kürdistan’da korumaya devam etti. İkinci kez bağımsız adaylarla seçimlere giren BDP ise, on puan oyunu arttırarak %40 oy aldı ve 36 milletvekiliyle parlamento ya girdi.

Siyasi, ekonomik reformlar ve AB’ye tam üyelik iddiasıyla iktidara gelen AKP, zaman içinde hem Kürt sorununun çözümünden hem de Türkiye’nin demokratikleşmesi perspektifinden uzaklaşarak kendinden önceki iktidarlara benzemeye başladı. Bu dönemde Kürt halkının, sivil niteliği baskın Kürt hareketlerine verdiği kitlesel destek önemli ölçüde arttı. Buna karşılık devlet, Kürt legal hareketlerinin parlamentoda ve uluslararası toplumda meşru bir güç haline gelmesinden aşırı rahatsızlık duydu. Her zamanki gibi Kürt hareketlerini “marjinal gruplar” veya “teröre destek veren” yapılar olarak lanse edip bunların meşruiyetlerini tartışma konusu yaptı.

7 Haziran 2015 seçimlerinde parti olarak seçimlere giren HDP, %10 barajını aşarak 80 milletvekili çıkardı. Bölgede toplam oyların yarısını alarak birinci parti olan HDP, parlamentoda da ikinci ana muhalefet partisi konumuna yükseldi. AKP’nin Kürdistan’da düzenli yükselişi de böylece durdu. Parlamentoda tek başına hükümet kurma yeterliliğine sahip olamayan AKP, ne koalisyon ne de azınlık hükümeti kurmak istemedi ve erken seçim kararı aldı.

AKP hükümeti Kürt legal hareketinin yükselişini durdurmak ve etkisiz hale getirmek amacıyla, hendekler ka-

zarak pusuda bekleyen PKK'yi yeniden savaşa davet etti. PKK, bütün uyarılara rağmen, HDP'nin yüzde 80-90 oranında oy aldığı kentlerde çatışmalı bir ortama dönüş demek olan "öz savunma" temelli bir "öz yönetim" ilan ederek, iktidarın bu davetine icabet etti ve "hendek savaşları" başladı. Böylece 1 Kasım 2015 seçimleri silahlı çatışmanın dorukta olduğu bir ortamda gerçekleşti. HDP barajı geçti ama %10 seçmen desteğini kaybederek 59 milletvekili çıkarabildi.

24 Haziran ve Kürt seçmen

Erken veya baskın diye adlandırılan 24 Haziran seçiminin bir gerekçesi de Güney ve Batı (Rojava) Kürdistan'daki kazanımların engellenmesi ve şiddete dayalı çözüm siyasetinin sürdürülmek istenmesidir. AKP açıkladığı seçim manifestosunda "Fırat Kalkanı" ve "Zeytin Dalı"na benzer askeri hareketlerin devam edeceğini ifade etmektedir. Daha önce demokratikleşme ve reform söylemleri ile oylarını yükselten AKP, muhafazakâr Kürt seçmenden ciddi oranda destek almıştı. Milliyetçi söylemler ve savaş siyaseti ile bugün kaybetmeye başladığı muhafazakâr Kürt seçmenin desteğini, MHP ittifakıyla telafi etmeye çalışmaktadır.

Kürtlerin kazanımlarına saldıran, hal-kın seçtiği vekilleri ve belediye başkanlarını hapse atan, Kürt sorununu şiddetle bastırmayı çözüm olarak gören, toplumu baskı ve korku ile sindirmeye çalışan AKP iktidarına, Kürtlerin kuvvetli bir yeter demesinin vakti gelmiştir. İktidarı ve muhalefeti ile Kürt seçmeni "Çantada keklik" gören dönem bitmiş, seçmen discipline olmuştur. Bu ise Kürt hareketini sistemi etkileyen ve kilitleyen bir güce ulaştırmıştır. Farklı bileşenleriyle Kürt hareketi, sistemin sürekliliğinde isten-

mese de hesap edilmesi gereken önemli bir güç ve aktördür.

Bu gücün katlanarak devam etmesi için Kürt hareketinin farklı bileşenlerinin sadece 24 Haziran seçimlerinde değil, farklı platformlarda da ortak hareket etmesi gerekir. Sistem partileri Kürdistan'da tabela partisine dönüştüğünde, iktidar, muhalefet, asker ve bürokrasi iradeleri ve istekleri dışında Kürt meselesinin çözümüne zorlanacaklardır. Hele hele seçimlerle meşruiyet kazanmış bir gücü yok saymak ve ona yaptırım uygulamak oldukça güçleşecektir.

Kürtlere ve Kürdistan'a statü talep eden her siyasal güç ve çevreyle iş birliği yapıla bilinir. Bu nedenle "Türkiyelilik" ve "Ortak vatan" kavramaları altında Kürtlere ve Kürdistan'a talep edilen statüye, dünün katı ideolojik formülasyonlarıyla karşı çıkma lüksümüz olamaz. Çünkü Kuzey Kürdistan'ın hiçbir statüsü yoktur. Ayrıca bugün Kürtler ve Kürdistan'a talep edilen statünün niteliğinden ziyade, Kürtlerin yığınsal temsiliyi yapan fakat sistemin dışında bırakılmış olan gücün büyüklüğü devlet açısından korutucu ve belirleyici olmaktadır.

Aralarında "Kürdistan Demokratlar Platformu (KDP), Kürdistan İslam Hareketi (Azadi Hareketi), Kürdistan Özgürlük Partisi (PAK), Kürdistan Sosyalist Partisi (PSK) ve Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'nin (PDK-T) oluşturdukları Kürdistani partilerin HDP ve HÜDAPAR ile seçim ittifakı girişimi önemli bir adımdı. HÜDAPAR ile ittifak, HDP'nin olumsuz yaklaşımı sonucu ilerlemedi. Kürdistani parti blokunun HDP ile ittifak görüşmesi ise ilk etapta olumlu bir seyir izledi.

HDP'nin 13 Mayıs günü açıkladığı

parlamento ve Cumhurbaşkanlığı Seçim Bildirgelerinde, Kürdistanî İttifak ile mutabakata varılan “Kürdistan Demokratik Seçim İttifakı Deklarasyonu”nda yer alan ilkelere yer vermemesi, ittifak görüşmelerinin tıkanmasına yol açtı. İttifaka olumlu bakan ve destekleyen çevrelerde bu durum hayal kırıklığı yarattı. Kürdistanî partilerin HDP ile ulusal demokratik seçim ittifakına başından beri farklı nedenlerle karşı duran Kürdistanlı çevreler oldu. Bu beklenen bir tepkiydi. Lakin dikkate alınması gereken en önemli tepki devletin tepkisidir. Kürdistanî güçlerin 25 Eylül Güney Kürdistan bağımsızlık referandumu etkinlikleri ve Afrin açıklamaları gerekçe gösterilerek, “KCK ve PKK adına eylemler yapma ve faaliyetlerde bulunmaktan” 30 küsur Kürdistanî parti yönetici ve siyasetçisine açılan soruşturmanın zamanlamasıdır. Söz konusu soruşturma olası seçim ittifakını sabote etmeye yönelik devletin bir hamlesi, Kürt hareketinin farklı bileşenlerine ihtar ve gözdağıdır.

Devletin bu tehdidini boşa çıkarmak için, en asgari zeminde bile sadece Kürtçenin resmi dil olması ve iktidarın anti demokratik uygulamalarına karşı HDP ve Kürdistanî blok, seçim ittifakı için tüm yolları zorlayabilirlerdi. Çünkü her iki taraf da kapıları tümüyle birbirlerine kapatmamışlardı. Seçim ittifakının gerçekleşmemesinde, HDP’nin görüşmelerde önceden kabul ettiği seçim deklarasyonundan vazgeçmesi yanında, Kürdistanî

partiler üzerinde HDP’den dolayı aşırı ideolojik baskı, abluka ve karşı propagandanın da bunda etkili olduğunun altını çizmemiz gerekir. HDP’ye içerden veya dışardan destek vermek, bu partileri “HDP kuyrukçusu” yapmaz. Önemli olan ideolojik kaygılar değil, ulusal ve demokratik hakların talebinde devlete ve sisteme karşı duruştur. Bu program, anlayış ve öz güvene sahip siyasal yapıların tereddüt içinde olmalarını gerektiren bir durumun olmaması gerekir.

Seçimlere ilişkin bir başka yaklaşım da “Ankara, parlamento veya sistem değişikliği bizi alakadar etmez” diyen çevrelerdir. Bu çevrelerin Güney Kürdistan’ın bağımsızlık adımına rağmen, neden Irak seçimlerini boykot etmediklerini düşünmeleri gerekir! Kürt hareketinin klasik anti sömürgeci seçim siyasetindeki ezberlerle hareket etmek yerine, reel konjonktür ve siyasete uygun adımlar atmak gerekir. Kuzey Kürdistanlı ulusal demokratik güçlerin seçimlere yaklaşımı da bu çerçevede değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, YTP’den günümüze sivil Kürt hareketi çok meşakkatli ve önemli bir yol kat etti. Türkiye’de sistemin dengeleri içinde kendi kimliği ile hesap edilmesi gereken politik bir Kürt gücüne ulaştı. Bu gücü yok sayıp görmezden gelenlere, meşruiyetini kabul etmeyip sorgulayanlara, anti demokratik baraj ve engeller oluşturanlara Kürt halkı gerekli cevabı 24 Haziran’da sandıkta verecektir.

Sanatçı siyaset ilişkisi bağlamında sanat ve sanatçı

Mazhar Kara

Mazhar Kara

Kovara DENG

Son günlerde, ülkede sanata ve sanatçıya, sanattın ve sanatçının toplumsal gelişmelerdeki rolleri ve işlevlerine ilişkin büyük bir tartışma yürütülmektedir. Bugüne değin, sanata ve sanatçıya ilişkin bu yaygınlıkta bir tartışmaya şahit olmadık. Bilindiği üzere, bu tartışmalar “Afrin Operasyonu” ardından başladı ve boyutlanarak devam ediyor. Tartışmaya bu kez iktidarı ile muhalefetiyle birçok siyasi çevre, kişi ve kurumda dahil olmuş durumdadır. Özellikle sosyal medyada fırtınalar kopuyor. Öyle ki, her kes ağzına geleni söylüyor.

Olsun, tartışmak her zaman iyidir. Biliyoruz ki, tartışmalar belli bir olgunluk düzeyine erişince yeniliklere, toplumsal yenilenmelere, köklü toplumsal değişimlere, ileriye doğru sıçramalara yol açabilir.

Bu kez, bu derin! tartışmaların fitilini, bazı sanatçı! gruplarının vatan, millet Sakarya nidaları ile Hatay Sınır bölgesinde gerçekleştirdikleri “askere moral ziyaretleri” ateşledi. Ardından, neredeyse bütün toplum kesimleri bu

tartışmaya dahil oldu. Olup bitenler, ülkede süre gelen çoğu kez akıl sır erdiremediğimiz rutin olaylardan biri algılanabilir. Bence bu oldukça önemli bir gelişmedir. Mesela, konu, eskiden olduğu gibi salt sanat çevreleri ile sınırlı değil. Meclis kürsüsünde sürdürülen ateşli siyasi tartışmaların ana konusu da sanat ve sanatçıdır artık. Yani, bu kez elit sanat çevreleri, akademik çevrelerin dışında tüm toplumsal kesimler konuyu tartışıyor. Kuşkusuz, tartışmanın bu denli yaygınlık kazanması, popüler sanat çevrelerinin bu tartışmanın merkezinde olması nedeniyledir.

“Sanatta ve şiirde, kişilik her şeydir.” Johann Wolfgang Von Goethe

Tablo gerçekten de boyutlu bir biçimde tartışmayı hak etmektedir. Düşünün, sanatçılık sıfatını, kimliğini taşıyan bir grup, komşu bir ülkenin topraklarına girerek operasyonlar yapan askerlere moral ziyaretine gidiyor. Yani, sürdürülen savaşa açıkça taraf olduğunu bütün dünyaya ilan etmiş oluyor. Şöyle ki, siya-

sal iktidarın komşu bir ülkenin sınırları içinde, kendi vatandaşlarının önemli bir kesimi ile etnik aidiyetleri ve akrabalık bağları olan bir topluma karşı, “terörle mücadele” gerekçesi ile büyük bir savaş başlatıyor. Yürüttüğü bu kanlı savaşı meşrulaştırmak adına toplumda iyi tanınan sanatçıların savaşta açıkça taraf olmaları isteniyor. Ve popülaritesi yüksek birçok sanatçı bu tereddütsüz etkinliklerde boy gösteriyor. Grubun içinde, geçmişte alternatif sanat hareketinin içinde yer almış kimi sanatçılar da var. Bu sanatçılar, geçmiş yıllarda dikilen bir barış anıtına “ucube” yakıştırmaları yaparak yıktıran, şimdi oldukça şahin bir savaş siyaseti izleyen iktidarın tek hâkiminin iltifatlarına mazhar olmak için soluğu Hatay sınırında aldılar.

Oysa ki, tarihin gelmiş geçmiş en büyük sanatçıları, bilim insanları olarak kabul gören düşünürlerin ortak görüşüne göre savaş, bir insanlık suçudur. Çağımız savaşlarının kazandığı yeni boyutlara bakıldığında, savaşın kazananı olmadığı gerçeği ortadadır. Bu nedenle savaşa karşı durmak sadece sanatçıları değil, aynı zamanda her izan ve vicdan sahibi normal bireyin asli görevidir. Sanatçının bundan ötesinde sorumlulukları vardır. Başlıca, sanatçının sanatı ile savaşın gerçek boyutlarını ifşa etmek, görünür kılmak deşifre etmektir. Bir yandan bunu yaparken, diğer yandan barış imgesinin görkemi ile toplumun ihyası ve olgunlaşmasına çalışmalıdır. Bu yaklaşımların ötesinde bir rotaya giren sanatçıları, sanatçı kişiliği ve saat haysiyeti ile bağdaşmayan bir konumdadırlar.

Hele coğrafyamızda yıllardır süren kanlı çatışmaların yarattığı ağır yıkımı, tahribatları ve büyük acıları gördüğü halde, farklı saiklerle savaşa, çatışmalara

çanak tutanların sanatçılıklarından önce insanlıkları tartışmalı bir durumdadır.

Popüler sanat çevrelerinin savaşa karşı takındığı bu tavırlar nedeniyle başlayan ve bu denli yaygınlık kazanmış olan bu tartışmalara dâhil olurken, sanat ve sanatçı kavramlarını kavramsal düzeyde de olsa yeniden ele alma ihtiyacı ortaya çıkıyor. Bu yazı ile konuya kısa bir giriş yapmanın yararlı olacaktır kanısındayım. Yani, bu noktada, tarihten günümüze yaşamış büyük sanatçıların, bilim ve düşün insanlarının tam mutabakatla olmasa da önemli ölçüde ortaklaştıkları sanat ve sanatçıya ilişkin yapmış oldukları tanımlara bir göz atmakta ve bu genel geçer kavramları bir kez daha hatırlamakta fayda var.

Yaygın kabul gören tanıma göre sanatçıların en önemli özelliği her zaman toplumun önünü aydınlatacak şekilde önde gidiyor olmalarıdır. Bir sanatçı daima içinde yaşadığı toplumun yolunu aydınlatan bir ışık kaynağı görevi görmelidir. İnsanları yanlış yönlendirerek değil, tamamen doğruya, iyiye ve güzele yönlendirmelidir. Toplumlara, daha mutlu bir hayatın kaynaklarını yaratacak üretkenliğe, sevgiye ve güzel olana yönlendirmelidir. Aksi istikametteki çabalar, üretimler sanat kapsamında değerlendirilemezler. Bu tür yaratılar toplumsal iyilikler bakımında işlevsizdir. Ayrıca, bu yaratıların yaratıcıları sanatçı olarak değerlendirilemezler. Haksızlıklar karşısında sağlam durabilen ve adalet savaşını zorbalıkla değil de sanatıyla, kalemiyle veren kişidir gerçek sanatçılar. Diğer bir deyiş ile, gerçekleri estetik öğelerle birleştirerek insanların zihnine kazıyan ve aydınlık çağların başlamasına destek olan kişilerdir.

Bizin “askere moral gezisi” aktivistlerinin bu tanımlara uyan bir yanı var mıdır?

Bu tanımlamalar baz alındığında, sanatkarlıkları “güftesinin yerli ve milli” olduğu dahi tartışmalı olan “yaylalar yaylalar” şarkısını iyi okumakla sınırlı bu aktivistlerin tek yararı bu tartışmaların yaygınlık kazanmalarına sundukları katkıdan ibarettir. **“ Sanat, hayata ayna tutar.”** William Shakespeare.

İnsan soyuna ait acılarının kaynağı olan kudret yine, insan ruhunun karanlık dehlizlerinde beslenerek büyür. İnsan ruhunun karanlık dehlizlerinde doğup büyüyen ve ağır kültürel kalıplar biçiminden cisimleşen bu yıkıcı dürtüler, duygular toplumsal hayatı bütün boyutlarıyla kuşatır. Öyle ki, insana ait bu duygular, dürtüler insanın tüm özgürlük alanlarını daraltarak, bireysel varoluş çabalarını da yıkar. Diğer bir deyiş ile bireyin kendisini doğru geliştirmesini, gerçekleştirmesini önler. Tabi ki, insani erdemlerinden daha önde olan bu yıkıcı ruh, toplumsal yaşamı acılarla bezeyerek, toplumsal gelişmeyi geciktirir.

İnsanlık tarihi boyunca, insan hayatını kuşatan o yıkıcı, tahrip edici ilkel dürtüler çağımızda da farklı biçimlerde toplumsal hayatı etkilemeye devam ediyor. İnsanoğlunun bu güne değin ürettiği toplumsal sistemler ve bunlara bağlı olarak geliştirilen eğitsel süreçler insan ruhunun bu yıkıcı yanını aydınlatamadı, yontarak zayıflatamadı. Aksine, çağımızda türlü nedenlerle giderek güçlenen insana ait bu karanlık, çağımızda insanın yaratıcı zekâsından da güç alarak zehirli bir sarmaşık gibi sarmış toplumsal hayatı.

Kaynağı insan olan bu karanlık, insanı da kapsayan toplumsal hayatı zehirlediği gibi dünyanın ekosistemini cehennemine çevirmek suretiyle yeryüzündeki bütün canlı ve cansız varlıkların dengesini bozdu, bozuyor.

Onca bilgi birikimine, onca bilimsel ve teknolojik gelişmeye rağmen bu karanlık doğudan batıya, bütün dünyayı kanın ve kıyımın hüküm sürdüğü kaotik iklimine esir kılmıştır. Coğrafyamızda bu kanlı iklim boyutlanarak varlığını devam ettiriyor. İnsan aklının büyük birikimlerini, bilimsel ve teknolojik potansiyelinin imkânlardan üst seviyede kullanma becerisini göstererek daha da yıkıcı hale geliyor. İnsan ruhun karanlık dehlizlerinde büyüyen ve doymak bilmeyen bu çılgın arzular, bencillikler, yıkıcı duygular kimse- senin sonuçlarını tahmin bile edemediği üçüncü dünya savaşını fitilini ateşleyebilecek merhaleye vardırdı, varacak.

İnsanın bu karanlık, yıkıcı, tahrip edici yanlarına ayna tutarak aydınlatmak, teshir ederek görünür kılmak ve toplumu aydınlatmak yerine, onu meşrulaştırma çabasında olan birilerinin mesleği, kimliği ne olursa olsun kişiliği sanatçı kişiliği olamaz.

“Sanat, siyasi tanrılara karşı halkı korur.” Julien Bende(1867-1957)

Yeryüzünün yaşayan en güzel, en çirkin, en zalim, en merhametli, en yıkıcı, en yapıcı ve yaratıcı, en uygar, en vahşi canlı türü insanoğludur. İnsan ruhunun karanlık kuyuları yeterince aydınlanmış değildir. Bu yüzdendir, insani merkezden uzak, eski çağlara öykünmüş yönetim sistemleri revaçtadır. Bundandır insanlığı bütün birikimleri ile yok etmeye doğru sürükleyen savaşlar dinmiyor bir türlü.

Savaşın kaçınılmaz gerekliliği sürekli propaganda eden bu kör duyguların ve arzuları esiri olan egemenler etkinliklerini artırmak, uygun sosyal zemini üretmek için bilimin gücü yanında sanatın ve sanatçının gücünü de etkili bir biçimde kullanmak istemektedirler. Bunun için başvurdukları yöntem havuç sopa politi-

kasıdır. Egemenler, bu yöntemle pek çok sanat erbabını, zanaat erbabını da bu hizaya getirmeyi başardılar, başarmaktadır. Bu durum çağlardır süren sanat, sanatçı ve siyaset ilişkisini sürekli gündemde kalmasına neden olmuştur.

İnsanlık tarihi benzer uygulamaların kanıtları ile doludur. Önlü Rus düşünür ve yazar Lev Tolstoy'un "Savaş ve Barış" isimli yapıtında savaş çıkaranlara, savaşanlara, savaşların yıkıcı etkilerine maruz kalanların ruhsal durumlarına ilişkin eşsiz çözümlemeleri ile doludur. (Bu konuya ilgi duyan okurların okumuşlarsa da bir daha Tolstoy'u okumalarında yarar var.)

Öyleyse sanatçının sahip olması gereken önemli özelliklerinden birisi de, çıkar gözetmeksizin, etik ve estetik değerleri gözeterek sürekli hakikat ve adalet için çabalamasıdır. Hakikat ve adalet arayışında olan biri, ister istemez baskıcı otoriteye meydan okumak zorunda kalır. Bu da siyasi tanrılara kafa tutmaktır. Tarihte insanlık adına bu onuru taşıyan gerçek sanatçıların, entelektüellerin sayısı da az değildir. Avucumuzda kalan bir yudumluk ışık huzmesi de amiyane tabir ile onların yüzü suyu hürmetinedir.

Siyaset tanrılarının her bir buyruğunun kanun sayıldığı, baskının hüküm sürdüğü, toplumlarda sanatın gelişmesine elbette ki müsaade etmezler. Çünkü diktatörler, düşünen ve yaratan özgür beyinleri tehlikeli sayar. O özgür, yaratıcı beyinlerin ve adil vicdanların iktidarlarını yıkacağını ve toplumu aydınlatacaklarını bilirler. Siyaset tanrıları bilirler ki, gerçek bir sanatçı yeri ve zamanı olgunlaştığında, tüm dünyayı değiştirebilecek güce erişir.

Genel kabul gören başka bir sanatçı tanımına göre, gerçek bir sanatçı, yaratığı özgün evrensel sesi, sözü ve duygusu ile

sadece kendi toplumunu değil tüm dünya insanlarını etkileyebilir. Üstelik aradaki dil, din ve ırk gibi ayrımları gözetmeden. Bu güç tamamen sanatın beslendiği derin insan sevgisi, güzele olan tutkusu, hiçbir baskıya boyun eğmeyen cesareti ve eşsiz yaratım gücünden kaynaklanmaktadır. Bu demektir ki, sanatçılar toplumun önünde giden ve bu eşsiz özelliklerinden dolayı toplumsal karanlıklara tuttuğu ışık ile toplumun yolunu aydınlatan ve her seferinde toplumu bir adım öne taşıyan insandır. Ruhunda sanatı besleyen bir insanın duygularını anlatmak için her zaman sözcüklere ihtiyacı da olmaz. Bazen fırça darbeleri ile ya da bir avuç çamurla, kısacık bir replikle de mesajlarını derinlemesine topluma aktarabilir.

Bu gerçeği bilen siyasi tanrılar, gerçek sanatçıları denetim altında tutmak için sürekli yeni yollar, yöntemler ararlar. Çoğu kez de havuç sopa siyaseti izlerler. Yukarıda da belirtmiştik. Yinelemekte fayda var. Küçük bir siyasi direktif ile kimi sanatçıların soluğu Hatay sınır bölgesinde almalarında, iktidarın izlediği havuç sopa siyaseti etkili olmuştur. Bu sanatçılarımız! "Afrin operasyonu" nedeniyle yollara dökülen binleri, evsiz, barksız, ekmeksiz, susuz, özgürlüksüz, sevgisi kalan binlerce kadın, yaşlı ve çocuğun durumunu aklına ve yüreğine düşürmeden, Hatay sınırında savaştan askerleri eğlendirmişlerdi. Egemen siyasetin bu anlamda işi kolaydır. Yukarıda saydığımız niteliklere uygun bir sanat ortamının ve sanatçı profilinin ortaya çıkması için uygun bir zemine ve iklim ihtiyacı vardır. Ne yazık ki, bu ülkede yüz yıldan bu yana sanattın ve sanatçının gelişip olgunlaşacağı özgürlükçü bir siyasal kültürel ortam hiç olmadı. Bu nedenle gerçek sanatçılar da pek olmadı. Olanlar da yaşamlarını zindanlarda, sürgünlerde acılar içinde tükettiler.

Bu durum Kürt sanatı ve sanatçıları bakımında daha da vahim bir tablo sunmaktadır. Kürdistan'ın dört parçasında sömürgeci devletlerin bunaltıcı baskıları bu iklimin ve zeminin oluşmasına imkân vermedi. Bu nedenle, istisnaları saymasak, sanat ve edebiyat yerel folklorik düzeyi aşamadı. Kuzey Kürdistan'da gelişen Kürt siyaseti de sanat siyaset ilişkisini farklı bir biçimde ele alamadı. Sanat ve sanatçının gelişip serpileceği bir uygun bir iklim oluşturmamış. Hatırlanacağı üzere, yakın tarihimizde, kendisine "Kürt özgürlük hareketi" sıfatını yakıştıran siyasal örgütün uyguladığı baskıcı, tekçi yaklaşımlarla bambaşka çorak bir kültür sanat ortamının oluşmasını sağladı. 1990'ların başında bu örgütte rengini veren siyasal tanrı direktifi ile kurulan "Kürdistan Yazarlar Birliği", "Kürdistan Ressamlar Birliği", "imamlar Birliği" vb. isimler altında bütün aydın çevrelerini siyasetinin emrine aldı. Bu baskıcı uygulamalarını hatırlıyoruz. Bu oluşumun dışında kalmayı tercih eden, sanatın ve sanatçısının haysiyetini ve erdemlerini hatırlatan sanatçıların, yazarların ne denli aşağılandığını, tecrit edildiklerini, hain ilan edildiklerini hatta ölüm ile tehdit edildiklerine şahitlik etmişiz. Birçok üretken sanatçı halen malum çevrenin ambargosunu aşmış değil. Elleri bu bulundurdıkları yerel yönetimlerin organize ettiği "sanatsal, kültürel etkinliklere" bunlar sanatçıları asla çağrılmazlar. Bu sanatçıların eserlerini bulunduran kimseler dahi zaman zaman mahalle baskısına maruz kalmaktadırlar.

Bütün bu çıplak gerçeklerden anlıyoruz ki, sanatın, sanatçının gelişip serpilmesi için uygun siyasal ve kültürel iklimin oluşması gerekir. Düşünce özgürlüğünün dahi kısıtlı

olduğu bir ortamda sanatçı da, sanat da özgür değildir. Anlaşıyor ki, sanatın gelişip serpilmesi ve toplumun yolunu aydınlatacak kıvama gelmesi için zaman da ortam da oldukça önemlidir. Çünkü sanat olgusu içinde bulunduğu toplum siyasal ve kültürel imkânları sayesinde şekillenir. Besin kaynağı toplum ve o toplumda yaşanan olaylardır. İnsanlık tarihinin farklı süreçlerinde farklı sanat dallarının, farklı tarz ve üsluplara sahip sanatçıların doğduğunu görüyoruz. Bu da toplumların gelişmişlik düzeyiyle ilgili bir durumdur. Bir toplum ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda ne kadar gelişme gösterirse sanatta kendine o kadar geniş bir gelişme ortamı sağlamış olur. Yani, farklı ve sanat değeri yüksek eserler ve bu nitelikte sanatsal ürünler ortaya koyabilen sanatçılar özgür toplumlarda ortaya çıkmıştır. Böylesi ortamlarda gelişip serpilen sanat ve sanatçıları topluma ileriye doğru yepyeni sıçramalar yaşatırlar. Bu iklim toplumları sürekli gelişme potansiyelini oluşturur.

"Büyük sanat, daha önce hiç olmamış ve öğretilmeyecek olandır, açıkçası önünde sonunda büyük insanların ruhlarının dışavurumudur." John Ruskin

Büyük bir yazar, çevresini saran madde ve manevi dünyaya ilişkin her şeyi sözcüklere döker. Ancak bu yaratım süreçlerini estetik bir form içinde yapar. Güzelde, etik ve estetik standartlardan asla ödün vermeden yapar. Bir şair duygularını özgün sesi ve sözü ile öyle bir şekilde anlatır, öyle bir kurar ki onu gerçekten anlamak için satır aralarını okumanız gerekebilir. Bu da onların ayrıcalığıdır. Kolay kolay kendilerini ele vermeyi sevmezler. Toplu sanatçıların anlama çabasına girdikçe yeni ufuklar keşfeder.

Yeni ufuklara yönelen toplumlar, ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda ilerlemeler yaşarlar. Bundandır gerçek anlamada büyük sanatçılar yetiştiren toplumlar hep ilerdedirler.

Öyleyse sanatçılarımızı hırpalamak yerine onları anlamaya çalışmak her bakımda toplumumuzun çıkarıdır.

Sanat, doğanın sağ elidir. Doğa bizi var etmiştir yalnızca, ama sanat bizi insan kılmıştır. Friedrich von Schiller

Yinelersek, sanat hayatı çirkinliklerden arındırma çabasıdır. Sanatçı, bu arınmayı bazen çirkinlikleri görünür hale çıkararak yapar, bazen de güzeli gün yüzüne çıkararak.

Hayatı çirkinleştiren insanın karanlık yanıdır. O karanlık yan ortaya çıktıkça, baskın kültürel kalıplar haline, hayatın normal haline gelerek kanıksanır olunca toplumsal hayatın her yanını esir alır.

Öyle zamanlar olur ki çirkin bütün çıplaklığı ile ortadadır. Ancak bu çirkinliğe başkaldırma cesareti gösterecek sanatçıya gereksinim duyulur. “Kral çıplak” diyecek naif bir göze, asil bir ruha ve büyük bir akla ihtiyaç duyulur.

Tarihin birçok karanlık dönemeçlerinde bu özellikleri bir arada taşıyan sanatçıların sahneye çıktığını görüyoruz.

Bu sanatçılar sahneye bazen bir heykel, bazen bir şiir bazen de bir beste, bir roman, bir hikâye ile çıkarlar. Çünkü her sanatçının farklı bir anlatım biçimi, özgün bir yaratım gücü vardır, farklı bir dışavurumu vardır. Her bir sanatçı farklı sosyokültürel ortamda, siyasal ortamda, farklı kaynaklardan beslenir. Bu farklı sosyal, siyasal ve kültürel kaynakları onları farklı kılar. Ancak bu farklılıkları onların yollarının da farklı olduğunu göstermez. Onları tarihin akış yönünü aydınlığa çevirerek aynı yöne doğru ilerler ve nihayetinde bir noktada buluşurlar. Birbirilerini eleştirseler de bu gerçek değişmez. Yani, onların her biri aynı amaca yönelmiş, özgürlüğe giden yolda farklı adımlarla yürüyen birer özgürlük savaşçılarıdır. Bu gerçek aydınlık bireyler, estetiği önceleyerek, vicdanı ve sevgiyi diri tutarak insan yanımızı korumaya çalışmışlardır, çalışmaktadırlar.

Her şeye rağmen bu karanlıklar bitecek. Asker ve silah sevici sanatçı kılıklı, çorak ruhlu korkaklar tarihin kirli, karanlık sayfalarındaki yerlerini alırlarken, tarihe yön veren gerçek sanatçılar mutlaka bu topraklarda boy vereceklerdir.

İran Anlaşması ve Kudüs

Neval ÇELİK

'Geleceğimizi yaratıp buna kader diyoruz.

Benjamin Disraeli

Neval ÇELİK

Kovara DENG

'24 Saat siyasette çok uzun bir süredir' sözü Ortadoğu'da bir saat için geçerlidir. Bugünden yarına hangi taşın oynayacağını kesin olarak kestirmek mümkün değil. Çelişkilerin yoğunluğu, karakteri ve yerel güçler dışındaki aktörlerin çıkar çatışmaları dengelerin sürekli değişmesine yol açıyor. İstikrar için gerekli olan öz dinamiklere dayalı değişim olmasına rağmen, Ortadoğu'da pek mümkün görünmemektedir. Sınırlarını kendisi belirlememiş olan Ortadoğu dinamiklerinin, kendisini belirleyenlerle yaşadığı ilişki ve çatışmaların yanı sıra, birbiriyle yaşadığı tarihi çelişkiler kördüğündür. Çözülmesi için gereken potansiyelleri biriktirmesine engel olduğu gibi, bu dinamikler de çözümün altyapısını oluşturmamıştır. Bu nedenle ki bölgemizin sorunlarını ve olası gelişmeleri uluslararası gelişmelerden bağımsız değerlendiremiyoruz. Hatta perspektif oluşturamıyoruz. Bu izahı yapmamın nedeni; bir kısım Kemalist Türk aydınlarının son dönemde Kürd yazar çizerlerine dönük yaptıkları bazı değer-

lendirmelerdir. 'Kürdler bağımsız değil, emperyalizmden medet umuyorlar' türü söylemlerin Güney Kürdistan'da yapılan Bağımsızlık Referandumu ardından gelişmesi dikkat çekicidir. Aynı dönemde Kürdistan'ı egemenliği altında tutan devletlerin, referandum girişimini 'ikinci İsrail tehlikesi' olarak değerlendirmesi de aynı paraleldedir. Bu değerlendirmeler birer manipölasyondur. Kürd Halkı, örgütlü güçleri üzerinde ideolojik baskı kurarak, sonuç itibarıyla bağlı bulundukları statükonun çemberinde mahkûm etmenin bir yoludur. Ne yazık ki Kemalizm, Kuzey Kürdistan'da bu tür sol söylemlerle sonuç da alabilmektedir.

Son olarak, Kürdlerin büyük çoğunluğunun, 16 Mayıs'ta ABD'nin büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıması karşısındaki tavrı trajedinin ta kendisidir. Bir Kanada'lı, Finlandiya'lı, Avustralya'lı dünya barışı için çağrı yapabilir. Bir ABD vatandaşı bu adım karşısında siyasi görüşü doğrultusunda devletin tavrını değerlendirebilir. Bir Türk, Fars, Arap karşı çıkar. Çünkü hepsinin

tavrının kaynağı sahip olduğu ve olmadığıdır. Peki Kürdler sahip olduğu ya da olmadığından hareketle olaya baktığında tavrının anlamı nedir? Kürdlerin sahip olduğu -uluslararası geçerlilik açısından- nüfus yoğunluğu, askeri gücüne duyulan ihtiyaç, kendisinin olmayan topraklarının zenginliği ve yaşadığı alanın önemli bir geçiş hattı olmasıdır. Ve gerçek anlamda bunların hiçbirine sahip değildir. Hareket noktasına göre pozisyon belirleliyorsa ve mutlaka tavır belirleme ihtiyacı duyuluyorsa -ki bu da tartışmaya açıktır-, Kürdlerin ard arda İsrail'i kınayarak Filistin'in yanında yer aldıklarını ilan etmelerinin anlamı nedir? Oysa Filistin her fırsatta Kürdlerin her türlü kazanımlarının karşısında olduğunu ilan ederken, İsrail Kürdlerin haklarının arkasında durmaktadır. Kaldı ki ABD'nin Kudüs kararı, 2015 İran anlaşmasının iptaliyle birlikte ele alındığında, uzun bir süredir Kürdler açısından umut verici, önemli bir karar olduğu da açıktır.

Şöyle ki; Ortadoğu'daki statükoya dokunan tek güç ABD'dir. Kürdlerin de aşması gereken Ortadoğu'nun statükosudur. Uzun bir dönemdir ABD politikaları kararsız politikalarıdır. Güney Kürdistan Bağımsızlık Referandumu sonuçlarının ve Kerkük'ün durumunun bu kararsız politik duruştan payını aldığını hepimiz biliyoruz. Aynı zamanda bölgede İran hakimiyetinin gelişmesinin önünü açtığını, TC devletini Afrin'e taşıdığını da yaşadık. ABD açısından Kudüs kararı, bu kararsız politika döneminin kapandığı ya da kapanması niyetinin ifadesidir. Türkiye'yi durduran da bu kararlılık ve İran konusundaki tavır netliği olmuştur.

Bu netlik Kürd siyasetinin bu doğrultuda fedaileşmesini gerekli kılar mı, hayır. Kürd siyaseti, halkın çıkarları ge-

reği eğilimini doğru belirler ancak yakın geçmişin dahi öğrettiği gibi fedai adımlar değil akılcı adımlar atar.

ABD'nin Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılmasında Avrupa'nın desteğini alması mümkün değildir. Avrupa ancak değişim gerçekleşirse, bu doğrultuda girişimde bulunur. Yüz yıl önce kendi elleriyle düzenlediği Ortadoğu'nun ilişkilerini şimdiye kadar elinde tutarken, -kendisinin de eski gücünü kaybettiği bu dönemde- yıkmasının mantığı yoktur. Bu nedenle ABD ve Avrupa'nın karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdır. ABD'nin Suudi desteği konusundaki ısrarı da bundan kaynaklanmaktadır. Çünkü doğal olarak riskleri oldukça fazla olan bir alt üst oluş sürecidir. Bir de Irak gibi bir tecrübe ortadayken.

Tüm bunlara rağmen fiili bir durum ortaya çıkmıştır. İran, nüfuzunu genişletme lüksünü kaybetmiştir. Ard arda gelen ambargolar hareket alanını daraltmakta, zaten zor durumda olan ekonomiyi daha zor duruma sokarak içe yönelmesini sağlamaktadır. Yemen ve Lübnan ve Suriye'deki varlığı terör niteliklidir. Meşru saldırıya açık durumdadır. Irak'taki varlığı, Irak seçim sonuçlarına göre eski ağırlığını kaybetmiştir. Irak'ta hükümet kurma çalışmalarının yürütüldüğü bugünlerde, Bağdat - Süleymaniye hattında çabalarını yoğunlaştırmıştır. İran'ın bu yoğun çabaları, Irak hükümeti üzerindeki ağırlığının kendisi için hayati derecede önem taşımasındandır. Çünkü seçimlerden en çok oy alan Sairun grubu lideri Mukteda es-Sadr hükümet kurma yetkisini kazandı. Hadi Amiri ya da Maliki liderliğindeki grupların kazanması durumunda İran'ın eli güçlenecekti. Ancak Sadr, İran'a mesafeli bir dini liderdir. Ayrıca Kürdler konusunda

da şimdiye kadar yaptığı açıklamalar ve tutumunda da diğer Irak'lı liderlerden ayrıştı. Kerkük konusunda Haşdi Şabi ile hareket etmeyerek gücünü Kerkük'ten çekmesi ve Kürdlerin hakları konusundaki açıklamaları pozitif oldu. Bağimsız Kürdistan söz konusu olduğunda tavrı muhakkak diğerlerinden farklı olmaya caktır ancak Kürdlerin Irak parlamentosunda kazandığı sandalye sayısı göz önünde bulundurulduğunda, kritik birçok konunun yeniden ele alınabilmesi için koşulların yakalanma imkânı olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Gelişmelerin bu seyrinde devam etmesi halinde İran'ın yapabileceği tek şey istikrar sağlanmasını engellemek olacaktır. Orta vadeye kadar da bunu sağlayacak zemini elde etmiş durumdadır. Bunun için kurulacak hükümetin her kesimin temsilinin olduğu ancak dengelerin iyice düşünülerek kurulmasıdır. ABD'nin Irak'taki gücünü bunun için kullanması önemlidir.

Türkiye de bu gelişmelerle birlikte kritik bir noktadadır. İran'ın Türkiye'den farklı olarak 'Şii hilali' hedefi dışında her iki ülke de öz itibarıyla Kürdistan kaygısından dolayı ABD'nin bölge politikaları karşısında durmaktadır. Türkiye'yi tavrı netliğine götüren Batı Kürdistan'daki gelişmeler oldu. İran ve Türkiye'nin tarihi ilişkilerine rağmen Rusya öncülüğünde bir araya gelmesini sağlayan da aynı nedendir. İran ayağının nükleer anlaşmanın iptali ile darbe alması, Türkiye'nin de ayağını toplamasını sağlamıştır. Rusya Türkiye'yi taşıyacak güçte olmadığı gibi, sonuna kadar sahiplenecek devlet karakteri de yoktur. Türkiye yalnızlaştığının farkındadır. Küdüs meselesine bu kadar sarılması muhakkak ki uzun vadeli çıkarlarına ters düşmesindendir ancak diğer yandan bu meseleyi kendisi için kaldıraç olarak da

kullanmaya çalışmaktadır. İslam Teşkilatı dönem başkanlığından da yararlanarak, Arap devletleriyle güç oluşturmaya hedeflemektedir. Arap ülkelerinin ise Türkiye'ye ihtiyacı olmadığı gibi, güvenmeleri de mümkün değildir.

Avrupa Türkiye'den yararlanmak isteyebilir. ABD ile çıkar çatışmasında yeni bloklar, ilişki arayışlarına girebilir. Kaldı ki İngiltere'nin R.T. Erdoğan'ı seçim öncesi üst düzey kabulü can simidi niteliğindedir. Fakat Türkiye'deki iktidar geliştirdiği ittifaklar ve son dönemde attığı adımlarla; seçim de hesaba katıldığında kendisini bağlamış durumdadır. Sadece ekonomisini toparlamak için bile birçok taviz vermesi gerekir ki tabanı karşısında oldukça zor duruma düşer. Kısaca Türkiye baş aşağı gitmektedir.

Irak ve Türkiye seçimleri

Irak'taki seçimleri kurtaran Kürdler olmuştur. %44 olan katılım oranının büyük çoğunluğu Kürdlerdir. Irak halkı sandık başına gitmedi. Referandumdan sonra esas alınan politikada Kürdistan hükümetinin elini güçlendiren temel hususlardan ilki bu olmuştur. Diğerisi ise Irak parlamentosunda Kürdlerin kazandığı sandalye sayısının -Sadr grubu da dahil olmak üzere- tüm gruplardan fazla olmasıdır. Şu anlama gelmektedir ki; eğer Kürd partileri blok halinde hareket ederse, sadece Kürdistan değil, Irak'la ilgili konularda da belirleyici olma şansına sahiptirler. KDP, Kürdistan'da birinci parti olarak Kürd bloğunda ağırlık kazanmıştır. Seçim sonuçlarının açıklanmaya başlaması ardından Kürdlerin ittifakı için çalışmalara da başlamıştır. YNK'nin bu konudaki tavrı şimdilik olumludur. Ancak Yeni Nesil, Goran, Komel ve Koalisyon'un aynı tavrı gösterip gösterme-

yeceği belirsizdir. 30 Eylül'de yapılacak Kürdistan seçimlerinde, bu partilerin tavırlarının etkili olacağı kesindir.

Seçimin maddi kazanımlarını bir tarafa koyarsak ortaya çıkardığı ve Irak'ın önüne koyduğu en önemli gerçek; referandumdan sonra Kürdistan'a uygulanan tüm ambargo, baskı, bezdirme politikalarına rağmen Kürd Halkının Irak parlamentosuna aynı cevapla gitmesi olmuştur. Referandumdan sonra neredeyse mahkûm ettikleri Mesud Barzani'yi -kendisi Irak seçimleri için sandık başın gitmedi- arayaarak kutlamak zorunda kalmalarıdır.

Türkiye'de 24 Haziran'da yapılacak seçimlerin de böyle bir anlamı var aslında. Tüm Kürd örgütlerinin blok halinde birlikte hareket etmesi önemliydi. Var olan iktidar döneminde Kuzey Kürdistan'da birçok Kürd öldürülmüş, şehirler yerle bir edilmiş, Kürdistan hayalini bitirmek amacı açık açık dillendirilerek Afrin işgal edilmiştir. Bütün bunlar yaşanırken, Kürd siyaseti yok sayılmış, halkın

iradesi ayaklar altına alınmıştır. Diğer yandan iktidar, yapılanlara meşruiyet kazandırmak için Kürdlerin de sesi olduğunu Kürdlere türlü politikalarla dayatmıştır. Kürdlerin bu konuda tavrının olması önemlidir. Ve en büyük tavır ortak hareket edilerek konulabilirdi.

Türkiye'de iktidara kim gelirse gelsin, Kürdlerin oyu olmadan gelemmez. Bugüne kadar da böyle olmuştur. Fakat Kürdlerin kendi başına hareket etmesi, ittifaksızlığı dolayısıyla bu potansiyel bir türlü siyasal güce dönüşmemektedir. Irak'ta bu imkân yakalanmıştır. Gücün doğru kullanılması yeni gelişmeleri doğurabilir. Ancak Türkiye'deki bu parçalılık, Kürd potansiyelinin sürekli olarak hedef olmasına ve erimesine yol açmaktadır.

Her şeye rağmen son olarak doğru olan tek şey İsrail'in kurucularından Golda Meir'in 'Karamsarlık Yahudilerin göze alamayacağı bir lükstür' sözünde olduğu gibi; geleceğe inanmak ve bunun için uğraşmak dışında şansımız yok.

Ziman û siyaseta

Ahmed KANI

Ahmed KANI

Kovara DENG

Ez dixwazim di destpêka nivîsa xwe de bi çend pirsan balê bikişînim ser mijara ziman û siyaseta: Gelo zimanê kurdî çima heta nuha li welatê kurdan nebûye zimanê fermî? Kê û bo çi astengî der xistîye pêşîya zimanê kurdî? Siyaseta xwebirêxistina kurdan di kîjan merheleyan ra derbas bûye û nuha di rewşeke çawa de ye? Hilbijartinên giştî yên li Iraq û Tirkiyeyê dikarin çi qasî bandorê li ziman û siyaseta kurdan bikin? Bi awayek din gelo kurd jî dikarin ji van hilbijartinan sûd werbigirin?

Zimanê kurdî yek ji zimanên herî qedîm ê Rojhilata Navîn e. Ew jî di nava malbata zimanên Hînd-Ewropî de cih digire. Bi tevî ku Kurdî û farisî du zimanên herî nêzikî hev in jî bi taybetîyên xwe yên wek zayenda zimanî, ergatîfî, tewang û hwd. di heman demê gelek dûrî hev in jî. Dema em li berhemên vî zimanî binêrin, dibînin ku xwedî pênc zaravayan e. Zaravayê Lorî ku Baba Tahirê Uryan dîwana xwe bi vî zaravayî nivîsiye, mixabin îro di binê asîmilasyona farisî de fetisiye. Hewramanî (Goranî) jî zaravayê herî qedîmê wêjeya kurdî ye. Lê mixabin ev zarava jî îro êdî li ber mirinê ye. Zaravayê Kirdkî (Dimilî-Kirmanckî-Za-

zakî) jî ji aliyê UNESCOyê ve wek zaravayê li ber mirinê hatiye qebûl kirin. Divê em hemû kurd bi awayek pozîtîf li vî zaravayê xwe xwedî derkevin da ku nemire.

Ev her sê zaravayên me yên qedîm, Lorî, Hewramanî û Kirdkî gelek nêzikê hev in. Çawa ku Kurmancîya Jêrîn (Sorani) û Kurmacîya Jorîn jî nêzikê hev in. Bi vî awayî em karin zaravayên kurdî wek du grûban tesnîf bikin. Soranî bi tevî ku di sedsala 19. de dest bi geşedanê kiriye û zaravayê herî bêrabirdûye jî dîsa soranîaxêf ketine nava xeletîyek wisa ku bi awayek şovenîzmî hemû zaravayên kurdî piçûk dîtine. Emîr Hesênûr bi tevê ku Soranîaxêf e jî vê rewşê bi awayek zanistî û bi tûndî rexne dike.

Em karin bibêjin ku zaravayî kurdî yê ku ji sedî 70/75 î kurdan pê diaxivin Kurmancî ye. Di vî warî de jî Emîr Hesênûr di konferansa ku di 28ê Nîsana 2012an de, li Stokholmê, li Pirtûkxaneyê Kurdî dabû de, agahîyên balkêş dide. Ji van agahîyan em digihîjin wê qena'etê ku zaravayê kurmancî dikare bibe şîrêza hemû parçeyên Kurdistanê û alava ragihandinê di navbera zaravayên kurdî de. Mebesta min jî vê bal-

kişandina ser zaravayan ew e ku divê em kurd li hemû zaravayên xwe xwedî derkevin. Ne weka Soranîaxêfên ku ji zaravayê xwe re dibêjin kurdî, lê zaravayên din wek devokên herêmi binav dikin.

Îro li Bakurê Kurdistanê bo ku kurdan ji hev dabeş bikin, dagirker bi tirkî ji kurmançî re kurdî (Kürtçe) dibêjin, ji kesên bi vî zaravayî diaxivin re kurd dibêjin. Lê ji kurdên ku bi kirdkî diaxivin re Zaza dibêjin. Mebesta dagirkeran ew ku kurdan ji hev dabeş bikin û li wan hukum bikin. Di vî warî de gotineke çepên tirkan heye ku bo polîtîkaya emperyalîstan tê gotin “böl ve yönet/dabeş bike û bixîne bin hukmê xwe.” Lê bi rastî ev polîtîka rasterast li ser kurdan û welatê wan Kurdistan hatiye sepandin.

Ez dixwazim bi vî mijara dabeşkirina kurdan a li ser zaravayan, hinek li ser Nîzama Cîhanî ya li Dijî (antî) Kurdan rawestim:

Qewmê kurd ji berî zayînê de li ser axa xwe, li Kurdistanê dijî. Demek dirêj (BZ. 750-550) bi navê Împaratorîya Medan li ser axa xwe hukum kirîye. Piştî têkçûna Medan qewmê kurd împaratorî ava nekirine. Lê li ser axa xwe her hukum kirine û li hember hêrîşên derve xwe parastine. Lê ji ber ku welatê me li ser rêya çûnûhatina sê parzemînen kevin bûye, her dem bûye qada şerên ol/dînan. Ji Cihûyan bigire heta Xiristiyan û Misilmanan her li ber derê me şer kirine. Di serdema seferên Xaçperestan de Selahedînê Eyûbî serokê dewleta Eyûbîyan, artêşa xaçperestan têk dibe. Bi tevî ku kurd e jî lê li ser navê kurdan xizmetek ji kurdan re nekirîye. Hin dîrokzan dijîtiya li hember kurdan bi vî şervanîya Selahedînê Eyûbî ve girêdidin. Hin bi cihê Kurdistanê yê jeostratejîk ve, hin jî bi dewlemendîya seraxê û binaxê ya welatê kurdan ve girêdidin.

Cara yekem di 1639an de, Împaratorîya Osmanî û ya Sefewîyan bi Peymana Qesra

Şîrîn Kurdistanê dikin du beş. Di wê serdemê de dîsa jî kurd bi rêya mîrektîyan xwe bi rê ve dibin. Ehmedê Xanî di vî serdemê de, bo yekîtiya kurdan bi qelesa xwe berhemên giranbiha, Nûbihara Biçûkan, Mem û Zîn, Dîwan û Aqîdeya Îmanê dinivîse. Ew filozofê herî bi navûdeng ê kurda ye. Lê mixabin kurd di hewildana dewletavakirinê de bi ser nakevin. Ji dema Împaratorîya Medan bigire ta Mîr Bedirxanê Botî, her dema ku dijminên kurdan xwestine kurdan dîl bigirin, ji nava kurdan xayînek ji xwe re dîtine. Loma kurdan gotiye, ‘kurmê darê ne ji darê be, zewala darê nabe.’

Piştî (1847) dîlgirtina Mîr Bedirxan, di 1880yan de Şêx Ubeydullahê Nehrî hewil dide ku desthilatdarîya kurdan ava bike, ew jî bi ser nakeve. Di salên 1890 de Siltan Evdilhemîd bi rêya Alayên Hemîdiye û Mekteba ‘Eşîran hewil dide ku entegrasyon û asîmîlasyona kurdan pêk bîne. Cara ewil Mîqdad Mîdhet Bedirxanê şagirtê Hecî Qadirê Koyî, 22ê Nîsana 1898an li Qahîreya Misrê rojnameyek bi navê Kurdistan derdixe. Lê Siltan Evdilhemîd di cih de (30.04.1898), fermana qedexekirina rojnameya Kurdistanê dide.

Kurdan her bo mafên xwe yên netewî hewil dane. Di serdema Meşrûtiyeta du-yem de, 1908an de, li Stenbolê Sureya Bedirxanê birazîyê Mîdhet û Evdirehman Bedirxanî, rojnameya Kurdistanê dîsa derxistiye. Di nava salek de dîsa pêşî li weşandina rojnameya Kurdistanê hatiye girtin. Sureya Bedirxan bi îsrar xwestîye ku rojnameya Kurdistanê biweşîne. Li gora agahîyên ku Malmîsanîj dide, li Qahîreya Misrê di salên 1917-1918an de, dîsa rojnameya Kurdistanê derxistiye.

Lê mixabin Nîzama Cîhanî ya Dijî Kurdan, li hember kurdan plan û projeyên ji holê rakirina kurdan, çekiriye. Mînaka herî balkêş a van plan û projeyan, peymana Sykes-Picot e. Di sala 1916an

de ev peyman bi dizî di navbera dewletên Brîtanya Mezin, Fransa û Çarîtiya Rûsyayê de tê îmzekirinê. Bi vê peymanê Kurdistan di navbera wan de tê dabeşkirin. Lê ji ber ku di dawîya 1917an de li Rûsyayê dewlet ket destê Bolşevîkan, wan xwe ji vê peymanê kişandin. Di dawîya Şerê Cîhanê Yekemîn de Kurdistan li ser Iraq, Sûriye, Îran û Tirkîyeyê bi destê Îngilîz û Fransîyan wek çar perçe hat dabeşkirin. Ev dabeşkirin bandoreke wisa li neteweya kurd kiriye ku meriv kare bibêje kurd bûne wek merivek ku mejî û qaqotê wî hatiye parçekirin.

Her çi qas kurd bo azadiya xwe di nava tekoşînê de bin jî vê Nîzama Cîhanî ya Dijî kurdan bi balafirên şer ên ku cara pêşîn li Başûrê Kurdistanê dihatin ceribandin, bombedaran kir. Axa Kurdistanê êdî bi temamî bû kolonîyeke navdewletan.

Li Bakurê Kurdistanê pêşîya rewşenbîrên kurdan, bi rêya dîlgirtina wan a li Stenbolê hatibû girtin. Dewleta Osmanî bi vê dîlgirtina rêberên kurdan, hemû Kurdistanê wek zîndanek servekirî girtibû binê zeptûreptê. Dema ku di 1919an de malbata bedîrxaniyan û hinek mezinên kurdan hewil dan ku bi rêya Cemiyeta Azadiyê xwe bigihîjin Kurdistanê êdî Brîtanyayê bi kêmaliştan re li hev kiribû û rêberên kurdan dişopandin. Xelid Begê Cîbrî û Yusuf Zîya li Bedlîsê îdam kirin. Rêberên wek Şêx Seîd jî bi rêya Serpêl Qasim ve şopand û nehişt amadekariyên xwe yê tekoşînê bikin, bi ser wan de girtin. Di 29 Hezîrana 1925an de li Amedê wî û 47 rêberên kurdan îdam kirin. Li Bakurê Kurdistanê ji bo ji holê rakirina hemû kurdan, plan û proje gav bi gav dihatin cî bi cî kirin. Di salên 1937 û 1938an de jenosayda Dêrsimê pêk hat.

Tiştê herî balkêş ew e ku di encama dabeşkirina Kurdistanê ji aliyê emperyalîstan ve de, beşa herê mezin ket destê dewleta Kemalîst a ku xwe wek dewletek çepgir û dijî emperyalîzmê nîşan dida. Te-

koşîna demokratîk ya kurdan jî wek hevkarîya bi emperyalîzmê re nîşan dida. Li ser vê rewşê gotinek pêşiyên kurdan heye, gotine 'keçelo navê min li te, gurîyo kumê min li serê te.' Eynî wisa anîne serê kurdan.

Ev helwest ji aliyê Nîzama Cîhanî ya Dijî kurdan ve jî hat pejirandin. Ev helwest di Şerê Cîhanî yê Duyemîn de jî hat nîşandan. Kurdan li Rohîlatê Kurdistanê dewletek bi navê Komara Kurdistanê avakir. Lê mixabin Nîzama Cîhanî ya Dijî kurdan ku êdî du serî bû, yek di binê serokatîya Yekîtiya Sovyetan de û ya din jî di binê serokatîya Dewletên Yekbûyî yê Amerîkayê de bû, dîsa li hev kirin û dewleta kurdan ji holê rakirin. Di encama vê li hev kirina dijî kurdan de hê jî kurd negihîştine heqê xwe. Meriv kare bibêje ku jimara cangorîyên kurdan ên bo tekoşîna mafên xwe yê rewa dane ji nifûsa hin dewletên endamê Cemiyeta Netewên Yekbûyî pirtir e. Li her çar parçeyên Kurdistanê tekoşîna neteweyî ya kurdan her didome. Bi tenê li Başûrê Kurdistanê ku îro di merheya dewletavakirinê de ye, jimara cangorîyên azadiyê bi sed hezaran e.

Bi geşbûna tekoşînê li Başûrê Kurdistanê re li Bakurê Kurdistanê di salên 1960an de rewşenbîrên kurdan rêxistinên xwe ava dikirin. Ji ber vê liv û tevgerê, di 12ê Adara 1971an de Rewşa Awarte hat îlankirin. Hemû rêxistin û partiyên kurdan hatin girtin. Dewleta tirkan polîtîkaya înkâr û îmhakirinê dabû pêşîya xwe. Li hember vê polîtîkayê kurdan zimanê xwe parast. Di salên 1970yan de, li Bakurê Kurdistanê êdî kurdan şaredariyên bajaran bi dest xistin û rasterast dest bi rêxistina xwe kiribûn. Carek din di 1980yan de dîsa dewleta tirkan rewşa awarte ragihand û dest bi îmhakirina rêberên kurdan kiribû. Lê gelek rewşenbîrên kurdan derketibûn diasporayê. Xebateke xurt bo çand û hunera kurdî dikirin. Di salên 1990an de êdî dewleta tirkan rasterast dest bi kuştina rewşenbîrên wek Wedat Aydin ku

dixwastin sîyasetê bi zimanê kurdi bikin, kiribû. Kurd li Bakurê Kurdistanê hatin asteke wisa ku karibûn ji sedî zêdetir şaredarî û 80 parlementer bi dest bixin. Dîsa dewleta tirkî bi piştgirîya Nîzama Cîhanî ya Dijî Kurdan dest bi qetlî'ama kurdan kir. Nuha bi hezaran kurdên polîtîk di zîndanên de ne. Dewleta Tirkîyeyê hemû kurdan rasterast wek terorîstan bi nav dike. Wek mînak di axaftineke xwe de Serokkomarê tirkî got ku malbatên terorîstan 10-15 zarokan çê dikin. Jinên tirkî hûn jî zarokan pir çê bikin da em karibin bi terorîstan re şer bikin. Dema ku li Rojavayê Kurdistanê kurdan xwe li hember DAIŞê parast û bûn desthilatdar, dest bi hêrîşa Rojava kir. Rasterast got ku 'em destûr nadin ku terorîst (kurd) korîdorek wekin û xwe bigihînin Deryaspî.

Herî dawî ez dixwazim li ser pêvajoya Referandûma Serxwebûnê ya 25ê Îlona 2017an rawestim. Di dawîya Nîsana sala 2017an de, bo konferansek navdewletî em bi Îsmail Beşîkcîyî re li Hewlêrê bûn. Di konferansê de Beşîkcî pêşniyarek kir bo referandûma serxwebûnê. Wî got ku divê kurd gavên stratejîk bavêjin. Wek mînak, her dem rêveberên kurdan bo referandûmê demên ne zelal tînin ziman. Lê bi ya min, divê kurd bo referandûmê rojek ku jê venegerin dîyar bikin. Wek mînak dikarin bibêjin 'em ê 25ê Îlonê referandûma serxwebûnê pêk bînin.'

Ez nizamim ev pêşniyaz gihîşt rêveberan an na. Lê çî bû, bû û Serokê Herêma Kurdistanê Mesûd Barzanî piştî gelek hevdîtan, di meha Hezîranê de bo Referandûma Serxwebûnê roja 25ê Îlonê, îlan kir. Li hember vê helwestê, di serî de bi dewletên wek Îran û Tirkîyeyê re, Nîzama Cîhanî ya Dijî Kurdan derket. Wateya li hember Referandûma Serxwebûnê derketin pir giranbû. Li hember vê referandûma demokratîk derketin, dihat wateya ku kurd netewek hov e û nikare xwe bi rê ve bibe; ancax dewletên wek Iraq, Îran, Tirkîye û Sûriyeyê dikarin

wan bi rê ve bibin. Ev mafê neteweyî yê xwezayî ku li gora nîrxên navnetewî mafê hemû neteweyan e, ji kurdan re hatibû qedexekirin. Serokê Herêma Kurdistanê Mesûd Barzanî jî serî li ber Nîzama Cîhanî ya Dijî Kurdan dananî. Referandûm bi coşek mezin a hemû kurdan pêk hat û encamêk wek jî sedî 93 hat bi dest xistin. Li hember vê encamê Nîzama Cîhanî ya Dijî Kurdan ket nava tevgerê. Hemû derî li ser kurdan hatin girtin. Iraqê balafirgehên Kurdan dan girtin, Tirkîyeyê li dor sînorê Başûrê Kurdistanê dest bi tetbîqatên leşkerî kir. Di 16ê Çotmehê de bi xîyaneta Pavel Talabanî, Artêşa Iraqê bi tevî Heşda Şe'bî ya ku bi destê Îranê hatibû avakirin, Kerkûkê dagirkir. Ev dagirkirin, nîşan dide ku Nîzama Cîhanî ya Dijî Kurdan çî qasî xurt e.

Hê di ser dagirkirina Kerkûkê re çar meh derbas nebûbû, Tirkîyeyê bajarê kurdan Efrînê jî dagir kir. Ev dagirkirin jî dîsa bi piştgirîya Nîzama Cîhanî ya Dijî Kurdan pêk hatibû. Rûsya jî Tirkîyeyê re rê vekir. Li Efrînê Kurdan, li hember artêşa tirkî a ku di 24 saetan de nivê Kibrisê dagirkiribû, bi qasî du mehan berxwedan.

Di 12ê Gulanê de, li Iraqê hîlbijartinên parlamentoya Iraqê pêk tên. Divê dema ku kurd li Başûrê Kurdistanê dengê xwe bidin, dagirkirina Kerkûkê jî bîr nekin. Çawa ku di referandûmê de ji sedî 93 deng dan serxwebûnê, nuha jî ji sedî 93 bidin serxwebûnxwazan.

Di 24ê Hezîranê de, li Tirkîyeyê jî hîlbijartinên serokkomarî û parlamentoya Tirkîyeyê hene. Êdî li Tirkîyeyê nejadperestîya tirkî gihîştîye radeyek wisa ku partiyên kurdan, çî qasî bibêjin em partiyên kurd û tirkî ne jî kes bi wan re hevaltî nake. Di rewşeke wiha de li ser kurdan a herî ferz ew e ku li dengên xwe xwedî derkevin. Dengên xwe derxînin asteke wisa ku karibin bo mafên xwe yê netewî, tirkî mecbûrê ber nigê xwe bikin.

Baskın seçimler ve ittifaklar (*)

Ümit TEKTAŞ

Ümit TEKTAŞ

Kovara DENG

İki sandığın birden kurulacağı bu seçimler, pek çok bakımdan ilkleri ifade edecek. Söz gelimi yıllar sonra olağanüstü hal uygulamasının hüküm sürdüğü şartlarda seçim yapılacak. Seçimlerde partiler ilk defa birbirleriyle ittifak yapacak. Parlamentonun yetkileri asgari düzeye inecek. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilip geçilemeyeceği bu seçimlerle netleşecek. Seçimlerin sonuçlarına göre, bir bakıma devam mı, tamam mı denecek. Devam denmesi halinde başbakanlık, kurumsal olarak ortadan kalkacak. Hükümet üyeleri parlamento dışından seçilecek. Cumhurbaşkanı hem devlet başkanı hem hükümet başkanı olarak yetki ve sorumluluk üstlenecek. Erdoğan kazanırsa başka, ikinci tura kalacak olan rakibi kazanırsa başka bir senaryo devreye girecek. Cumhurbaşkanı fevkalade yetkilere sahip olacak. Erdoğan kazanmazsa yeniden Anayasa değişikliği gündeme gelecek. Şu ana kadar güçlü görünen bu ihtimal, taşları bir daha yerinden oynatacak.

Diğer yandan uzunca bir dönemden sonra ilk defa ve üstelik olağanüstü şartlarda baskın seçim kararı alındı. 15 Temmuz sonrası eski pozisyonuna hızla sürüklenen Türkiye, kutuplaşan, sürekli dış düşmanlar üreten, belli kesimleri ötekileştiren, bölünme fobisine sığınan, bir döneme girdi. Şimdiki yöneticiler de kendinden öncekilerle aynı şekilde, belli amaçlarla korku tünelleri yarattı. Yöneticiler, bir yandan iç tehlikelere sığınırken bir yandan bilinen sorunları görmezden gelerek dış güçlerin Türkiye'yle uğraştığı iddiasına sarıldı. Böyle yapılarak çözüm bekleyen sorunlar uyutulmak, iç çelişkilerin önemsiz olduğu anlatılmak istendi. Her şeyin dışarıdan kaynaklandığı safsatası yeniden hortlatıldı. Malum fobilerle birlik ve beraberliğin sağlanması amaçlandı. Türkiye eski dönemlerdekine benzer şekilde, yeniden etrafı dış düşmanlarla çevrili bir ülke gibi gösterildi. Öyle ki dış tehditler kavramı, içeriye dizayn etmenin aracına dönüştürüldü. Bu yüzden de 'Yeni Türkiye' kavramı, iktidarın

diline pelesenk ettiği bir söylemden öteye gitmedi. Bir kesimin nispeten özgürleşmesi dışında, bir türlü gerçek manada karşılık bulamadı.

Bu ülkenin son elli yıllık geçmişine bakıldığında, Türkiye'nin düşmanları, bölünme fobisi, genellikle iktidarların durumlarını sürdürmek için dile getirdiği suni korkulardı. Bunlar gibi baskın seçimler de eski Türkiye'nin, iktidarların krizlerden beslendiği, krizlerle gelip krizlerle gittiği dönemin argümanıydı. Eski Türkiye'de bu tür korkulara hamaset eşlik ederdi, millet, vatan, birlik ve beraberlik gibi söylemler, göze sokulur ve önemli ayrıntılar haline getirilen değerlere dönüşürdü. Uzunca bir dönem AKP, reel politığe uygun olarak bunlardan uzak durdu ya da bu alanlarda eskisinden farklı söylemler geliştirdi. Ne var ki farklı söylemini ilkesel bir tutuma, kalıcı bir politik duruşa kavuşturamadı. O da korkuların esiri oldu, eski dönemin kendini tekrar eden taktiklerine başvurdu. Güvenlik ve özgürlükler konusunda, birçok şey pahasına güvenliği tercih etti. Özgürlükler meselesini, demokratik talepleri önceki yönetimler gibi, korku tünlerinde boğdu, oralarda kararttı. Böyle böyle rejime açık bir müdahale olan ve her yönüyle iktidarı devirmeyi amaçlayan 15 Temmuz darbe girişiminin yarattığı korkuyla, yeniden bu kavramları hiç olmadığı kadar siyaset malzemesi haline getirdi. Darbe girişimi hem ciddi bir tehdit algısı yarattı -ki bu konuda hükümet de, partiler de ürkmekte haklıydı- hem de demokrasi konusundaki bütün talepleri, acil olanlar da dâhil erteleten bir gerekçeye dönüştü. Sistemi baştan aşağıya etkileyen 15 Temmuz darbe girişimi, etkileri bakımından sanılandan daha çok tahribat yarattı. Darbenin kendisi

bastırıldı ama Türkiye, bir uçtan ötekine yeni bir darbe olasılığı nedeniyle katı ve ağır bir atmosfere girdi. Bu da darbe girişiminin fırsata çevrileceği yönündeki kaygılara kuvvet kazandırdı. Kanun Hükmündeki Kararnameler bu kaygıları güçlendirdi. Zira Kanun Hükmünde Kararnameler, pek çok kesim yönünden hukuk sisteminin kendisini de işleyişini de değiştirdi.

Hiç kuşku yok ki halk iradesinin özgür ve serbest biçimde tecelli etmesi demokrasinin olmazsa olmaz şartıdır. Halk egemenliğine dayanan sistemler, yasal ve yönetsel sorunlarına rağmen, hak ve özgürlükler yolunda gelişmeye, değişim ve dönüşüm gibi esaslı süreçleri yaşamaya, seçimler eliyle iktidarların değiştirilmesine en açık olanlardır. Bunların yanında; demokrasisi kurumsal nitelik kazanmasa bile, iktidarların halkoyuyla, makul aralıklarla değişmesi, demokratik teamüllerin oluşması ve yerleşmesi açısından son derece önemlidir. Bu yanıyla bakıldığında, değişim ve demokrasi ilişkisi birbirinin tamamlayıcıdır. Diğer türlü işleyen bir süreç, otoriterleşme eğilimini artırır, demokrasiye ciddi manada zarar verir. Zira monarşi ve demokrasi arasındaki en önemli fark, iktidarın halk tarafından seçilmesi ve belli aralıklarla değişmesidir. Seçimle işbaşına gelenler, monarşilerdeki gibi uzun süreler ülkeyi yönettiğinde, ortaya çıkan yapı tamı tamına olmasa da bir kesimin sürekli iktidarı nedeniyle monarşiyi ifade eder. Söz gelimi baba ve oğul Esadlar'ın Suriye'deki durumu, krallıkla yönetilen Ürdün'deki Hüseyin ve Abdullah'ın durumundan pek farklı değildir. (Suriye'de baba Esad, 1971-2000, 2000'den günümüze kadar ise oğul Esad. Ürdün'de Baba Hüseyin 1952-1999, Oğul Abdullah 1999'dan günümüze kadar.)

Suriye’de serbest seçimler vardı, Ürdün’de monarşi, ama ikisinde de iktidar erki babadan oğla geçti. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, bir kesimin sürekli iktidarlarında, iktidar erkinin özünden kopması sonucunda, rejimin başkalaşması, iktidarın baskıcı eğilimler göstermesi, toplumun sınıflara ayrılması ve imtiyazlı zümre yaratılması kaçınılmazdır. Ayrıcalıklı bir zümre oluşmasına doğrudan katkı sunmaya müsait olan bir kesimin sürekli iktidarı, aynı zamanda, demokratik devletlerde olmazsa olmaz sayılan kuvvetler ayrılığını hiç yerine düşürür. Yetki ve sorumlulukların bir kişide ya da bir kişinin tayin ettiği sadık çevrede toplanmasına yol açar. Kavramsal olarak demokrasi, günümüz dünyasında pek çok özelliğinin yanında, iktidarların değiştirilmesi esasına dayanmak gibi önemli bir niteliğe daha sahiptir. Denebilir ki çok etnikli, çok mezhepli, çok kültürlü ülkeler bakımında demokrasinin en temel ve işlevsel niteliği, toplumsal ve siyasal uzlaşma yoluyla iktidarların el değiştirmesine veya paylaşılmasına açık olmasıdır. İktidarlar yönünden değişimin gücü ve bizatihi değişimin kendisi, aynı zamanda denetleme, çek balans mekanizması anlamına gelir. Çek balans; yönetimlerde, çok renkli toplumlarda, farklılıkların bir arada ve barış içinde yaşamasında meşruiyetin sigortasıdır.

Güçlü partilerin halk tarafından dinlendirilmesi, iktidardan bir süreliğine uzaklaştırılması hem demokratiktir hem de iktidardan giden partilerin kendini yenilemesi için önemli bir fırsattır. Muhalefete şans vermek, bir kez de onları denemek, aynı sürecin ürünüdür. Bu yönlü bir yenilenme, eski ve yeni iktidara, eşit mesafededir ve eşit fırsatlar tanır. İşleyiş olarak da oldukça olağandır.

Söz gelimi AKP, kendini yeniler, CHP’nin başını çektiği koalisyon ne olup olmadığını halka gösterir. Kuvvetle muhtemeldir ki iktidar değişimiyle boşa geçsin ya da verimli olsun, beş yıllık süre, bu ülkeye nefes aldırır. Herkes biraz sakinleşir, gerilim azalır, tansiyon düşer. Belki de önemli ölçüde normalleşme sağlanır. Denenmemiş olanlar denenir, deneneler dinlenir. Diyelim ki AKP kendini yenileyemedi, CHP’nin başını çektiği koalisyon sınıfta kaldı, o vakit halk bir dahaki seçimde yeni bir tercih yapar. Siyasi partiler ve halk ilişkisi mecburiyete dönüştüğü oranda; bağımlılık, nobranlık, ben yaptım oldu demek, kutuplaştırmak, ötekileştirmek kuvvet kazanır ve rahat bir zemin bulur.

Diğer yandan bir partinin sürekli iktidar olması genellikle demokrasiyi köreltir, onun gelişmesini, kurumsal nitelik kazanmasını zorlaştırır. Halk iradesinin uzun yıllar aynı biçimde tecelli ettiği ülke sayısı dünya üzerinde çok azdır. Aynı yönde zuhur bulan halk iradesi ya iktidar değiştirmiş ya da despotik düzene yol açmıştır. Bu bilincin sürekli olarak akılda tutulması gerekir.

Türkiye, uzunca bir dönemdir yalpalıyor. İktidarın, içerideki sancılar ve bölgesel sorunlar karşısındaki tutumu, siyasetin doğru parametrelerinden uzaklaşma, hamaset ve gerilimden beslenme, toplum kesimlerini kutuplaştırma eğilimini güçlendiriyor. Tek başına bu değişkenler bile, bir ülkenin geleceği bakımından kaygılanmak için yeterli vahamettedir. Bu yüzden, döneme özgü olarak iktidar aygıtının el değiştirmesi zaruri bir ihtiyaçtır. AKP ve Erdoğan bir dönemlik yönetimi kaybederse bu ülke batmaz. En kötümser tahminle Türkiye beş yılını ziyan eder.

Aksi halde son altı yedi yılda, özellikle de son üç yılda izlenen siyaset kendini tekrar ederse bu ülke insanı çok daha fazla şey kaybeder. AKP ve Erdoğan'ın beş yıl dinlenmesi, sırf iktidar değişimi açısından olsa bile önemlidir. Kendilerini hesaba çekme, on altı yıldır yönettikleri ülkeye biraz dışarıdan bakma, yaptıkları yanlışları saptama, daha iyisini yapmak için hazırlanma, güç, enerji ve donanım kazanma konularında bir dönem ara vermek, toplumun bütün kesimlerinin yararınadır. Bir yandan da bu süreç, muhalefetin ne olduğunu, neler yapabildiğini, iktidara hazır olup olmadığını göstermek yönünden imkân yaratacaktır.

Türkiye uzun yıllar yönetimde istikrar, temsilde adalet gibi ucube bir anlayışın ürünü olan yüzde on barajlı seçim yasasıyla iktidar belirledi. Öyle ki bu baraj yasası, özellikle muhaliflerin ve Kürtlerin parlamentoya yansımalarını engellemek için uygulandı. Seçimlere bağımsız adaylarla katılan Kürtlerin parlamentoya yansımaları, temsilde adalet, yönetimde istikrar denilen siyaset oyununu, on bir yıldır gündem dışı bıraktı. Bugün de devam eden barajlı sistem nedeniyle on altı yıldır tek parti iktidarı var ve üstelik mecliste ezici bir çoğunluğun desteğiyle işbaşındadır. Buna rağmen herkesin içine sinen bir istikrardan, sürdürülebilir bir kalkınmadan söz etmek mümkün görünmemektedir. Her iki alanda da görece bir iyileşme söz konusudur. Toplumun farklı kesimlerinden insanlar mutsuz, Türk lirası durmadan değer yitiriyor ve yönetenlerden memnun olmayanlar her gün çoğalıyor. Bu da gösteriyor ki bazen, son birkaç yılda olduğu gibi, tek parti iktidarları da istikrar için yetmemektedir. Bu nedenle on altı yıldır iktidar olan bir parti bakımından

yönetimde istikrar argümanını ileri sürmek, artık toplumun kimi kesimlerine hiçbir şekilde inandırıcı gelmemektedir. On altı yılda yaptıklarımıza bakın, gelecek beş yıl için bir kez daha bizi seçin, ülkeyi düze çıkaracağız, temel sorunlara esaslı çözümler bulacağız demek de aynı şekilde gerçeklikten uzaktır. Bu olsa olsa içi boş bir vaatler manzumesi olur. Çok açık ki, AKP izlediği karşıt yaratma siyaseti ve yanlış dış politika nedeniyle kendi koyduğu hedeflerden her gün biraz daha uzaklaşıyor. Bunu görmemek için ya çok fazla yanlı davranmak ya da gözü kapalı, kulağı sağır partizan olmak gerekir. Dış ticarette ve turizmde dolar kurundan kaynaklanan daralmanın temel nedeni içe kapanan, neredeyse herkesle restleşen Türkiye tercihinde ısrardır. Sadece inşaat sektörünü canlı tutarak, ana gövdesi montaj olan sınırlı düzeyde sanayi ürünü üreterek, ekonomiyi büyütmek ve dünyadaki ilk on ülke arasına girmek mümkün değildir. Aynı politikada ısrar edilirse, bu gidişle 2071'e kadar iktidarda kalsalar dahi 2023 hedeflerinin Erdoğan ve AKP eliyle gerçekleşmesi, hayal gibi görünüyor.

Son yıllarda AKP tarafından tercih edilen ve on yıllar önce defalarca denendiği halde bir sonuç alınamayan gerilim odaklı siyaset, Türkiye'nin geleceğini ipotek altına alan bir tehlikeye doğru gidiyor. Kutuplaşma hem yatay bölünmeye hem de belirgin şekilde saflaşmaya, karşılıklı hınç biriktirmeye yol açıyor. Türkiye yatay olarak bölündükçe, saflaşma ve karşıtlar yaratarak yandaşlık arayışı meşru sayıldıkça siyaset söylemi de ilkelleşip bağnazlaşıyor ve karşı taraf için kalp kırıcı hale geliyor. Akla hayale sığmayan savlar ileri sürülüyor, amiyane tabirle belden aşağı vuruluyor, yalan ve iftiralarla siyasal sonuçlar alınmak isteniyor. İktidarı

ve muhalefetiyle kara çalma, çamur atma, karşıyı zayıflatmak için her yolu mübah sayma gibi bir toplumu çürütme potansiyeline sahip olan ne kadar kötü iş varsa hepsi deneniyor. Yalanla iş görme giderek siyasetin vazgeçilmezi oluyor. Aynı ülke kimine göre istibdadı yaşarken kimine göre ileri demokrasiyi uyguluyor. Kimi despotizmden söz ederken kimi Avrupa'yı kısıktırarak bir demokrasiden bahsediyor. Sözüm ona herkes aynı ülkeye bakıyor ama kimi İsveç'i, İsviçre'yi görüyor, kimi İran'ı, Somali'yi anıştırıyor. Kimi demokrasi isterken, kimi ortada hiçbir somut işaret yokken istiklal mücadelesi verildiğini söyleyerek özgürlüklerden feragat edilmesinin normal olduğunu savunacak kadar kendinden geçiyor. Kimi hak, hukuk derken kimi vatan elden gidiyor diyerek hak gaspını, haksızlığı görmezden geliyor. Kimi istibdat dönemine girildi diyor, öteki istiklal mücadelesinden, her şeye rağmen insanların özgür olduğundan dem vuruyor. Pek çok hamaset konusunun yanı sıra, istibdat eğilimi ve istiklal arayışı gibi söylemlerin de günlük siyasi tartışmalar dışında hiçbir geçerliliği yoktur. Türkiye, bugün ne istibdat eğilimi içinde olan bir yönetim kadrosuna sahiptir ne de istiklal sorunu olan bir ülkedir. Ancak demokrasi, özgürlükler ve ekonomi alanında, yeniden derin sorunları olan bir ülke haline gelmiştir.

Bölgesel denklemin yerel dinamikler üzerindeki etkisi hiç olmadığı kadar güçlü hale geldi. İçerideki sorunlar neredeyse dışarıyla ilişkilerin seyrine göre konuşulmaya, tartışılmaya başlandı. Aynı zamanda dışarının Türkiye beklentileri ve politikası, içerideki siyaset dozunun ayarı haline getirildi. Bu türden bilinçli tercihler, hiç görülmediği

kadar Türkiye'nin politik iklimini ve buna bağlı olan bütün parametrelerini etkiledi. Demokrasinin bilerek geriletilmesi, ekonomi alanında da müdahalelere açık ve sorunlu bir zemini yarattı. Korku tünelleri üretmek ve hassasiyetleri öne çıkarmak bu dönemin en başat siyasi enstrümanı oldu. Söz konusu enstrümanlar, eski Türkiye'den devralınarak sözde yeni Türkiye'nin vazgeçilmezleri oldu.

Bu seçimlere özgü olarak göze batan şekilde, partilerin ve parti önderlerinin formalist tutumu, reel politiği reddeden, çağın siyasi gereklerini görmezden gelen kısır bir yerelliğe taşınıyor. Evrensel yerelin bulunduğu her alan bilinçli bir biçimde özünden koparılarak farklı şekillerde manalandırılıyor. Yerelin refah, kalkınma gibi ihtiyaçlarının yerine, huzur, birlik vb. gibi soyut kavramlar önemseniyor, siyasi rekabetin omurgasını oluşturuyor. Söz gelimi hiçbir ittifak cephesi, iç barıştan, toplumsal uzlaşmadan söz edemiyor.

Olağanüstü şartlara ve çok gergin bir politik ortama rağmen, Türkiye siyasal tarihi boyunca yapmadığı bir şeyi deniyor. İlk defa yasal çerçevede, partiler arası ittifakla seçimlere gidiyor. Siyasetin havası gergin olunca kalkınma, gelişme, adalet, hak ve özgürlükler, sorumluluk noktasındakilerin aklına gelmiyor. Gerilim döneminin işe yarayan ve tutulan kavramları yeniden sahne alıyor. Neredeyse yarım asır boyunca Türkiye'deki iktidarlar için, yoksulluğu, demokrasi yokluğunu, yolsuzluğu ve geri kalmışlığı gizlemek amacıyla dillendirilen hamaset söylemi, yeni bir keşif olarak yeniden topluma sunuluyor. Bundandır ki ittifaklar, Cumhuriyet ve Millet ittifakı biçiminde adlandırılıyor. Bu acayip

durum da bir bakıma Türk siyasetinin içine düştüğü perişanlığı ve sefaleti ifade ediyor. Her iki ittifak da isimleri gibi içerik ve amaçlar yönünden birbirine benziyor. Karşıdakini mağlup etmek için ilkelere, düşüncelere, dünden kalan ve bugün de devam eden farklılıklara bakmaksızın sonuç almak için alabildiğine faydacı davranılıyor. Siyaset sınıfı, bu seçimlerin en önemli paradigması olan milliyetçiliği merkeze koyuyor. İki cephe de ne olursa olsun kazanmak istiyor. Bu mümkün değilse kazananı zora sokmak için meclis çoğunluğunu elde etmeyi amaçlıyor. Vaatler, semboller, kavramlar buna göre şekilleniyor. Her iki ittifak da şimdilik bile olsa Kürtleri görmezden geliyor. Bir araya gelme ihtimalleri kuvvetli olanlar, yeni ve güçlü partnerleri nedeniyle ittifak kuramıyor. Hiçbir şekilde bir araya gelemeyenler, ortak karşıtlar nedeniyle ittifak yapıyor. Ortaya şekilsiz, renksiz, neresinden bakarsan tutarsız ve zoraki birliktelikler çıkıyor. Belki de sırf bu yüzden, çatı olarak kulağa hoş geldiğinden ittifaklara Cumhuriyet ve Millet adı konuyor.

Diğer yandan kutuplaşan Türkiye’de mevcut ittifakları az çok tahmin etmek mümkün görünüyordu. Zira en son yapılan Anayasa Referandumu, bu konudaki safları belirgin hale getirdi. Zaten AKP-MHP ittifakı, Anayasa değişikliği referandumu öncesinden bu yana devam ediyordu. Bu yanı sıra Cumhuriyet ittifakının temel odaklarını herkes rahatlıkla tahmin edebiliyordu. Karşıdaki koalisyonun da temel aktörleri ve başlıca dinamikleri belliydi.

Kürtlerin durumuna gelirsek, henüz ortada iç açıcı bir gelişme, göğüs kabartacak bir atılım yok. Denebilir ki HDP ve onun gibi Kürt tabanlı partilerin

ittifak konusunda ne yapacağı hâlâ belli değildir. HDP ve Huda-Par’ın şu sıralar bir araya gelmesi imkânsız görünüyor. İçinde PSK, PAK gibi partilerin olduğu beşli blokla HDP’nin ittifak çabaları, ne yazık ki sağlıklı biçimde ilerlemiyor. Görünen o ki, Kürtler bu seçimleri de farklı pozisyonlarda, birlikte davranmayı başaramayan dağınıklıkta karşılıyor. Birbirinden bu kadar uzak partilerin ittifak yapabildiği ortamda, benzer yanları hayli fazla olan Kürt partilerinin bir araya gelememesi ne akla ne mantığa ne de siyasetin günümüz ihtiyaçlarına cevap veriyor. Kürtler bir kez daha birlikte hareket etmemenin bedellerini ödemeye hazırlanıyor. Kuzeyli Kürtler, yakın geçmişte Güney ve Batı Kürtlerinin birlikte davranmadıkları için yaşadığı travmadan ders çıkarmamış görünüyor. Dağınık görüntü çizen Kürt partilerinin seçimleri etkileme şansı ve kilit rol oynama olasılığı, bu nedenlerle alabildiğine azalıyor.

Hiç şüphe yok ki Kürt partilerinin pozisyonu ve seçimlere etkisi, onların ittifak tutumuna bağlıdır. Bu seçimde, Kürtler açısından ortak bir tavır, önceki seçimlere göre daha elzem hale gelmiştir. Geniş bir ittifak hem Kürt oylarının birleştirilmesi bakımından önemlidir hem de ortak iş yapabilme alışkanlığının geliştirilmesi için. Kürtlerin kendi geleceğiyle ilgili ortaya koyacağı talepler manzumesi, ikinci tur seçimlerinde siyasetin yönünü değiştirebilir. Kürtlerin desteklediği aday, zayıf bir ihtimal olarak görülse bile, sürpriz yapıp ikinci tura kalırsa bu pek çok parametrenin yeniden gözden geçirilmesini sağlayabilir. Söz konusu aday ikinci tura kalamadığı zaman ise onun talepleri, ikinci tura kalan adayların stratejisini önemli ölçüde etkileyebilir. Kazan kazan mantığına göre

yönetilecek olan bu süreç, birçok yeniliğe gebe görünmektedir. Önemli olan bunun gereğini yapmak, öngörülü davranmak, Kürtlerin siyasi ihtiyaçlarına uygun ve sağlıklı hareket etmektir.

Özetle Türkiye, yönetsel ihtiyacını şöyle ya da böyle bir yola sokacak güç ve kudrettedir. Asırlara dayanan bir devlet geleneğine sahiptir. Dün olduğu gibi bugün de Cumhurlar gider Milletçiler gelir veya aynı düzen sürer. Devasa sorunlarla yüz yüze bulunan Kürtler ne yapar, nereye varır bunun hesabını yapmak gerekir. Zira seçim sonuçları kadar önemli olan bir

nokta da Kürtlerin pozisyonudur. Öyle görünüyor ki bir yandan HDP, bir yandan Huda-Par, bir yandan beşli blok, bir yandan Hak-Par, -şu ana kadar- ortak bir seçim siyaseti oluşturamıyor. Sürdürülen çabaların, varılan uzlaşmaların ete kemiğe büründürülmesi, yeni bir moral ve motivasyonun, birlikte iş yaparak kuvvet doğurmanın işaret fişegi olacaktır. 18.05.2018

(*) Bu yazı kaleme alındığında, Kürt cephesinde ittifak konusu henüz tam olarak netleşmediğinden, Kürt İttifakı hakkında yorum yapılmamıştır.

24 Haziran seçimi ve gerekçeleri

A. Haydar FIRAT

A. Haydar FIRAT

Kovara DENG

18 Nisan 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı sarayında bir araya gelen AK Parti ve MHP liderleri, Kasım 2019 yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi ile Milletvekili seçiminin 24 Haziran 2018 tarihinde yapılması konusunda anlaştılar. OHAL in Millet Meclisinde 7. Kez uzatıldığı saatlerde açıklanan bu karar dünya kamuoyu nezdinde demokratik olmayan koşullarda yapılıyor olması nedeniyle eleştirilen, baskın bir seçim olarak değerlendirildi.

AK Parti ve MHP liderlerinin görüşmesi sonrası açıklanan baskın seçim açıklaması henüz Meclis gündemine gelmeden, YSK'nın 24 Hazirana yetişip yetişemeyeceği konusunda açıklama yapması, YÖK Başkanının aynı tarihte yapılacak Üniversiteye giriş sınavını bir hafta sonrasına ertelenebileceğine dair açıklaması, genel kabul görmüş tahammüllere aykırı bir durum yarattı. Yasal, bürokratik kural ve esasların hiçe sayılarak açıklamalar yapılması, doğal olarak insana neler oluyor sorusunu sordurtuyor.

İki liderin yarım saatlik görüşmesi sonrası, Sayın Erdoğan kamuoyuna yaptığı

ğı açıklamada 'Türkiye'nin 16 Nisan'dan sonra halen eski sistemle yönetildiğini, hükümet ve Cumhurbaşkanlığının uyumlu çalışması sayesinde ciddi bir sorun yaşanmıyor görünse de eski sistemin hastalıklarının atılan her adımda karşılırlarına çıktığını söyledi. Buna rağmen bizim tercihimiz verdiğimiz taahhütte uygun şekilde 2019 Kasım seçimlerine kadar dışımızı sıkmaktan yana olmuştur. Ancak Suriye ve Irak merkezli olarak tarihi önemdeki olayların Türkiye'nin bir an önce belirsizlikleri aşmasını zorunlu hale getirdiğini, ülkenin geleceğine yönelik kararların daha güçlü alınabilmesi için yeni yönetim sistemine geçişin gidecek aciliyet kazandığını' belirtti. Ülkenin karşı, karşıya bulunduğu fotoğraftan hareketle erken seçim önerisine olumlu yaklaştıklarını ifade etti.

Sayın Erdoğan devamında, Türkiye'nin önündeki iç ve dış gündemin yoğunluğu erken seçim kararının açıklanması ile ortaya çıkacak belirsizliğin bir an önce ortadan kaldırılmasını zorunlu kılıyor. Suriye'deki gelişmeler, makroeko-

nomik dengelerden, her konuda kararlar vermemiz gereken dönemde seçim konusunu ülkemizin gündeminden bir an önce çıkarmamız şarttı açıklaması yaptı.

Bu açıklama böylesine baskın bir seçim için yeterli neden mi?

1-Devlet Bahçelinin bir gün önce dilendirdiği (Ağustos 2018 tarihi için) erken seçim önerisi, bir gün sonra Cumhurbaşkanlığı sarayında varılmış ani bir karara benzemiyor. YSK ve YÖK'ün erken seçim kararı Millet Meclisi'nde görüşülüp karara bağlanmadan yaptığı açıklamalar iki partinin kurmayları tarafından konunun daha önceden istişare edilip görüşüldüğünü gösteriyor.

2-Seçimin, daha önceden belirlenen Üniversite giriş sınavını erteletecek düzeyde erken bir tarihe alınması ile İyi Parti'nin seçimlere sokulmamasının amaçlandığını söyleyebiliriz. CHP'nin Milletvekili transferi ile İyi Parti'nin seçime girme hakkı kazanması sonrası iktidar cephesinden yapılan açıklamalar niyetin İyi Parti'yi seçime sokmama yönünde olduğudur.

3-Sayın Erdoğan'ının dile getirdiği dış politika ve makroekonomik gerekçelere ilgili belirsizlikler tespiti, 16 yıldır iktidarda olan bir partinin gerekçesi olmamalı. Ak partinin 16 yıllık iktidarı döneminde sorunlar çözümsüzlüğe doğru evrilmiş ise erken seçim talebi, muhalefet istedi diye, yapılan bir erken seçim olurdu.

4- Sayın Erdoğan, 'eski sistemin hatalıklarının her atılan adımda karsılarına çıktığını, bu nedenle yeni sisteme bir an önce geçmek için erken seçime ihtiyaç duyduklarını' belirtiyor. 16 Nisan referandumu ile kısmen yürürlüğe giren, yeni sistemin Cumhurbaşkanına tanıdığı

yargı (yüksek yargı ve HSYK atamaları) ve yürütme yetkilerini, Sayın Erdoğan etkin bir şekilde kullandı ve kullanmaktadır. Başka bir ifadeyle referandum öncesi de, Sayın Erdoğan Cumhurbaşkanı olarak görevde bulunduğu sürede de yürütme ile ilgili tüm yetkilerini fazlasıyla kullanan bir liderdi. Hükümet atamalarından partisinin iç işleyişine kadar birçok alanda yaptığı müdahaleler nedeniyle muhalefet partilerince eleştirilmişti.

16 Nisan referandumu sonrası, 2019 yılına yürürlüğe girecek yürütme ile ilgili, Cumhurbaşkanlığı hükümet modeli referandum sonrası fiilen yürürlüğe girdi. Bakanlar kurulu toplantılarını birçoğuna Sayın Cumhurbaşkanı başkanlık yapmaktadır. Yürütme ile ilgili kararlarda birinci derecede karar verici olduğu herkesçe bilinmektedir. Milli güvenlik, Eğitim, (sınav sistemleri, rektör atama, eğitimin düzenlemesi) ekonomi, (faizlere müdahale, uluslararası ekonomik anlaşmalar vs.) milli savunma ve dış politika gibi ülkenin temel konularında söylediği her söylemin kabul gördüğü ve uygulamaya konduğu bir yönetim modeli zaten mevcut. Seçim sonrası (kazanması durumunda) Sayın Erdoğan'ının ülkeyi ilgilendiren A dan Z ye kadar tüm alanlarla ilgili kullanacağı yetkiler bu boyutta olacaktır. (kararname çıkarma yetkisi sürmekte olan OHAL nedeniyle 2 yıla yakın bir zamandır kullanılmaktadır.)

Ekonomisi, fonlar ve örtülü ödenekler kanalıyla, meclis denetiminin dışında, idaresi OHAL kararnameleri ile keyfince yönetilen bir ortamda yeni sisteme geçişi bir an önce gerçekleştirmek, dış politika ve makroekonomik gerekçeleri sürülerek, yapılmasına karar verilen, baskın seçim kararı kanımca gerçekçi gerekçeler değildir.

Peki, iktidar neden böylesi bir baskın seçime yöneldi.

1- Ekonomik gerekçeler; bu alanla ilgili bilgi sahibi bir kesim, yüksek enflasyon, ekonomik durgunluk, işsizlik, artan gelir dengesizliği ve dövizdeki yükseliş (Türk lirasını değer kaybı) gibi ekonomik göstergelerin gittikçe kötüye gittiğini işaret ediyor. Böylesi bir ortamda sürekli ertelenen ekonomik krizin ve yüksek oranda dış borç ödemesinin yaratacağı olumsuzluklar yaşanmadan, en kısa zamanda baskın bir seçimle iktidarda kalmayı hedeflemek.

2- Dış politikada yaşanan sorunlar hat safhaya ulaştı. AB üyesi ülkelerle ve komşumuz Yunanistan ile yaşanan sorunlar yalnızlaşmaya yol açtı. İç politika uğruna referandum süresinde, Almanya, Hollanda, Avusturya ve diğere AB ülkeleri ile tırmanan gerilim ve ayrıca ABD’de ile ikili ilişkilerde yaşanan krizler (Suriye, Zarraf davası vs.) önümüzdeki süreçte siyasal ve ekonomik birçok alanda sorunların doğmasına yol açacaktır.

Suriye, Irak ve Ortadoğu ülkeleri ile yaşanan politik gerilim süreç içerisinde AK Parti iktidarı ve dolayısıyla Türkiye’yi sıkıntıya sokacak bir boyuta geldi. Irak Kürt Federe Devleti ile yürütülen olumlu ilişkilerin, referandum sonrası sekteye uğraması Kürtlerle sağlanan güvenin yok olmasına yol açtı. Suriye de ÖSO bünyesinde oluşturulan cihatçı guruplarla, yürütülen askeri ve siyasi işbirliği ile güney sınırımızda ÖSO güçleri ile oluşturulan güvenlik koridoru, uzun süreçte uluslararası camiada sorunlara yol açacak bir boyuta geldi. İktidarın, benimsediği bu politik tercih uluslararası arana da, Türkiye’nin sıkça eleştiri ve uyarılara maruz kalmasına yol açtı.

Dış politikada yaşanan bu tablo Türkiye’yi zor bir noktaya getirdi. AB ülkeleri ve komşularımızla ile yaşanan restleşmeler, diplomasi dilinde kamuoyu önünde kullanılmayan söylem ve davranışlarla sürekli gerilim yaratıldı. Yaratılan gerilim iç politikada milli duyguları kabartan bir boyuta taşınarak bunun üzerinden politik destek sağlandı. Bu durum dış politikanın ince, hassas ve kırılmalara açık ilkesini zedelenmesine yol açtı.

3- Cumhur ittifakının paydaşlarından MHP’nin mevcut durumda yürütmede bir işlev ve fonksiyonu yok. MHP’nin yürütmede aktif rol alması görev ve sorumluluk üstlenmesi talebi veya düşüncesi, erken seçime gitmenin gerekçelerinde birisi olabilir.

4- Ekonomi, dış politikada yaşanan sorunlar ve yalnızlık, içerde yaşanan kutuplaşma ve gerilimin önümüzdeki süreçte daha da katmerleşerek olumsuz bir yola doğru evrilmesi, iktidarın seçimleri öne almasında rol almış olabilir. Tüm bu sorunlardan kaynaklı sıkışmışlık yaşayan iktidar, içerde ve dışarda gelen eleştiri ve oluşan güvensizliği seçmen desteğini arkasına alarak güç yenilemeye dönüştürmek istiyor olabilir.

Nasıl bir ortamda seçime gidiyoruz.

1-İki yıla yaklaşan bir süredir OHAL kararnamelerin ile yönetilen bir ortamda seçime gidiyoruz. 16 Nisan da OHAL koşullarında yapılan referandumda hayır cephesinde yer alan muhaliflerin karşılaştığı hukuksuzluk ve zorluklarını benzerini bu dönemde de yaşayacağımızı gösteren emareler mevcut. OHAL kapsamında verilen yetkiler propaganda çalışmalarını etkileyecektir. Kürtlerin yaşadığı illerde güvenlik gerekçesiyle uygulanan giriş yasağının birçok yerleşim yerinde uygulamaya konabileceğini gösteren belirtiler mevcut.

2-Seçim yasasında, AK parti ve MHP'nin anlaşması ile yapılan değişiklikler ile OHAL koşulları, seçim güvenliğini tehdit eden başka bir faktör. Vali ve İl seçim kurulu başkanının talebi üzerine seçim sandıkların başka bir yere taşınması veya sandık bölgelerinin birleştirilmesi, sandık başkanlarının kamu görevlilerinden seçilmesi ve güvenlik görevlilerinin sandık çevresine çağırılmasına olanak tanıyan yasal düzenleme, (iktidarın seçimleri etkilemesine olanak sunan düzenlemeler) seçim güvenirliliği için ciddi tehdit oluşturuyor.

3-Parlamentonun üçüncü büyük partisi olan HDP'nin eski eş Genel Başkanları, tutuklu milletvekilleri ve birçok yöneticisinin hapiste olması, görevden alınan yerine kayyum atanan belediye başkanları ile siyaset dışı bırakılan ve siyasi faaliyetlere farklı gerekçelerle katkı sunamayan birçok politik şahsiyet, HDP'nin propaganda çalışmalarına katkı sunamayacaktır. Bu durum HDP açısından büyük bir kayıp olacaktır. HDP'nin Cumhurbaşkanı adayını Sayın Selahattin Demirtaş'ın propaganda sürecinde tutsak olması, eşit koşullarda seçim etkinlikleri yapamaması seçimlere gölge düşürecektir.

4-16 Nisan referandumunun ardından uygulamaya giren, yüksek yargıda yapılan düzenleme ve atamalar, yargının siyasallaşmasının önünü açtı. Güçler ayrılığı, yargının denetim ve denetleme işlevini ortadan kaldırdı. Yargının siyasallaşma eğiliminde olduğu bir ortamda yapılacak seçimler, seçim güvenirliliğini ciddi boyutta zedeler.

5-AK Parti iktidarının toplumda geliştirdiği kutuplaşma siyaseti, önümüzde en ciddi sorunlardan birisi olarak duruyor. Kamplaşma ve kutuplaşma elbette AKP döneminde başlamadı. Yüzyıl öncesinden başlayan etnik, kültürel, dinsel

birçok farklılığın iktidarlar tarafından kışkırtılması sonucu oluşan bir sonuçtur.

AK Parti iktidarı, son 7-8 yıldan günümüze taşıdığı ötekileştirme, aşağılama, iftira ve yanlış yönlendirme yöntemiyle oluşturduğu ortam toplumu tümüyle kutuplaştırdı. AK Parti iktidarı, gerilimi siyasal bir zemine taşıyarak, iktidarına yönelik eleştiri ve farklı söylemleri ihanet ve dış güçlerin oyunu tarzı noktalara taşıyarak yeni bir siyasal dil oluşturdu. Bu zemini yaratmak ve hazırlamak için farklı düşünen basın ve yayın kurumlarının önemli bir bölümünü OHAL kararnameleri ile kapattı. Yazar çizerlerini tutuklattı. Tek sesliliği önemli ölçüde egemen kıldı.

İktidar, uygulamalarına itirazı olan kişi ve grupları hedef gösterip, darbecilik, FETÖ veya terör destekçisi gibi gösterildiği tehlikeli bir süreçten geçiyoruz. Muhalif olarak bilinen kesimlere karşı, farklı düşünen sivillerin, yapacağı saldırı ve linçe girişimine dolaylı yoldan cezai muafiyet getirildi. Aralık 2017 de çıkarılan 696 sayılı kanun hükmünde kararname ile 'Darbe teşebbüsü, terör eylemleri ile bunların devamı niteliğindeki eylemlerin bastırılması kapsamında hareket eden kişiler, hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluktan muaftır.' (Bir seçim mitinginde birkaç kişiden oluşan bir grup terör örgütü adına slogan attı, eylemde bulundu, diye kenarda duran sivillerce linçe maruz kalmaları halinde, mitinge saldıranların suçsuz ilan edilebileceği bir ortam yaratılıyor.)

Böylesi olumsuz koşullar ve zorlukların olduğu bir ortamda seçimlere gidiyoruz. Bu toplumda yaşayan farklı kimliklere sahip bireyler, kitleler olarak baskısız, özgür ve demokratik bir seçim ortamının oluşması için var gücümüzle (şiddete ve gerilime yol açmadan) çaba içerisinde olmak zorunluluğumuz var.

Hecîyê Cindî / 1908 – 1990

Eskerê BOYÎK

Eskerê BOYÎK

Kovara DENG

Wextê mirov li pala çiyakî dijî, li nav qûç û newal, gelî, mêrg, zozanê wî digere (xazma xortanîyê da), tê bêjî bilindayî, reng û rewşê wî çiyayî ewqas navîne. Her tişt jê ra sade û xezayî tên xuyakirin. Bi bêxemi li ber xisûsî, nexş û nîgara ra derbaz dibe, gelek tiştî navîne.

Lê gava ji çiyayê xwe dûr dikeve, di nava deşt û quçên xerîb demekê li pey xwe dinhêre, nû bilindaya çiyê, bedewiya mêrg-çîman, gelî-gebozê wî, tem û zelaliyê avên kaniyên sar, xweşî û başîyên zozanê xwe texmîn dike. Bîra wan dike û tê derdixe, ku ew jî pirtîk ji wî axê bûye...

Ez vî warê xerîb rûniştîme, pey xwe dinhêrim û nû texmîn dikim, ku ez di nava malbatek rewşenbîraye çawan da mezin bûme: Kê bûne mamostayên min? Min pismamtî, hogirî û hevaltî bi kê ra kirîye?

Ez bi navê wan xwe kubar û serbilind dibînim: Erebe Şemo, Hecîyê Cindî, Emînê Evdal, Qanatê Kurdo, Şekroyê Xudo, Şikoyê Hesên, Fêrikê Êsiv, Qaçaxê Mirad, Mîroyê Esed, Nado Maxmûdov, Casimê Celîl, Mîkayêlê Reşît, Eliyê Eb-

dilrehman, Sehîdê Îbo, Êsivê Beko, Xalit Çetoyêv, Semend Syabendov, Xelîl Mûradov, Rizalîyê Reşît, Ahmede Gogê...

Nav pirr in, bîranîn kûr, dûr û şîrin in. Min tek navê hinek remetîya da. Her yek bilindayîk, maqûlek, şîrhelal û karkirê kûltûra gelê xwe...

Eger kurdê Ermenîstanê, Gurcistanê, rêspûblîkayên Asya Navîn û parek ji yê Azerbaycanê neheliyane, mane, ziman, çand, deba kal-bava bîr nekirine, di wî warî da emekê van rewşenbîrên me pirr e.

Kar û barên kurdên Ermenistanê yê kûltûrî-çandî, axaftinên Radîoya Yêrevanê bi zimanê kurdî, ji gelê meyî welêt ra jî bûn bîr û bawerî. Wan jî ruhê kurdîtîyê demekê ji wur distandin.

Ez ked û karê rewşenbîrên me yê din, nimz nakim. Lê heqî ew e, ku cîyê Hecîyê Cindî di nav gişka da cuda bû. Ew, te yê bigota malxê wê malbata rengîn bû, xemxur û rêvabirê gişka.

Ew havîna timê dihate gundên meye pala çiyayê Elegezê, ji devê kal-pîra,

çîrokbêja, zana zargotin dinivîsîn. Dema ew dihat, caw di nav gel da bela dibû, digotin Hecîyê Cindî hatiye. Em zarok, tomî li ser hev dibûn û me ji dûr va wî cwamêrî mêze dikir. ELFEBA ku di dibistanê da em pê hîn dibûn, wî nivîsî bû.

Gel pir hiş jê dikir, qedirê wî zanibûn. Gişka bi serbilindî û kubarî cem gelê cînar navê wî didan.

Sala 1961-ê, wexta ez li bajarê Yêrêvanê ketime xwendina bilind, rojeke payîzê, min devtera xwe ya helbesta hilda, çûme Akadêmîya Ermenistanê ya Zanîyaryê, oda kurdzanîyê cem Hecîyê Cindî.

Ew rasthatin qet ji bîra min naçe.

Naha dilê min davêje, şerm dikim, gavekê pêş da diçim, gaveke paş da. Ha dixwazim paş da vegerim, çûyîna xwe ji rojeke din ra bihêlim, ha jî difikirim: “Vê rojê çêtir tûne.”

Xulese, ha min culet da xwe, ha poşman bûm, gîhiştim ber derê oda wî. Wî çaxî ew serokê Sêksiya (beşa) Nivîskarê Kurda bû rex Yekîtiya Nivîskarên Ermenistanê û Beşa Rohilatzaniyê ya Akadêmîya Ermenistanê da serokê koma Kurdzaniyê bû.

Ez li ber derê oda wî sekinîm e, şerm dikim, dêrî bikutim, herme hundur. Xulese, min dêrî xist. Ji hundir deng hat: „Mitêk!” (Yanê warne hundur).

Min derî vekir. Di odê da ew tenê bû. Bi beşereke xweş li min nêhêrî.

- Tu kurd î?

Min serê xwe hejand.

- De pêş da warê, şerm neke! Ware li ser vî kursî rûnê.

Ez li ser kursiyê ku wî nîşan dabû, rûniştim. Min xwe da naskirin.

- Erê, erê tu ew xortê Belî yî ji Qundexsazê. Ez te, seva xwendina bilind pîroz dikim... Qundexsaz, -ewî navê gundê me wekiland, demeke kete nava mitala, gundê we da 30 sal berê min dersdarî kirye. Kurmacîya gundê we xweş e... Wura min him dersê zimanê kurmançî dida zarokê gund, him jî ji wan hînî kurmançî dibûm... Wextekî dijwar bû... Lê heta naha çima nayêyî xanê, pismam! Xwendekarê me gişk tîn-diçin. Ji min ra gotin yekî Qundexsazê jî Înstîtûtê hatiye hildan... Bela dibûrî ne, ha!

Min tê derxist, wekî ew îdî derheqa min da zane.

Guhê ronakbîrên me li ser her qewimandinekê bû, ku jîyana gel da dibû. Wana qîmetekî mezin didan xwendin û pêşdaçûyînê. Hersal çî ji destê wan dahat dikirin, wekî ji cîwanê kurd gelek zanîngehê Ermenistanê da qebûlbin. Diçûne cem dersbêj, profêsor û serokên zanîngeha, navçîtî dikirin; ji wan hîvî dikirin, dostaniya xwe bi wan ra didane kêranî-nê... Pey êntîyamê qebûlbûnê, îdî Yêrêvanê da civaka kurda teva zanibûn çend xort û keç ketine xwendina bilind.

Dest pê kir hinek xweşî û laqirdî derheqa qebîla Bela û gundê me da gilî kir. Em tev kêfxweş bûn. Ji berbirbûna wî, min jî bîra kir, ku eva Hecîyê Cindî ye, nivîskar û zanyarekî mezin e. Pê ra ketime xeberdanê...

-Usan e tu nebîyê serokê êla Heseniya Ûsiv Begê yî. Tu zanî xwendîyê ewil li nava kurdên meye êzdîyên Ermenistanê da kalkê te bûye. Paşê bû endamê parlamênta dewleta Ermenistanê. Bavê wî: Hesên Axa serokê êzdîyên Ûrisêtê bû. Cara ewil ewî lawê xwe şande xwendinê û wî edetê bêkêr, ku digotin: «Xwendin ji êzdîyan ra heram e» ji nava gel rakir.

Bi navçetiya wî, sala 1900-î dewleta Ûris li sê gundên me, Êzdiyên kurd da (Zor, Qundexsaz, Bacelû) mektebên zimanê ûrisî vekirin û hukumî li ser xelqê kir, ku zarokê xwe bişîninne mektebê.

-

Rast bêjim min ew melûmetî nû di-bihîstin. Ez seva gilîkî din çûbûm, lê ewî serecema axaftinê usa guhestibû, ku min nizanbû çawa mena hatina xwe jê ra bigota. Waxt jî derbaz dibû... Ewî jî derheqa gundê me, mala kalkê min da digot, ha digot. „Heyran eva evqas tişt ji ku zane, -ez difikirîm û min qîrar kir mena hatina xwe ji rojeke din ra bihêlim, xatirê xwe jê bixwazim, herim. Min ew pirr mijûl kir, şerm e.“

Ew bû ezê rabûma, nişkêva navbirî da axaftina xwe û pirsî:

- Em ketine xebirdanê, min nepirsî xwendina te çawan e? Çawa cî bûyî? Em çi dikarin alî te bikin?

Min razîbûna xwe got û devtera helbestên xwe nîşan dayê.

- Ha, şîera jî dinivîsî? -devter ji destê min girt. Demekê lê nihêrî û got,- hela evê bixwîne.

Min xwend.

- Ya pey ra jî...

Min şeş-heft helbestên biçûk jê ra xwendin.

- Na, nivîsarê te da pirîska helbestvanîyê heye, -got,- hevtîya tê, li mala nivîskarên Ermenîstanê êvarîya me heye. Tu jî ware, him tê nivîskaran ne nas bikî, him jî li wir şîerekê-duda bixwîne. Çika şayîrê me çi dibêjin.

Usa ez ketime nava refê wan maqûla.

Ji wê rojê heta sala 1990-î, dema ew evdê mezin çû li ser dilovaniya xwe, dedevî 30 salî, bawerkî hevtê tunebû ez rastî wî maqûlî nehatama. Bîranînê pirr xweş bi wî va girêdayî ne. Ne ku ez tenê, guhê wî li ser rewşenbîrên me ye wê demê teva bû. Bi destanînê me va kêfxweş dibû, tengasiya da digîhîşte me.

Di mala xwe da jî, di warê xweyîkirina ziman, erf-edet, rabûn-rûniştandinên miletîyê nimûne bû. Dema diçûyî mala wî, teyê bigota ketî maleke eşîrê ya qedîmî...

Keda wî pirr e. Ez gelek tiştê jê hîn bûm. Xweyê merîfeta bilind bû.

* * *

Hecîyê Cindî Cewarî, 18 adarê, sala 1908-a li qeza Qersê, gundê Emençayîrê ji dayka xwe bûye. Wê demê Qers di bin deshilatdariya dewleta Rûs da bû.

Sala 1914-a dest bi şerê Cihanê ye ewlîn dibe. Cihan li hev dikeve. Dewleta Osmanîyê berê devê şûrê xwe dide gelê ermenî.

Kurdê êzdî ra jî rojên reş tên. Rûsiyayê da jî dest bi Şoreşa Oktobêrê dibe. Leşker û qewatên rûsa dikşin, ji wê heremê diçin. Ew war dimîne devê “Roma reş” da. Leşkerê Osmanî û alayên Hemîdiyê mîna peranîya gura dadikutine heremê. Dewleta Tirk kurdên musulman û êzdî yên wê heremê jî radike dijî hev. Êzdiyê Wanê, Surmeliyê, Qersê, gund, mal û milkê xwe dihêlin, ber bi Ermenistana îroyîn direvin. Mala bavê Hecîyê Cindî jî direvine Ermenîstanê, gundên navça Elegezê. Ji xelayê, nexweşiya, zulm û qana Tirka qira evda tê. Ji şeş neferê mala bavê Hecî, tek ew û birayê xwe dimînin. Ew jî sala 1919-a dikevin sêwîxana Amêrîkayê, ya li bajarê Alêksandirapolê (Gumrî).

Di sêwîxanê da gelek teli-tengîya di-vîne, heta zimanê diya xwe jî bîra dike. Nivîskar, derheqa wan sala û rasthatîna xwe bi zanîyarê mezîna Qanatê Kurdo, ku wê demê ew jî sêwîkî mîna wî bû, usa dinivîse:

“Sala 1926-a ez ji paytextê Gurcistanê, ji Tiflîsê vedigerîyame Ermenistanê; êtîmxana bajarê Lênînanê, li kîderê dimam. Apê min Têlîyê Esed, ku îdî li bajarê Tiflîsê dima, ez verê dikirim. Li îstasîyonê, hema pêjberî me nişkêva dengêkî wa min bihîst: ‘Oro, ro-ryo, - hinekî ji me wêdatir yekî soltemizkir, li kincêd mine ne êd cî dinhêrî û dikir, ku bi min ra xeberde. Bextê xirab, îdî ew çend sal bûn min kurmancî ji bîr kirbû, nizanbû bi pakî xeberda. Gava, ku min dengê xwe nekir, ewî bi laqirdî çend xeberê dinê gotîna, çika çira ‘xwe nagirim’ pê ra xeberdim. Apê min wê demê ha-hanga nêzîkî wî bû, çiqas min tê derxist gotê, wekî ‘kurmancî nikare xeberde.’ Hêja wî zilamî halê min fem kir.. Wê le’zê me bi teherekî nasya xwe da hevdu. Ez pê hesyam, wekî navê wî Qanat e, di mekteba Apo da (Hakob Xazaryan) dixwîne û pê ra jî tê wê derê sola temiz dike, ku çend kapêka qezenc bike. Wî çaxî te digot me herdu cahila halê hevdu fem kir û wextê xatirxwestin, rêketinê, qe nizam çawa bû em rabûn çûne dest û rûyê hevdu...”

Zaroka sêwî bêguman nabe, dixwîne, gelek ronakbîrên ermenîya yên paşwextiyê ra, ku ew jî mîna wî sêwîxanê da bûn, dibe nas, hevaltiyê dike û sêwîxanê da jî biryara xwe dide xwe pêşkêşî pêşdaçûyîna çanda gelê xwe bike. Ji bo mîaserkirina wan merema xwe pêwîst dibîne zimanê xweyî dê carke din fêrbe.

Sala 1929-30 li gundên Qundexsaz û Elegezê dersdariyê dike. Wextekî kin da hînî zimanê kurdî dibe. Paşwextiyê em tev şede bûn, ku zimanê wî çiqas delal û xweş bû.

Wê demê Yekîtîya Sovêtê hewl dida xwe, ku li welêt da pirsgrêkên paşdamayînê, nexwendîtiyê da gavên girîng bavêje, wan çareser bike. Li Ermenistanê xebatên girîng di nava wê para Kurdan da jî dahatine kirin. Li gunda teva da dibistan vebûbûn, di bajarê Yêrêvanê Xwendexana (Têxnîkûma) Kurda ya dersdarhazirkirî vebû, dest bi weşana rojnama “RÎYA TEZE” û axaftina radioya Yêrêvanê yên bi zimanê kurdî bûn. Gerekê bê gotin ew kar li cîyê vala pêk dahat. Kurdên jêhatî, xwendî pir kêmbûn. Gel halê koçeriyê û nivkoçeriyê da bû; haj çand û kûltûra xwe jî tunebûn. Vê pîrsê da dostên kurdan, ewladên gelê ermenîya pir alîkarî dan.

Sala 1930-31- Hecîyê Cindî, di têxnîkomê da dersê zimanê kurdî dide, rojnama “RÎYA TEZE” da serokîyê beşê çandî dike, tevî kevaniya xwe, Zeyneva Îbo wusa jî radioya Yêrêvanê da xeberebîjîyê dike. (Wê demê carna bi radioyê axaftina kurdî jî didan).

Ewladê gelî hêja tê derdixist, ku eger paşwextiyê da karibe kêrî pêşdaçûyîna çand û kûltûra gelê xwe bê, pêwîst e zanebûnên kûr û dewlemend dest bîne. Sala 1933-a ji bo xwendina doktorîyê dikeve aspirantûrayê; lêkolîna xwe ra beşa zargotinê dibijêre û temamyê jîyana xwe pêşkêşî beravkirin, çapkirin û lêkolînkirina zargotinê dike.

Xortê rûnêrmî, xebathizî zane bala zanyar-rewşenbîrên ermenîya zû dikişîne li ser xwe Te naskirin. Hema wê salê jî dibe endam û hîmdarekî Yekîtîya Nivîskarên Ermenistanê. Sala 1934 a li bajarê Moskva yê kongrêya Nivîskarên Sovêtê tê derbazkirin. Ew bûyareke mezin bû nava jîyana wejê û çanda wî welatî da. Nivîskarên cihanêye eyan tevî kongrê dibûn. Jî Nivîskarên ermenîya yên bi nav û deng ra Hecîyê Cindî jî wek nûnerê

nivîskarê wê komarê diçe kongrê. Li wir rastî gelek nivîskaran tê, bi gelek ra dibe nas. Bêtir sî salî ew endamê serokatiya Yekîtiya Nivîskarên Ermenîstanê bûye, serokê beşa nivîskarên kurda.

Hecîyê Cindî tevî amadekirina konferansa Kurdzanîyê ya temamiya Yekîtiya sovêtê dibe. Ew konferans sala 1934'a li bajarê Yêrêvanê pêk tê. Balkês e, ku di vê konferansê da gelek daklad tên xwendin. Tev jî bi zimanê basqe-basqe bûn. Tenê dakladek bi kurdî tê xwendin. Ew jî ya Hecîyê Cindî bûye.

Sala 1937-a Yekîtiya Sovêtê da dest bi rojên giran, zulm û dijarîyan bûn. Şipûka stalînîzmê serê bi mîliyona evdên bê sûc û gunê xwar. Neheq-neqenca ra meyîdan vebû. Girtîgeh û lagêr tije girtî bûn. Evdên am-tam dihatine girtin, gulêkirin, zar-zêça va unda dibûn. Sîbîra sar bi seda, hezar evdan ra bû goristan. Kurd jî bêpar neman, ji wan jî gelek hatine girtin, nefikirin. Gelek bê ser-be-rate çûn, unda bûn, venegerîyan. Gelek rewşenbîrên kurd, yê wê demê jî ketin devê wan neheqîyan

Destpêka sala 1937-a, di rojnama "Komûnîst" da gotarek çap bû. Sernivîsa wê bû "Cesûsa ji Yekîtiya Nivîskaran raqetînin". Li wur da derheqa Hecîyê Cindî jî dihat gotin. Çendekî şûnda wî jî kar derdixin û 18-ê Adara sala 1937-a dikine girtîgenê.

Ew dihatê gunekarkirin ji bo bîr û baweriyê netewetîyê, bona ku Xalit Celîl Zade, yê "kontrrêvolûsyonêr" di mala xwe da xweyî kiribû û xebatê cî kiribû (Xalit Celîl Zadê Kurdê musulman bû, ji zulma Tirkan revyabû Ermenîstanê), boy piştgirtina Erebe Şemo yê "kontrrêvolûsyonêr", boy namê wî tevî Celadê Bedirxan hene (Heyf, ku ew name hema wê salê hatine şewitandin), ji boy, ku ew

serokatiyê Êzdiyan dike dijî Yekîtiya Sovêtê û şer-şiltaxên din.

Salekê di hebsê da dimîne û bi piştgirtina hinek rewşenbîrên Ermenî tê efûkirin. Pey efûkirinê ra jî demeke dirêj kar nadinê. Bi navçîtiya nivîskarê mezin yê Rûs, Alêksandir Fadêyêv, hildidine xebatê.

Sala 1940-î Hecîyê Cindî, disêrtasiya doktoryê ya ewlîn, bi tîma "Ker û Kulîkê Silêmanê Silîvî" xweyî dike.

Wan salan temamiya navendên çand û kûltûra kurdî, ku di Ermenîstanê da hati-bûn damezirandin, tene dadan. Kar û bar nîvcî dimînin. Karkirên wan ji hev bela dibin. Ronakbîrê hêja béguman nabe, bi hêviyên rojên xweş kar-barê xwe berdewan dike.

Miqala xweye derheqa Hecîyê Cindî da prof. Şekroyê Xudo wa dinivîse: "Di vê dema giran da Hecîyê Cindî xebata xwe, ya zanyariyê û lîteratûryê va bû berbînî, taqet bona çanda me, xwe da ber giranya mezin, wekî ocaxên çanda me netemirin, bigîhîjne rojên fireh".

Sala 1941-e hukumata Ermenîstanê bi spartina hukumata merkeziyê qirar kir ku Elfabeya kurdaye latînî biguhezin ser hîmê girafîka Kirîlî. Ew kar sipartin Hecîyê Cindî. Wextekî kin da wî ew kar pêk anî û Elfabeya nû aliyê hukumatê da hate qebûlbûn. Elfaba nû bi tîpê Kirîlî seva dibistanê gundê kurda hazir kir û sala 1946-a da çapkirinê. Bi vê Elîfbê, ku heta naha deh cara çap bûye, ne ku tenê zarokê kurdê komara Ermenîstanê, lê wusa jî yê Gurcistanê, rêspûblîkayên Asiya Navîn xwendin û hînî nivîsandina zimanê dayîkê bûn.

Nîvê salên 50-î di Ermenîstanê da dîsa rojên xweş seva pêşvaçûyîna çand û kûltûra kurda hatin. Dîsa dest bi çapkirina

rojnama “RÎYA TEZE”, axaftinên Radîoya Yêrêvanêye herrojî bûn. Xwendinxana (Têxnîkûma) kurdaye dersdarhazirkirî vebû. Hecîyê Cindî tevî karê xweyî hîmlî barê van ocaxa jî hilgirt. “Gava sala 1955-a “RÎYA TEZE” dîsa weşana xwe ji pey navbira devedevî du desala ra berdewam kir. Hecîyê Cindî tevî hogirê xwe, êtnograf û nivîskarê kurd Emînê Evdal dersdariya me, xebatçiyên “RÎYA TEZE” kirin; wekî em zanebûna xwe ya zimanê kurdî kûr bikin...” -katibê rojnamêyî wê demêyî cawdar prof. Şekroyê Xudo bîr tîne.

Sala 1959-a di Akadêmiya Ermenîstanêye zanistiyê da Beşa Rohilatzaniyê tê damezirandin. Li wir Hecîyê Cindî 8 sala serokatîyê Koma Kurdzaniyê dike. Akadêmiya Ermenîstanê ya zanîyarîyê ji bo emekê wî yê mezin dereca Kurdzaniyê da û zanebûnên pirralî bêtî xweyîkirna dîsêrtasîyayê navê Doktorê Zanyarîya filologîyê didne wî. Zûtîrekê navê profesoriyê jî distîne. Salê 1968-74-a di Fakûlteta Rohilatzaniyê da ya Unîversîteta Yêrêvanê ya dewletê demekê beşê Kurdzaniyê vebû. Profêsor Hecîyê Cindî li wur lêksîya zman û edebiyeta Kurda dixwend.

Profêsor Hecîyê Cindî, temamiya jîyana xwe pêşkêşî folklorê gelê xwe kir. Bi hezara nimûnê wê berev kir; ji undabûnê xilaz kir, derheqa pîrsgirêkên wê ye tevliheve-ne eyan da lêkolîn û îzgeriyê giranbaha ji me ra hîşt. Sala 1936-a wî û Emînê Evdal Folklorê kurmanca” çap kirin. Eva berevoka çavkanîke zargotina kurdaye nemirîye û çiqas diçe qîmetê wê bilindtir dibe. Eva berevoka, hela dema Komara Mahabadê ji aliyê Qazî Mehmed ve bilind hatye qîmetkirin.

Folklorzanê eyan bi 5 cildan hikyatê gel (salê cuda), berevoka “Mesele û xerokên cimeta kurda”, ku 800 rûpel e (sala 1985-a) weşendiye. Lêkolînê wî ye

giranbiha derheqa êposa Dimdimê, tevgerîdanên afrandinên Şêkispîr biriyarên folklorê kurda ra, varyantên /şaxên/, Rostemî Zal û Koroxlî li nav zargotina kurda da, mêtodolojîya çêbûna stran, efsane, çîrokên mêraniyê, şîn û şayê û hwd...

Hecîyê Cindî xebatên berbiçav kirye di dereca zmanzaniya Kurdî da, usa jî gelek helbest û kurteçîrok nivîsîne.

Wextê mirov kirina folklorzanê mezin ra dibe nas, ecêvmayî dimîne, ku mirovekî çawa karibûye mîrateke ewqas mezin pey xwe bêhêle:

- 15 kitêbên folklorzaniyê û edebiyatzaniyê;
- 12 berevokên zargotinê;
- 7 kitêbên zanistiyê yê pêdagogîyê;
- 33 kitêbên darsa;
- 19 berevokên tercema;
- Romana HEWARÎ... (kurdî, ermenî, ûrisî)

Kar û barên wî ji aliyê Yekîtiya Sovêtê û hukumata Ermenîstanê bi layîqî hatiye qîmetkirin. Ew hêjayî navê “Şuxulbanê zanestiyêyî emekdar” bûye, kîjanî didane zanîyarên mezine bi nav û deng. Usa jî bi gelek ordên û mîdala va hatiye rewakirin. Lê qîmetê mezin ew hurmet û nav e, ku wî dilê gelê xwe da hîştîye.

HEWARÎ kul û jana gelê kurd e, êşa bi dewr û zemana. Bi jîyana êlekê nivîskar temamiya nakokî û pîrsgirêkên nava gelê kurd da, sebebên bêtifaqî, bindestî û hejariya gel tîne holê û li ber xwendevana radixe.

Roman li ser qewimandinên bûyî hatiye nivîsar. Şexs û nîgarên romanê tev

jî mirovên eslî ne, qewm-pismamên nivîskar in. Ew bûyar çawa derbas bûne, çawa qewîmîne û çawa hebûne, wusan jî bê zêdekirin, reng û awazên zêde nivîskar rokirye ser kaxêz. Wî, mîna çîrokbêjekî odan, bi zimanekî delal, di derheqa kal-bavên xwe; êla Sîpka da gilî kirye. Heta navê evda, cî û wara, sal û dem jî ne guhestîye. Mirov bê şaşî wê romanê dikare hesab bike diroka kurdên êzîdî, yên êla Sîpka. Bûyar di nivê sedsala 19-an heta nivê sedsala 20-î qewimîne.

Bi nûçekê derheqa şoreşgerê Şoreşa Oktobêrê, yê eslê xwe kurd, Fêrîk Polatbêkov va roman dest pê dibe.*

Fêrîk, dema Şoreşa Oktobêrê Ûrîsêtê, li herema Sîbîrê bê ser û berate unda dibe. Xwîşka wî, Nûrê Polatbêkova û xizmê wî derheqê da tu tiştî nizanin. Pey gelek salan ra serokatiya komara Ermenîstanê namekê ji Rûsîyayê distîne. Nivîskarê namê, hevalê Fêrîkî berê, nivîskarekî Rûs e; hêvî dike derheqa kal-bav, qewm, gund û warên şoreşgerê mezin da agahdariya jê ra bişînin.

Nivîskar wê cawê dike firêta romanê û diroka kal-bavên Polatbêkov ya êla Sîpka li ber xwendevana vedike.

Sedsala derbazbûyî da êla Sîpka, ku eslê nivîskar jî jê tê, dibe du parçe. Malmezina wan, malbata axê êlê parekê va diqulibin ser ola musulmanyê û xwe dispêrin dewleta Osmaniyê. Bi hêlandayîna dewletê, bira-pismamê xwe ye ser ola kevn mayî têne xezebê. Dest bi neheqiyê, zulmê û tiragêdîya êlê dibe. Qewm-pismam hev temûl nakin, dikevin qirka hev, dibine neyar. Yên ku berê şîn û şayê hev bûn, xal-xwarzî, ap-birazî bûn, keçê wan malê hev da bûn, serê xwe li ber hevda didan, nanê hev heram dikin, heta xêra bavê hev jî naxwin, dibine “dîn dij-

min”... Gilî digîhîje qirkirinê. Tev leşkerê Osmaniyê, bi serokatiya mala axê êrîşê dibine ser êzdîyên Sîpkî, ku qirkin. Jinek diçe pêşiya wan laçka serê xwe vedike daveje ber pîyê wan. Xîreta miletiyê dilê axê da şîyar dibe, gura zapitê Osmaniyê nake, ji xwestina xwe poşman dibe.

Êzdîyên Sîpkî dinhêrin êdî jîyana wan li wura nabe, boy parastina ol û heyîtiya xwe, bi zehmet direvin qeza Qersê, ku wê demê di bin hukumê dewleta Rûs da bû. Wura ji xwe ra gundan şên dikin, dijîn.

Dewleta Rris alîyê hinek xalên heqê îsaniyê da ji dewleta Osmaniyê pêşdatir û dêmokratîtir bû. Wura zulma li ser evda ya seva dîn-meshefa, miletyê û ziman tunebû. Her kesî karibû aza, serbest ola xwe bihebanda, eyd-erefatên xwe derbazkîra. Ev qewlana, bi heqî jî êzdîyan ra xilazbûn bû.

Lê vira jî zordarî û neheqîya çinovnik-quluxçiyên dewletê, axa û begên Kurdan li ser xelqê sade kêmbûn. Vira jî ruşet, talan, dizî û xiravî hebûn.

Dewleta Rûs mala Emerîkê Polat dike malmezina wan, Elîyê lawê Emerîkê jî dike axê wê êlê, pêra jî quluxçiyê dewletê.

Egît axayê birayê Elî axê, keçeke dergîstî bi destê zorê direvîne. Dema revandinê xwîşka keçikê tê kuştin. Seva wî sûcî Egît û du hevalên wî nefîyî Sîbîrê dikin. Hevalek wur ji qewlên nefîyê û serma Sîbîrê dimire. Halê Egît axê jî giran dibe, mecbûr dibe qewlên êzîdîyê biteribîne û jineke Rûs ra bizewice. Du law û keçek wan ra dibin: Fêrîk, Baso û Nûrê. Egît axa jin û zarokê xwe va vedigere gundê xwe, Dîgorê. Civaka Êzdîyan jinika xaçparêz qebûl nakin. Jinik zarokên xwe hildide carke din paşda diçe. Wura dê û zarok dikevne halê xirab. Egît axa dizewice. Demekê şûnda namê ji lawê xwe Fêrîk di-

stîne, ku dîya wan mirîye, zarok bêxweyî mane. Egît diçe Nûrê û Baso tîne. Fêrîk, çimku xwendinê da bûye, wura dimîne. Ew jî havîna tê cem bavê, paşê diçe xwendinê.

Dest bi şerê Cihanîyî ewlin û Şoreşên rûsyayê dibin. Qewatên rûsan ji heremê dikşin, diçin. Ew dimînin devê leşkerên Roma reş û alayên Hemîdîyan da. Rojên reş tîn. êzdî dîsa cîşihitî dibin, direvne Ermenîstanê, li gundên êzdîyaye pala çîyayê Elegezê. Rêva qira wan tê. Lê bi revê ew xilaz nabin. Xûnxur digîhîjne gundên Elegezê. Çem bi xûna evda dikşe. Elî axê bi cizaret dikujin. Koka êzdîyan tê. Bi hezaran zarok êtîm dimînin, nava wanda usa jî xudanê vê romanê.

Tava Şoreşa Oktobêrê dide Ermenîstanê jî. Êla birîndar dîsa ser xwe da tê, lê Fêrîk Polatbêkovê şoreşger wusa jî venagere...

Ev tiragêdîya kal-bavê xwe, ku şedekî wê jî nivîskar bi xwe bûye, bi hostatî tîne li ber çavên xwendevana.

Bi keser derheqa axa, beg, serokeşîrên qure, nezan, qafseqet, erf, edetên gele bêkêre zîyandar û nezanî, xizaniya gelê kurd da dinivîse. Mirov dema pirsgirêkên romanê da hatine bilindkirin dinhêre, tê bêjî yê îroyîn in; dîsa ew neyarê xwînrej in, dîsa nav kurdan da bêtifaqî, qebîlatî, nakokî, nezanî, dîsa rev û bez, koçberî, penabirî... Romanê da tê gotin, ku xilaziya gel tifaq û yekîtiyê da ne.

Zimanê romanê xweş û gelêrî ye. Bi mesele, metelok, xeberok û stranên gelêrî roman hatiye xemilandin. Her gotinek li cîyê xwe da ne, bêtî şirovekirin, şîret, temî û sipartinê zêde, ew jî qîmetê romanê hê bilind dîkin. Dîdem, sîfete romanê usa rind hatine nîgarkirin, reng û rewş usa baş hatine kişandin tê bêjî wêneyên çîya, gelî, geboz, zozan, guhêr û gundên kurdan e.

Ev romana delal destanîneke edebyata kurdên Sovêtê ye. Pêwîst e her kurdek wê bixwîne.

Lîstêya bîbliyografiya berhemên Hecîyê Cindî, bi berhevkirina Nûra Hecî Cewarî

I. Berhemên pêdagogîyê:

1. Mêtodîka zimanê kurmançî, bona xwendinxanê dereca ewlîn, Yêrêvan, 1932.
2. Xebernama fileyî-kurmançî (tevî hevala), Yêrêvan, 1933.
3. Rêzmana kurmançî, bona mektebê(d-ibistanê) orte (tevî prof. A. Xaçatryan), Yêrêvan, 1935.
4. Xebernema têrminologîyê, ermenkî-kurmançî (tevî prof. A. Xaçatryan), Yêrêvan, 1936.
5. Programa zimanê kurmançî. Bona dersxanêd I-IV (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1936.
6. Programa zimanê kurmançî. Bona mektebên ortê (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1936.
7. Programa zimanê kurmançî, bona dersxanêd 5-6 (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1953.
8. Programa zimanê kurmançî, bona dersxanêd 2-4 (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1953.

II. Pirtûkên ziman û wêjeya (edebiyata) kurdî yên dersê, her wisa jî yên çend cûrê veçêkirî:

1. Beyraqa sor, bona koma ewlîn, Yêrêvan, 1932.
2. Emirê teze, bona koma 2, Yêrêvan, 1932.
3. Dinya teze, kitêba zimanê kurmançî bona koma 5-6-7, Yêrêvan, 1932.
4. Beyraqa sor, elîfba bona koma ewlîn, Yêrêvan, 1933.
5. Kolxoznîkê derbdar, elîfba bona mezin, Yêrêvan, 1933.

6. Kitêba zimanê kurmançî, elîfba, Yêrêvan, 1934.
7. Elîfba bona koma ewlin, Yêrêvan, 1935.
8. Kitêba zimanê kurmançî bona mezin, Yêrêvan, 1934.
9. Kitêba zimanê kurmançî bona sala 2-a, Yêrêvan, 1934.
10. Kitêba zimanê kurmançî (tevî hevala) bona dersxana 6-a, Yêrêvan, 1935.
11. Elîfba bona mezina, Yêrêvan, 1936.
12. Kitêba zimanê kurmançî, Yêrêvan, 1937.
13. Kitêba zimanê kurmançî bona dersxana 7-a, Yêrêvan, 1937.
14. Elîfbe û kitêba xwendinê bona sala pêsin, Yêrêvan, 1937.
15. Elîfbe, Yêrêvan, 1946, veçêkirî çap bûye salên 1951, 1954.
16. Elîfbe, tevî Firîda Cewarî, Yêrêvan, veçêkirî çap bûne salên 1957, 1961, 1966, 1974, 1982.
17. Kitêba zimanê kurmançî, bona koma 3-a, Yêrêvan, 1933.
18. Zimanê dê, bona dersxana 3-a, Yêrêvan, veçêkirî çap bûne salên 1948, 1952, 1955, 1958, 1961, 1970, 1976, 1987.

III. Berhemên zimannasîyê (fîlologîyê), berevokên zargotinê:

1. Kilamê cimeta kurmanca (tekst nivîsîn Hecîyê Cindî, dengnivîsandin û pêsxeber yên K. Zakaryan), Yêrêvan, 1936.
2. Folklorê kurmanca, Yêrêvan, 1936.
3. Kerr û Kulikê Silêmanê Silivî, êposa cimeta kurda, lêgerîn û têkst (lêgerîn bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1941.
4. Weten, 10 kilam bi zimanê kurmançî (tevî S. Gasparyan), rotoprint, sala 1942.
5. Ewledê weten, berevoka kilamê kurdaye sovêtyê (tevî S. Gasparyan), rotoprint, Yêrêvan, 1943.
6. Folklorê kurdî, pêsxeber, têkst, nivîsarnasî (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1947.

7. Çîrokê cimeta kurda (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1952.
8. Saxêd êposa "Kyoroxlîye" kurdî, pêsxeber, têkst, nivîsarnasî (pêsxeber, nivîsarnasî bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1953.
9. Edebyeta kurdîye Ermenîstana Sovêtyê, lêgerîn (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1954.
10. Memê û Zînê, beyt-serhatya cimeta kurda, pêsxeber, têkst, nivîsarnasî (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1956.
11. Folklorê kurmançiyê, Yêrêvan, 1957.
12. Hikyatêd cimeta kurda, Yêrêvan, 1959.
13. Beyt -serhatyê cimeta kurda (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1960.

IV. Çîrokên civata Kurda (Hikyatêd cimeta kurda), pêsxeber, pexsan (têkst), nivîsarnasî:

14. Cilda pêsin, Yêrêvan, 1961.
15. Cilda duda, Yêrêvan, 1962.
16. Cilda sisya, Yêrêvan, 1969.
17. Cilda çara, Yêrêvan, 1980.
18. Cilda pênc, Yêrêvan, 1988.
19. Cilda sesa, Yêrêvan, 2005.
20. Beyt-serhatyê kurdaye êpîkyê, pêsxeber, têkst, nivîsarnasî (pêsxeber, nivîsarnasî bi zimanê rûsî, têkst bi zimanê rûsî, kurdî), Moskova, 1962.
21. Dîharbûna dostîya kurda û ermenîya di nava zargotinê da, lêgerîn (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1965.
22. Kilamêd cimeta kurdaye lîrîkyê, pêsxeber, têkst, nivîsarnasî (pêsxeber bi zimanê kurdî, ermenkî), Yêrêvan, 1972.
23. Gotara edebiyeta kurdaye Ermenîstana Sovêtyê, lêgerîn bi zimanê ermenkî, Yêrêvan, 1970.
24. Saxêd êposa "Rostemê Zale", kurdî, pêsxeber, têkst, nivîsarnasî (pêsxeber bi zimanê rûsî), Yêrêvan, 1977.
25. Hikyatêd cimeta kurda (bi zimanê

rûsî), Yêrêvan, 1985.

26. Meselok û xeberokêd cimeta kurda, pêsxeber, têkst û nivîsarnasî, Yêrêvan, 1985.

27. Bahar, berevoka zargotinê, Yêrêvan, 1988.

28. Hikyatên gelê kurd, Swêd, 1998.

29. Ûsiv û Zelîxe, beyt-serhatî, pêsxeber, nivîsarnasî û bernivîsarên têksta (10 varîyanta-saxa) Yêrêvan, 2003.

30. Dimdim, beyt-serhatî, pêsxeber, nivîsarnasî û bernivîsarên têksta (13 varîyanta-saxa), Yêrêvan, 2005.

31. Saxên destana “Rostemê Zale” kurdî, bernivîsara 19 saxên nû, pêsxeber, nivîsarnasî, Dûhok, 2006.

V. Pirtûkên wejêyê (edebiyatê) û veçêkirin:

1. Qutya dû dermana, Awa, yanê wa, du pîyêsên (sano) yekperdeyî, Yêrêvan, 1932.

2. Hikyatêd cimeta kurda (veçêkirin bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1940.

3. Siva teze, berevoka serhatya (çîroka), Yêrêvan, 1947.

4. Hikyatêd cimeta kurda (veçêkirin bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1952.

5. Hikyatêd cimeta kurda (veçêkirin bi zimanê rûsî), Moskva, 1960.

6. Beyt-serhatyê cimeta kurda (veçêkirin bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1960.

7. Hewarî, roman, Yêrêvan, 1967

8. Hewarî bi zimanê rûsî, bi sernivîsara “Û bihar hat”, Moskova, welgerand Efanê Emîn, 1978.

9. Hewarî, bi zimanê ermenkî, bi sernivîsara “Û bihar hat”, Yêrêvan, 1985.

10. Hewarî sala 1993-a li Sûrîyayê bi zimanê erebî ji aliyê dokrorê dîrokê Îsmayîl Hesaf hate wergerandinê.

11. Hewarî sala 1999-a ji aliyê wesanên “Roja nû” da bi tîrên latînî çap bû. Roman Salih Omerî ji tîpên kîrîlî welgerandine ser tîpê latînî.

12. Hikyatêd cimeta kurda (veçêkirin bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1973.

13. Karxezal (hikyatêd cimeta kurda, veçêkirin bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1982.

VI. Pirtûkên wejêyê (edebiyatê) her wisa ji çap bûne:

1. Pirtûkên Hecîyê Cindîye dersada.

2. Berevoka “Efrandina ewlîn”, Yêrêvan, 1932.

3. “Nivîskarêd kurmanca, efrandina duda”, Yêrêvan, 1934.

4. “Nivîskarê kurmanca Sêwirî. Efrandina sisya”, Yêrêvan, 1935.

5. Almanaxên “Nivîskarê kurdên sovêtiyê” û “Bihara teze”-da, Yêrêvan, s. 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988.

6. Antologiya “Nivîskarê kurdên sovêtiyê”-da, Yêrêvan, 1936.

7. Berevoka “Sayîrê kurdên sovêtiyê”-da, tercime bi zimanê ermenkî, Yêrêvan, 1953.

8. Berevoka “Sayîrê kurdên sovêtiyê”-da, tercime bi zimanê rûsî, Yêrêvan, 1956.

9. Usa ji di rojnama “Rya teze”-da û di gelek kovar û rojnamê rûsî û ermenkîda.

VII. Berhemên wergerandî (tercume) ji zimanê ermenkî:

1. Lazo (Hakob Gazaryan), Serhatya Casimê kurd, (tevî E. Evdal), Yêrêvan, 1931.

2. H. Tûmanyân, Gîkor, serhatî, Yêrêvan, 1932.

3. A. Xazaryan, Gîrr, Yêrêvan, 1933.

4. A. Navasardyan, Traxoma, Yêrêvan, 1933.

5. A. Savarsyan, Matêmatîka, bona koma sala ewlîn, Yêrêvan, 1933

6. P. Margaryan, Silametiya jina, Yêrêvan, 1934.

7. H. Salcyan, Rîya teze, pîyês (sano), Yêrêvan, 1934.

8. H. Sîras, Memê û Eysê, Yêrêvan, 1935.

9. H. Salcyan, Ser rîya dewlemendîyê, pîyês, Yêrêvan, 1935.
10. H. Koçar, Xecê, serhatî, Yêrêvan, 1935.
11. Nivîskarê ermenîyaye Sovyetîyê, Antologîya, Yêrêvan, 1936.
12. A. Îsahakyan, Emoyê kurd (berevoka serhatiya), Yêrêvan, 1955.
13. Destegul (nivîskarê ermenîya derheqa kurdada), Yêrêvan, 1963.
14. Sayat-Nova (berevoka wergera, tevî Fêrîkê Ûsiv), Yêrêvan, 1963.
15. Bihara dila (ji berhemên nivîskarên basqe-basqe), Yêrêvan, 1978.

Salên 1940-da jî bona Têatroya Kurda ya gundê Elegezê, li navça Ermenîstanê ya Axbaranê, 15 pîyêsên (sano) nivîskarên ermenîya wergerandiye ser zimanê kurdî.

VIII. Tenê çend gotarên zanistî û pûblîsîstî:

1. Guhdarya mezin li ser xebatê kûltûryê û xwendinê, rojnama "Xorhirdayîn Hayastan" (Ermenistana sovyetîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 27.03.1932.
2. Edebyeta kurdaye sovêtîyê, rojnama "Girakan Têrt" (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 20.10.1933.
3. Pîonêrê sazbandya kurdaye sovêtîyê (derheqa S. Gasparyanda), kovara "Sovêtakan arvêst" (Hunermendya Sovêtîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hijmara.3, 1935.
4. Sitranê kurdaye mektebiyê, rojnama "Girakan Têrt" (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1.11.1936.
5. Derheqa asiqê kurdada, rojnama "Grakan Têrt" (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 18.2.1937.
6. Daûdê Sasûnê (derheqa mêrxasê êposa ermeniyada), rojnama "Grakan Têrt" (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 30. 8.1939.
7. Motîvê mêrxasiyê û wetenhizyê di nava zargotina kurdada, kovara "Têxê-kagîr" ya Armfanê (Elamnivîsya Aka-

dêmîya zanyarîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 5, 1942.

8. N. Marr û kurdzanî, kovara "Xebatêd kabînêta ser navê Marr ya Ûnîvêrsîtêta Yêrêvanêye dewletê", Yêrêvan, hij. 3, 1948.
9. Abovyan û cimeta kurda, kovara "Sovêtakan grakanûtyûn yêv arvêst" (Edebyet û hunermandiya Sovetîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 9, 1948.
10. Abovyan derheqa zargotina kurdada, rojnama "Sovêt Ermenîstanî" (Ermenistana Sovetîyê, bi zimanê azerî), Yêrêvan, 23. 7. 1948.
11. Pûskîn di nava edebiyeta kurdîda, rojnama "Grakan Têrt" (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 31.5.1949.
12. Komîtas û sazbandiya kurda, rojnama "Grakan Têrt" (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 2.10.1949.
13. Cimeta hisyarbûyî, rojnama "Îz-vêstîa" (Bes, bi zimanê rûsî), Moskva, 5.12.1950.
14. Pesdacûyîna kurda li Ermenîstana Sovetîyê, rojnama "Sovêtakan Hayastan" (Ermenîstana Sovetîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 7.12.1950.
15. Edebyeta kurdaye Sovetîyê, kovara "Sovêtakan girakanûtyûn yêv arvêst" (Edebîyet û hunermendiya Sovetîyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 12, 1950.
16. Tûmanyane me (derheqa nivîskarê ermeniyayî navdar Hov. Tûmanyanda), rojnama "Sovyet Ermenîstanî" (Ermenîstana Sovetîyê, bi zimanê azerî), Yêrêvan, 11.4.1953.
17. Edebyeta kurdaye tercima (wergerandina) Sovetîyê, kovara "Sovêtakan grakanûtyûn" (Edebyeta Sovetîyê, bi zimanê ermenkî) hij.11, Yêrêvan, 1951.
18. Folklorê kurdaye Sovetîyê, kovara "Lirabêr, zanistîyên civakî ya Akadêmîya Ermenîstanêye zanîarîyê" (Bes, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 10, 1951.

19. L.N. Tolstoy derheqa kurdada û di nava edebiyeta kurdîda, kovara "Têxêkagîr ya Akademîya Ermenîstanêye zanîaryê (Elamnîvîs, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 10,1953.
20. Ji dîroka mektebê kurdî, kovara "Sovêtakan mankarj" (Mamostayê Sovêtiyê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 3, 1953.
21. Derheqa edebiyeta kurdîda, kovara "Lîtêratûrnaya Amênîya" (Ermenîstana edebiyetê, bi zimanê rûsî), Yêrêvan, hij. 6,1960.
22. Kurdzanî li Ermenîstana Sovêtiyê, kovara "Patmabanasîrakan handês" ya Akademya Ermenîstanêye zanîaryê (kovara Dîrok-filolojî, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 2, 1960.
23. Tûmanyar derheqa kurdada û di nava edebiyeta kurdîda, rojnama "Girakan Têrt" (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 31.4,1961.
24. Herfê mîsropî û kûltûra gelê kurd, kovara "Têxêkagîr, ya Akademîya Ermenîstanêye zanîaryê (Elamnîvîs, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, hij. 5, 1962.
25. Efrandinên Sayat-Nova bi zimanê kurdî, kovara "Sovêtakan grakanûtyûn" (Edebiyeta Sovêtiyê, bi zimanê ermenkî) Yêrêvan, hij. 10, 1963.
26. Yêrêvan- merkeza çanda kurdî, rojnama "Yêrêkoyan Yêrêvan", (Yêrêvana êvarê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 22.4.1970.
27. Temîyê Gorkî (xebera dêlêgatê kongirêya Yekîtiya nivîskarên Sovêtiyê ya sala 1934-a), rojnama "Komûnîst" (Komûnîst, bi zimanê rûsî), Yêrêvan,

28.8.1974.

28. Derheqa saxêd "Rostemê Zale kurdî"-da, berevoka "Kurdzaniyê", ya akademîya Ermenîstanêye zanîaryê, Yêrêvan, 1975.
29. Sêkspîr û kurdayetî, berevoka "Sêkspîrakan" ya Akademîya Ermenîstanêye zanîaryê (Sêkspîrî, bi zimane ermenkî), Yêrêvan, cild 5, 1975.
30. Dostê çanda kurda (sedsalîya bûyîna nivîskarê ermeniyayî navdar Av. Îsahakyan), rojnama "Grakan têrt" (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 28.2.1975.
31. Emirê mezin (70- salîya bûyîna E. Evdal), rojnama "Komûnîst" (Komûnîst, bi zimanê rûsî), Yêrêvan, 16.10.1976.
32. Emekdarê mezin (80- salîya bûyîna E. Samîlov), rojnama "Grakan tert", (rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 28.3.1980.
33. Rîya pêsdahatinê (70- salîya nivîskar Baxçoyê Îsko), rojnama "Lîtêratûralî Sakartvêlo", (Edebiyeta gûrca, bi zimane gûrckî), Tibîlîsî, 4.3.1983.
34. Rûpelek ji emrê Zaryan (nivîskarê ermenîya), rojnama "Grakan tert" (Rojnama edebiyetê, bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 26.8.1983.
35. Saxêd êposa kurdaye "Dim-dim", berevoka "Kurdzaniyê" ya 2-a ya Akademîya Ermenîstanêye zanîaryê (bi zimanê ermenkî), Yêrêvan, 1985.

Her wisa jî gelek û gelek gotarên din di rojnama û kovarên bi zimanê kurdî, ermenkî, rûsî û bi zimanên din hatine wesandinê.

Baskın seçim veya zamanda hezeyan hali

Haydar ÇİHANER

Haydar ÇİHANER

Kovara DENG

Erdoğan'ın konu ile ilgili her konuşmasında zamanında yapılacağını söylediği ve tarihi 3 Kasım 2019 olarak kararlaştırılan genel seçim ve cumhurbaşkanlığı seçimi Bahçeli'nin 17 Nisan tarihli grup toplantısında 26 Ağustos olarak dillendirildi. 18 Nisan'da ise Cumhur İttifakının ana aktörleri olan bu ikili yaptıkları görüşmede bu tarihi beklenmedik bir şekilde çok daha öne çekerek 24 Haziran tarihinde karar kıldılar. Bu oldubittinin Bahçeli'nin hatırını kırma adına yapıldığını kimse iddia edemez. Orta yerde danışıklı bir döğüşün olduğu su götürmez bir gerçektir. Çünkü Erdoğan'ın üstüne vazife olmayan konularda dahil hemen her konuda tek karar verici olduğu ve AKP'nin de mecliste tek başına iktidarı elinde bulundurduğu mevcut durumda seçimlerin bir yıldan fazla öne çekilmesinin okuması yapıldığında bazı kurnazlıkların ve yönetememenin yarattığı açmazların orta yerde olduğu görülmektedir.

24 Haziran seçimleri ile ilgili yukarıdaki genel girişten sonra konunun detaylarına girecek olursak aşağıdaki değerlendirmeleri yapmak mümkündür.

Baskın seçimin karar vericilerinden olan Erdoğan bazı gerekçeler öne sürüyor. Örneğin “eski sistemin hastalıkları her zaman karşımıza çıkıyor” sözü kendisine aittir. İyi, güzel de adama sormazlar mı bu ülkede tek otorite sen değil misin, hastalıklı dediğin kurum ve kuralları elinin tersi ile itip ben ne dersem o diyen sen değil misin, yüksek yargı organlarının başkan ve üyelerini hizaya getirip gerektiğinde fırçalayan sen değil misin?.. Velhasıl Türk Tipi Cumhurbaşkanlığını daha yürürlüğe konulmadan uygulayan sen değil misin? Erdoğan'ın baskın seçim için ikinci gerekçesini ise Ortadoğu'da yaşanan belirsizlikleri gidermek için zamanda karar verici olarak aşma şeklinde özetlemek mümkündür. İyi, güzel de Ortadoğu'da belirsizlikler sen yok iken de vardı, günümüzde de var, sanırım gelecekte de var olacak. Eğer sen Türk Tipi Cumhurbaşkanı olduğunda bu belirsizlikler aşılabileceğini sanıyorsan aldanıyorsun. Bahçeli ise Türkiye üzerinde oyunlar oynandığını ileri sürerek erken seçim önerisini Erdoğan'a sunduğu mealinde konuşmaktadır. Bahçeli'ye

kalsa neredeyse dünyanın tüm ülkeleri Türkiye'nin düşmanıdır ve taarruza geçilmelidir. Doğrusu bu ve benzeri düşünceler milliyetçiliği, şovenizmi şaha kaldırmak için halkın duygularını gıcıklaştırmaktan öte bir değer taşımaz. Acı ama ne yazık ki halk bu olunca böylesi söylemler bazen prim yapabiliyor.

Baskın seçim OHAL şartlarında yapılacaktır. Okuyucular hatırlayacaktır. OHAL Gülen hareketinin darbe girişimi sonrası ilan edildi ve son kararla yedinci kez uzatıldı. Dönemin AKP yöneticileri konu için aynen şöyle diyorlardı; "OHAL devletin devlete karşı bir uygulamasıdır, vatandaş bu durumdan zarar görmeyecektir". Yani devlet kendi içini, içindeki virüsleri temizleyecekti. Bu uzatmalar bile seçimin erkene alınacağını tek başına gösteriyordu denebilir. Çünkü bu durumda seçimler sıkı güvenlik ortamında yapılacak, özellikle Kürdistan'da korku ve tedirginlik koşulları yaratılacak ve halkın HDP'ye oy vermemesi için psikolojik baskı uygulanacaktır. Bu parti kamuoyu araştırmalarında baraj sınırında görünüyor ve barajın altına düşürülmesi için mevcut yönetim "her şey mubah" anlayışındadır. 21. Yy da bu şartlarda bir seçim yapılması demokrasiden, hak ve özgürlüklerden ne kadar uzak bir ortamda yaşatılmak istendiğimizin acı bir gerçeği.

Türkiye bu seçimle temsili parlamenter sistemden Türk usulü başkanlık diyebileceğimiz cumhurbaşkanlığı hükümeti sistemine geçecek. Bu durum en hafif deyimle "tek adam" sisteminin kurumsallaştırılması ve Erdoğan'a sınırsız yetkilerin verilmesi demektir. Başkanı denetleyecek kurum ve kuralların olacağını da kimse düşünmesin. Seçim kararı alındıktan sonra 25 Nisan tarihinde on maddelik mini uyum yasası paketi ölçülüp

biçilmeden alelacele mecliste onaylandı. Kanımca Cumhurbaşkanlığı Hükümeti sistemi adı verilecek yeni sisteme geçilecekse, değil on, onlarca uyum yasasının çıkarılması gerekiyordu. Bu durum yeni sisteme geçilirse önemli sıkıntılara neden olacaktır sanmayın. Çünkü rahmetli T. Özal "Anayasayı bir kereliğine delsek bir şey olmaz" demişti ama Erdoğan seçilirse Özal'a rahmet okutacaktır. Bundan hiç kimsenin kuşkusu olmasın.

Baskın seçimin yarattığı hezeyan hali muhalefetin ölçüp tartmadan kararlar almasına, zamanın mengene gibi sıkıştırılması sonucunda yeterli propaganda yapmasına engel olacaktır. Zaman, Cumhur ittifakının lehine muhalefetin aleyhine akıp gidecektir. Adayların belirlenmesi, kampanyaların yapılması muhalefet için sorun yaratırken Erdoğan, il il hatta ilçe ilçe kongrelerde konuşmalar yaparak partisini çok önceden seçimlere hazır hale getirmiştir. Bu durum en hafif deyimle fırsatçılıktır, muhalefeti zamanda boğmaktır. Bu yetmezmiş gibi havuz medyası da nicedir Erdoğan'ın tüm konuşmalarını halkın gözüne soka soka beyin yıkama işlevini gereğinden fazla yerine getirmektedir.

Cumhurbaşkanlığı seçimi

Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı için yapılacak seçimde makyavelist bir anlayışla seçime hazırlanan Erdoğan, AKP + MHP + BBP oylarının tamamını alarak ilk turda ipi göğüslemek isteyecektir. Bu arada seçime katılma yeterliliğine sahip olduğunu iddia ederek YSK'ya itirazda bulunan üç partiden sadece Hüda-Par'ın itirazının kabul edilmesi ve bu partinin genel başkanının Erdoğan ile görüşmesi oldukça manidardır. Bu kabul ve görüşme zincirinin altında eğer bir bit yenliği varsa her şeyden önce YSK'nın geçmiş seçimde sandık kurulu

mührü bulunmayan zarflarla kullanılan oyları geçerli saymasından dolayı zaten zedelenmiş olan imajı sıfırlanmış ve bağımsız bir kuruluş olmadığı gün yüzüne çıkmış olacaktır. Bu zincirin ikinci halkasını oluşturan Hüda-Par yetkilileri açıkça Kürt düşmanlığının örneklerini veren Erdoğan'ın umarım oyununa gelmemişlerdir. Tüm bu nedenlerden dolayı Erdoğan'ın birinci turda ipi göğüsleyeceğini düşünüyorum. Sonucun bu şekilde çıkması halinde Türkiye parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümeti sistemine resmen geçmiş olacaktır. Bu demektir ki meclis işlevsizleştirilecek, en hafif deyimle "tek adam" sistemi kurumsallaştırılacak ve Erdoğan denetlenemez olmak kaydıyla sınırsız yetkiye sahip olacaktır. Yani sarayı zaten var olan padişahımız "padişahım çok yaşa" nidalarıyla tahtına oturacaktır. Umarım yanılıyorum. Birinci turun kaybı ikinci turdan çekilme anlamına da gelebilir.

Erdoğan'ın karşısına çıkan beş aday var: Muharrem İnce, Selahattin Demirtaş, Meral Akşener, Temel Karamollaoğlu ve Doğu Perinçek. Bu durumda CHP'nin oylarını alacak olan Muharrem İnce'nin ikinci sıraya yerleşmemesi için hiçbir neden yoktur. Son zamanlarda iyice sükse yapan M. Akşener'in, S. Demirtaş'ın gerisine düşmesi ise kimseyi şaşırtmasın. Bence bu ihtimal yüksektir. Seçim ikinci tura kalırsa Türk Tipi Başkanlık sistemi ölü doğmuş olacaktır. Önemli olanda budur. S. Demirtaş'ın alacağı %12 ve üstü oy oranı CHP adayı için ikinci tur olursa Kürt sorunun çözümünde önemli bir koz olacaktır. Sanırım bazılarına Kürt tokadı bu şekilde gerçekleşmiş olacaktır.

Genel Seçimler

Erdoğan ve AKP ayrı ayrı düşünülemez. Bu ikilinin iç kamuoyuna yönelik derde derman olacak bir reçetesi yoktur.

Bu anlamda işçi, çiftçi, memur ve emekli gibi geniş halk kitlelerinin yararına iyileştirmeler yapmaları mümkün değildir. Ancak şu bir gerçektir ki her ne kadar giderek iç içe geçseler de Anadolu sermayesi nemalandırılmadan dolayı bu ikilinin güdümüne girmiş, İstanbul sermayesi ise itaat altına alınmıştır. Geniş halk kitleleri ise her zaman olduğu gibi dini bazı argümanlar kullanılarak uyutulacak ve asıl sorunlarından uzak tutulacaktır. Demem o ki biat kültürü bu ikili yararına işleme devam edecektir.

Bu ikili dış politikada da çıkmaz sokaktadır. ABD ile Rusya arasında git-gellerin yaşanması "Ne İsa'ya ne Musa'ya yaranamamak" gibi bir ortama ülkeyi sürüklemeye potansiyeline sahiptir. Afrin sonrası şurayı da burayı da ele geçireceğiz anlamında boş ve kof laflarda hem halk içinde yeterli karşılık bulmamakta hem de Kürtler nezdinde sinir bozucu, tepkisel bir ortam yaratmaktadır.

Tüm bunlara rağmen zamanında yapılacak seçim bu ikilinin sonunu getirecekken seçimin erkene alınması bu ikiliye iktidar şansını tekrar verebilecektir. Yedeğine aldığı MHP ve BBP ile çırpındığı bataklıktan kurtulmaya çalışmaktadır.

Millet ittifakı nihayet netlik kazandı. Bu ittifakta yer alan CHP için çok açık ve net söylüyorum. Kurumsal kimliğiniz ile seçime katılacaksınız. Yazıya kan düşsün istemem ama, bulun % 32 ve üstü oy oranını buradan söz veriyorum bir parmağımı kestireceğim. Bu kadar iddialı yazıyorsa elbet bir nedeni var. Varlık nedeniniz olan Kemalizm = demokrasi değildir. Anadolu coğrafyasını siyaseten tekçiliğe uyarlamak isteyen bu nedenle zoru ve baskıyı kullanan bir otoriter anlayıştır. Bu durumda Erdoğan'dan hiçbir farkı-

nız kalmaz. Biriniz biraz İslami diğeriniz biraz laik argüman kullanıyor hepsi bu. Hoş, laiklik anlayışınızın da Türk Tipi olduğu ayrı bir gerçektir Bilmem ama belki de Erdoğan Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı konusunda sizden kopya çekmiştir. Ayrıca Genel Başkan yardımcılarınızdan Öztürk Yılmaz'ın bağımsızlık referandumu sırasında "Barzani'ye üç gün süre veriniz, eğer düşüncesinden vazgeçmezse üzerine bomba yağdırınız" diyerek hükümete akıl vermesi Kürt fobisinin iliklerinize ne kadar işlediğinin bir göstergesidir. Ortadoğu'da bir Kürt- Kürdistan sorunu vardır ancak çözümü çağdaş demokratik anlayıştadır. Oda sizde yoktur.

Ola ki CHP adayı cumhurbaşkanı seçildi ve CHP koalisyon sonucu iktidarın büyük ortağı oldu. Bu ülkeyi Türk Tipi Cumhurbaşkanlığı gibi bir garabetten kurtarın, Türkiye halklarına en büyük iyiliği yapmış olacaksınız. CHP'nin başarısız olması durumunda ise naçizane önerim parti içindeki gerçek sosyal demokratların ayrılarak çağın gereklerine uygun ve ülkenin çoğulcu yapısını dikkate alan yeni bir parti kurmalarıdır. Açıkçası sağın alternatifi sağ olmamalıdır.

MHP'den ayrılan ve İyi Parti'yi kuran kadroyu MHP'den koparan bazı iç çekişmelerin varlığı olsa da en önemli neden Bahçeli'nin bir zamanlar "Ver Bilal'i al iktidarı "söyleminden beklenmedik bir şekilde savrularak Erdoğan'ın ve AKP'nin ortağı haline gelmesidir. Ancak siyaseten İyi Parti, MHP'nin milliyetçi muhafazakâr ve Türkçü söylemlerini içinde barındıran ve merkeze yerleşmek isteyen bir parti konumundadır. Bu parti hızlı bir şekilde Cumhur İttifakı seçmenlerinden oy devşirmeye başlayınca seçim tarihi bilinçli bir şekilde 24 Haziran'a alındı. AKP'li Mahir Ünal'ın "eksiklerinizi bize

fatura etmeyin" sözü ise partinin seçim dışı kalabileceğinin sinyallerini veriyordu. Bu riski gören İyi Parti, CHP ile anlaşarak bu partinin on beş milletvekilini bünyesine kattı, mecliste grup kurdu böylece oyun da bozulmuş oldu. Akşener'in gösterdiği performans partinin barajı aşacağını kanıtı gibi diyebiliriz.

MHP için çok şey söylemeye gerek yok. Bahçeli'nin son tavırları ile barajın çok altında olmasına rağmen AKP ile yapılan ittifak sonucu kuyunun dibinden çıkarılarak üzerine ölü toprağı serpiştirilmiş olan bu partiye ruh verilmiş olunacaktır.

HDP, beğenelim beğenmeyelim düzen partilerinin dışında bir tavır sergileyerek Kürt halkından ve Türk emekçi sınıfından oy talep etmektedir. Bugüne kadar bir önceki genel başkanları Sayın Selahattin Demirtaş başta olmak üzere bazı milletvekilleri, belediye başkanları, belediye meclis üyeleri cezaevinde olduğu gibi on bir vekilin de vekilliği düşürülmüştür. Bu yetmezmiş gibi medya da bu partiye hemen hemen hiç yer vermeyerek partinin halk kitleleri ile bağları kopartılmak istenmektedir. Kendisini akademisyen sanan birçok yorumcu da demokrasinin, özgürlüğün ve barışın sesi olacaklarına sanki devlet sanatçılarıymış gibi hükümetin veya diğer düzen partilerinin borazanlığını yaparak HDP'yi görmemezlikten gelerek daha başından seçim yarışı dışında bırakmak istemektedir. Tüm bunlara rağmen partinin şuan ki pozisyonu Kürdistanı değil Türkiyelilik söylemi çerçevesinde Kürt halkına ve Türk emekçi sınıfına hitap ederek % 10 barajını aşabilecek konumda olmasıdır. Erdoğan-Bahçeli ikilisinin milliyetçi söylemleri ayyuka çıkarması sonucu yaratılan tepkisel hava nedeni ile baraj sorununun hiç olmadığını söyleyebilirim. Sayın Demirtaş gibi saygın bir kişiliğin

cumhurbaşkanlığına aday gösterilmesi de isabetli olmuştur. Kürdistan'da faaliyet gösteren diğer partilerin seçime kurumsal olarak girmeleri ise söz konusu değildir Buraya kadar yazdıklarım bir realite.

Kürdi blok neden HDP ile ittifak yapmak istiyor? Her şeyden önce halkımız bizi bir arada birleşik görmek istiyor. Bu karşılanması gereken bir talepten ziyade bir özlemdir. Bu beklentinin karşılanması onları motive edecek ve ulusal davaya enerji katacaktır. HDP'nin Türkiyelilikten kaynaklı Kürt sorununu

dar kapsamlı ele aldığını, taleplerimizi yeterince karşılayamadığının farkındayız. Ancak oluşturulacak birlikte davranma onların eksiklerini kapatma veya tamamlama fırsatı vereceğinden sorunları daha bütünlüklü ele almamıza imkân sağlayabilecektir. Kaldı ki HDP'ye verilecek destek olmadığı ve bu nedenle baraj altı kalması durumunda Kemalist tekçi anlayış ile milliyetçi- muhafazakâr tekçi anlayış mecliste Kürt sorununu ya hiç dillendirmeyecek ya da günümüzdeki gibi güvenlikçi yöntemler ile çözüme yoluna gidecektir.

Kürt etnik kimliği ve (Zerdüştlük) Zeradeştlik üzerine

Ali KIZILAY

Ali KIZILAY

Kovara DENG

Dünyanın neresinde olursa olsun, politik öngöründe bulunanlar, öngörülerinin toplum üzerindeki etkisini düşünerek yanılma paylarını önceden hesaplamak zorundadırlar. Aksi halde, toplumu yanlış yönde yönlendirme sorumluluğuyla karşı karşıya kalırlar.

Örneğin Kürtlerin dili için 'bilinmeyen dil' ve buna paralel olarak 'dininiz Zerdüştlüktür' diyor birileri. Bu hayli örseleyici anlayış, hiç kuşkusuz birlikte yaşadığı toplumla ortak değerler etrafında birleştirici, özgür düşünebilme ortamı sağlayıcı, sosyal insan olmayı hiç çağırıştırmıyor. Bu anlayış, gerçeği görmezden gelerek edindiği erkle toplumu hiçleştirici, bencil ve ırkçı bir anlayıştır.

İrkçılığın hâkim olduğu alanlarda ne objektif bir siyaset ne de objektif bir araştırma yapılamaz. Oysa farklı kültürler arasındaki hoşgörü, demokratik bir yaşamı hayata geçirecek ön koşuldur ve Türkiye'nin buna şiddetle ihtiyacı vardır. Buna rağmen, siyasilerin hatasını eleştirmek yerine

kimi medya çevresi, siyasete yön vermeyi amaçlayan 'ara adamlar gibi kalemlerini sürekli iktidardan yana kullanıyor. Zaten ara adamlar, topluma nefret salgını aşılayarak herkesin acı çekeceği ama kendilerinin nemalanacakları bir ortam yaratma çabası içinde Peki Zerdüştlük nedir? Bu elbette bir makaleyle anlatılır bir konu değil. Yine de Kur'an-ı Kerim'den edindiğim bilgileri Yazar Mehmet Akyol'un 'Tarih, yukarı Mezopotamya'dan başlar', Mahmut Seydişehir ve M. Asım Köksal'ın yazdıkları 'İslam Tarihi' (2 şer cilt) kitaplarından, medrese eğitimi almış Melle Mahsum Sorkan, Seyda Arif Amedi ile Şeyhmus Aynberani'den edindiğim bilgilerle toparlayınca şu sonuca vardım.

Önce, Zerdüşst sözcüğünün sözü edilen dinde, din öğretici, yani rahip anlamında olduğunu, Dinin Zeradeşt, kitabının da, Zerdevestan olduğunu, zamanla kısaltmaya uğrayarak Zerdüşst ve Avesta'ya dönüştüğünü hatırlayalım. Din eğitiminin, toplumun ruh halini düzenleyip ufuk açıcı ve toplumda barışı

sağlayıcı inançlar bütünü olduğuna bakılırsa, bu inançlar bütününün yaşam bulması için uygarlığın temelini oluşturan yerleşik yaşama geçmiş sosyal insan topluluğunu zorunlu kılar. Bu da yüzümüzü medeniyetin beşiği Mezopotamya'ya yani ilk komünal-toplumsal yaşamı hayata geçirmiş Sümerleri ve Sümer kralı Gilgameş'i tanımamızı gerektirir.

Hegel'in 'Devletsiz uygarlık yoktur. Tarih, devletle başlar,' sözlerinden hareketle ön Asya'da Hatti ve Hurri toplumlarından oluşan Sümerler, en parlak dönemini Gilgameş döneminde yaşamıştır. Hayatı incelendiği zaman 'karada manda kadar güçlü, denizde balık gibi yüzerdi,' denilmektedir. Kürtçede 'gır' sözcüğünün karşılığı 'iri', 'gameş' sözcüğünün karşılığı ise 'manda' olduğu dönemde kişinin fiziksel özelliği veya doğadan objeler kişiye AD olarak verildiğine göre gerçek adı Gırgameş'tir. Halef kültürünün evrildiği, tarım ve hayvancılığın geliştiği neolitik toplumda, tarihte ilk yerleşik yaşama geçişle üretim ve manevi değerler etrafında millet olma bilinci de ön Asya'da gelişmiştir. Gırgameş döneminde şehir devletler birleştirilip Sümer Krallığına dönüştürülmüş, böylece merkezileşerek dış saldırılara karşı ortak savunma geliştirilmekle millet olmanın temelleri atılmıştır. (M.Ö.3200'lü yıllar)

Mehmet Akyol'un belirttiği gibi Boğazköy ve Kültepe yazılı kaynaklarından ve belgelerden medeni hukuk anlayışında ilk gelişmelerin, komünal gelenekten gelme Sümer krallarının eseri olduğu ortaya çıkmıştır. Sümer geleneğinde çekirdek aile ve tek eşlilik esastır. Taciz ve fuhuşla ilgili idama kadar varan ağır cezalar öngörülürdü. Başka yerleşim alanlarından gelen

mevsimlik işçilere bile Sümer kızlarıyla evlenip mülk edinme hakkı verilirdi. Mal bölüşümünde kadın ve erkeğe eşit haklar verilir, sosyal yaşamda da aynı haklara sahiplerdi.

Kürt edebiyat kaynakları ve din adamları, Gırgameş ile mezarı Irak'ın Ninova kentinde bulunan Hz. Yunus'un hayatlarının örtüşmesi üzerine, bunların aynı kişi olduklarında görüş birliğine vardıkları gibi sosyal yaşamda toplumu düzenleyici bu yaşam tarzının ilahi emirle yaşam bulduğundan da görüş birliği içindedirler. Tanrı'nın kavimlere kendi ırklarından peygamber gönderdiğine, ilahi emirlerini de dilleriyle ilettiğine bakılırsa, Gırgameş veya Hz. Yunus'a gönderilen ilahi emirlerin Kürtçe olduğunu yadsımanın bir anlamı kalmaz. Ancak bu ilahi emirlerin kaç sayfadan ibaret olduğu bilinmemekle beraber felsefesi tek Tanrı inancı üzerine kurulu, erkek egemenliğini, yalan, riya ve hırsızlığı ret eden bu dinin Zerdareşt olduğu anlaşılmaktadır. Zerdareşt yemini şöyledir.'Sond duxum, bu wi xwedayé şev û roj ava kiriye.' Türkçesi 'Gece ve gündüzü yaratan Allah'a yemin ederim,' şeklindedir.

Kürtlerin bu toplumsal yaşamı, tamamen avcı-göçebe ve barbar kavimler olan Akad ve Elamların saldırısı sonucu kesintiye uğrar. Daha ilk günde yağmacı bir gelenek dayatan bu kavimler, köleciler erkek tipini yaratıp kadını ikinci plana iter. Gelişen köle pazarlarında köleler ve fahişeler pazarlanır. Kürtler, toplumsal düzenlerini alt üst eden bu zor koşullarda dağlara çekilerek direniş gösterirler. Bir Kürt peygamber olduğu yadsınmayan Hz. Şuayb'ın bedduası üzerine Nuh tufanının patlak verdiği rivayet edilir. Kürtçe bir sözcük olan Nuh'un Türkçe karşılığı

'yeni' demektir. Yani Hz.Nuh'la yukarı Mezopotamya'da yeni bir toplumsal yaşamın şekillendiği anlatılmak istenir. Arkeologların, günümüzde Nuh'un gemisini başka yerlerde değil, Cudi dağında aramaları gerektiğinin en önemli kanıtı, Mele Mahsum Sorkan'ın belirttiği gibi Cudi sözcüğü gerçeğinin 'ci di' olduğudur. Kürtçede ci di 'yer buldu' demek olduğuna göre, 'Gemi oturacak yer buldu' anlamı rahatlıkla anlaşılır. Nuh tufanından sonra Kürtlerin tekrar Sümer geleneğine dönüş yaptıkları kral Uragakine'nin köleliği yasaklayan kanunlar çıkarmasından anlaşılır.

Her zaman barbar kavimlerin ilgisini çekmiş ön Asya'nın bereketli topraklarının bu kez Asurların saldırısına uğraması üzerine Kürtler, kendilerini savunmak için tekrar dağlara çekilmek zorunda kalır. Ön Asya'yı yakıp yıkan Asur saldırısı karşısında Demirci Kawa'nın Dehak'a, Hz.İbrahim'in Nemrud'a başkaldırısı bu zamana rastlar. Nitekim remil falıyla tahtını sarsacak bir erkek çocuğun doğacağı varsayımı üzerine Nemrud, bir yıl içinde doğacak erkek çocukların öldürülmesini emreder. Ancak İbrahim'in annesi Tilli kadın (kısa boylu olması nedeniyle adı, Türkçe karşılığı 'parmak' anlamına gelen Tilli konmuş.) İbrahim'i gizlendiği mağarada bir kayanın dibinde doğurur ve adını 'kaya dibi anlamına gelen 'Berhim' kor.

Köleciler ve puta tapıcı Nemrud'a karşı başkaldırısı ile anılan Hz.Berhim, Gırgameş veya Yunus, Şuayb ve Nuh peygamberlere sayfa olarak gönderilen ilahi emirleri, kendisine vahy edilenlerle birleştirip Zerdevestan'da toplamıştır. Köleciler tanrı krallığı, puta tapıcılığı, riya, yalan ve hırsızlığı ret eden, temel felsefesi kötüyü direnme ve insan sevgisi

kaynaklı ister Zerdüş, ister Zerdeşt olarak anılsın, Kürt edebiyat kaynakları ve din adamları Hz.Berhim dinini semavi bir din olarak kabul ederler. Bunun en önemli kanıtı da, Hz. Berhim'in Arabistan'a ikinci gidişinde, oğlu İsmail ile Mekke'de Tanrı'nın evi Kabe'yi inşa etmesidir. Kaldı ki Kürtlerden sonra bu temel ilkeleri ve Zerdeşt inancını ilk benimseyenler İyonlardır. Nitekim Herodot, Zeldani Kürtlerini kastederek 'Bunların ataları Tanrı'yı insan kılığında çıkarıp gökyüzüne çıkarmışlar,' demekle M.Ö.3000'li yıllarda Kürtlerin ulaştığı medeniyete vurgu yapmıştır.

M.Ö. 8. yy.da dağınık Kürt beyliklerini bir araya getirip Kürdi etnik kimliğiyle kurduğu Med Federasyonuna Hamadan'ı başkent yaparak siyasal güç haline getiren Key Aksar, ordusuyla Ninova'yı ele geçirerek Asur devletinin varlığına son verir. Asurların yıkılışı aynı zamanda Yukarı Mezopotamya'da köleciler sistemin yıkılışı anlamındadır. Key Aksar, humanist düşünce temeli üzerine kurulu olan Zerdeştliği Kürtlerin resmi dini olarak kabul etmiştir.

Ancak, İslam'ın doğuşuyla Zerdeştliğin miadını doldurduğunu unutmamalıyız.

Hal böyleyken kişinin dindarlığını kişi belirleyemez. Önemli olan şahsın kendi inancı ve dinin ilmi boyutudur. Türkiye'de devlet layıktır ama topluma yönelik politikalarında Sünni'dir. Yani hem laiktir hem dindardır. Ama din bilgisinden yoksundur. Bu yoksunluğun ilk ve en belirgin kanıtı, İslam'a ironilerini katan kimi sakallı-sakalsız, cübbeli-cübbesizlerin fetva makamı edasıyla İslam ahlakının koruyup kollayıcısı olduğu çocuğa ve kadına yönelik cinsel saldırıyı meşrulaştırıcı söylemleri rahatlıkla dile getirmeleridir.

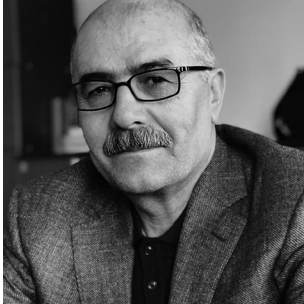
Kürtlerde durum daha vahimdir. Özellikle geniş toprak sahipliğinde kimileyin İslam ahlakınca yaşadıklarının var sayılması için alnını seccadeden kaldırmayacak kadar dindardır ancak kadını baba mirasından mahrum bırakmakla bilinç altında İslam hukukunu ret ederek Tanrı'yı erkek egemenliğine araç olarak kullanacak kadar ilkel gelenekçidir. İbadeti Tanrı'ya sunulan rüşvet sayan, topluma ve ilahi inanca zarar veren bu zındık anlayışı benimseyenler için Cenab-ı Hak Kur'an'da 'Onlara insan demeyin. Çünkü biz onları hayvandan saymıyoruz' buyurmuştur. Dolayısıyla haramdan ve miras hırsızlığından beslenenlerin

söyleyeceği hiçbir şey inandırıcı değil. Kendi kirliliğini örtecek kadar hatip te olabilir laf kalabalığı yapacak kadar ukala da. Unutulmasın ki kendi içinde hakça, insanca paylaşmayı bilmeyenler, sadece her değeri satacak kadar hırsızdır.

Oysa İslam şefkattir, merhamettir, hakça ve insanca paylaşmaktır.

Dindarlığı en iyi şekilde Şeyhmus Aynberani tarif etmiştir. 'Dindarlık başkasını hor, hakir görmek değildir. Dindarlık yaratıklara, şefkatli ve merhametli olmaktır. Husumet ve kibir değildir. Dindarlığın temel ilkesi içtenlik ve samimiyettir. Gösterişçi dindarlık, dindarlık değildir.'

Dengên kurdî yên ku bê nasname mane(3)

Nasir KEMALOĞLU

Nasir KEMALOĞLU

Kovara DENG

Xwendevanên Hêja, di vê beşa hanê de ez rêzenivîsa xwe dawî dikim. Di beşa sêyemîn de wek encam ezê pêşniyarên xwe û pêwistî û sedemên bingehîn yên zanistîya ziman li ber çavan rabixînim. Daxwaza min ji rewşenbîr, pîspor û zanyarên Kurd û her wiha ji we xwendevanan ewe ku werin em gişt bihev rêkêmasî û şaşîyên zimanê xwe bi şewazek « aqildar û zanistî » serrast bikin .

Encam

Alfabeya me di 1932'an de di şert û mercên dijwar de hatîye sazîkirin. Ji ber ku berhemek mezin û giring ji me Kurda re xelat kirine, ez bejna xwe li ber **Celadet Ali Bedirxan** û hevalê wî yê hêja **Roger Lescot** ditewînim. Di wî demê de nivîs û xwendina Kurdî wek niha zêde nebû, derfetên lêkolînê wek niha tune bûn û di şert û mercên dijwar de ev rêzimana hanê hatîye çêkirin. Îro derfetên teknîka nivîsandinê û ragihandinê pêşketîye. Em dikarin vî rewşê wek fersendek bikarbin û hemû kêmasîyên alfabe û rêzimana xwe çareser bikin. Her wiha li ser bingehê zexm, ne bi tenê pîrsgirêkên çend deng, hemû mijarên rêzimana xwe bi nû ve

vekolîn û derbarê hemû pîrsgirêk û gengeşîyan biryarên dawîn bidin. Biryarên dawîn ji kesane (ferdî) nabe ! Pewîste ku li ser bingehên zanyariyê bi alîkarîya sazî û rêxistinên netewî pîrsa dawî di her qadên bikaranînê ziman de bê gotin.

Ji ber ku ziman fonetîk bin û bikaranîna dengên hêsan be bi gelemperî her dengê bi tîpek tê nîşan kirin. Lê heke pêwîst nebe meriv dikare ji van dengên hanê re bi du tîpan û ji du tîpan zêdetir çareserîyê bibîne. Ev çareserîya jî di nava alfabe me ya bi 31 tîpan hatîye sazîkirinê de pêkan e. Wextê meriv li zimanên Ewropî, yên ku di famîlyaya zimanê me de cî digirin, mîze dike çareserîkirina dengên bi alîkarîya tîpên alfabe (li ser tîpan hinek îşaretên taybet hatine danîn û bi komtîpan û diftongan) hatîye çêkirin.

Di alfabe Fransî de **26** tîp he ne lê miqabil bikaranînê cuda û alîkarîyên van tîpan **37** deng hatine dîyarkirin. Alfabe me bi **31** tîpan hatîye sazîkirin lê belê **36** deng di fonetîka zimanê me de he ne. Xenî diftonga « **xw** » yê ji 4 dengên re

tu pêşnîyarek nehatîye gotin û ev deng nehatine nişankirin. Tu dibêjî qey em, Kurd, **ji dengên zimanê xwe tirsîyane** û me çare ji dengên zimanê xwe re nedîtîye û her dem me pirsgirêka nediyarkirina dengên « **bincil** » kirîye. Zanist û zanyarên zimanên me her gav vî pirsgirêkê anîne ziman lê wer xuya dike ku **wêrekîya** çareserîya van dengên rava nekirine.

Eger alfabe li ser rêzik û qeydeyên bingehîn hatibe saz kirin û deng (**fonem**) bi tîpan (**grafem**) hatibin diyarkirin (deng bê tîp ne mabin) di xwendin û nivîsandinê de tu pirsgirêk dernakeve hole û di xwendin û nivîsandinê de rastî û hêsanî çê dibe. Îro em dema ku ji bo hinek dengên tîpan diyar dikin **ne bi zanistî bi goranî (kesane)** tevdigerin. Ji bo zimannasan pêwîste ku bi gorî şert û mercên zanistîyê xebatên xwe çê bikin û binirxînin. Bi **pîvangên objektîf** divê meriv rê û rêzanan bide alfabeyê û tu tiştêkî di erê nayê de nehêle û her deng rasterast bi îşaret û bi komîşaretan werê diyarkirin. Di kîjan qadê de dibe bila bibe **eger pirsgirêk hebin; meriv bilêvbike û çareser neke ewê her hebin!** Pirsgirêk bi çareserkirinê ji holê radibe! Çareserkirin ji bi zanist û zanyarên zimanê Kurdî dibe. Bêalî û zanyarîyê çareserî çê dibe.

Wextê meriv li alfabeya me ya rojane mêze dike dikare bibêje « **tîp ji bo dengên çenebûne lê miqabil deng ji bo tîpan kêmbûne** ». Lê belê îro bi her awayî şert û mercên me hene û xwendin û nivîsa Kurdî zêde bûye, bi taybetî êdî zimanê Kurdî ji alîyê biyanîyan ve tê hînbûn û li cîhanê belav dibe. Ji bo me Kurdan xwendin, kêmasîya dengên hebe jî, hêsan e. Di herikandina xwendinê de, ji ber ku wateyên bêjeyan em dizanin, fonetîkên bêjeyan dikarin bidin û xwendinê de em şaşîyê çê nakin. **Lê miqabil ji bo yekê**

ku zimanê me fêr bibe dijarî çê dibe. Lewre ew li ser alfabeyê çawa hîn bûye wisa dixwîne. Wate û vatinîyên bêjeyan nizane. Ka emê heta îşareta « k » ya hişk û « k » ya nerm di alfabeyê de rava nekin, çawa ji biyanîyek re bibêjin **du wateyên « ka »** yê heye û di hevokan de tuyê di kêlîya xwendinê de ji hev derxîni. Di hevoka « te **ka** anî ? » Gelo « **ka** » wek xwarina heywanan û wek bêjeyek pirsîyarîyê (daçek) bê xwendin ? Pêwîste ku deng bê îşaret nemînin û bêje jî rast werin xwendin. Meriv ziman bi alfabe û xwendinê hîn dibe ! Alfabe û fonetîka zimanan kêmbûn hatibe saz kirin xwendin û nivîsê de pirsgirêk çêdibe. Ji ber ku hinek deng « **sêwî** » û « **bêxwedî** » mane vêga lêgerana çareserîyê ber bi alfabeya Erebi diherike. Lê miqabil meriv hinek îşaretên dengên lê zêde neke alfabeya Erebi jî qîma dengên zimanê Kurdî nake û nekirîye.

Kêmasîyên dengên me gorî hinekan wek cudayîyên devokan tînin hesabandin. Lê meriv di hemû devok û zaravayên Kurdî de bi taybetî di nivîsê de kêmasîyên diyarkirina van dengên dibîne. Xênjî çend dengên ku ji Erebi û ji hin zimanan derbasê zimanê me bûne pirsgirêk nediyarkirina çar dengên meyên bingehîn de heye. Pirsgirêka nediyarkirina hinek dengên pirsgirêkek netewî ye herêmi nîn e. Dîyar e ku pirsgirêkên di warê fonetîkê de benda bersîvê ne û divê bînin çareser kirin. Her wiha bi nivîsandin û bi xwendinek rast, ziman hevkar û standart dibe. Devok û bikaranînen herêmi kêmbûn dibin yekîtiya ziman xurt dibe.

Hinek deng bi teqîl hatibe ziman re jî çare di nivîsê de bi ducarkirina dengên (bi taybetî l û r) hatiye dîtin. Gelo em ji « file, mele û kele » re bibêjin « fille, **mel-le** û kelle » û ji « pir, **gur**, çîrîn, **birîn** û **kirîn** » ê re bibêjin « **pirr**, **gurr**, çîrîn,

birrîn û kîrrîn » çawa dibe ? lerzkirin û teqla dengên « l û r » yê bi ducarkirina wan tê bilêvkirin û ez bawerim li guhê merivan ducarkirina van tîpan (ji bo bi şid bên gotin) herî xweş û baş e. Ji xwe hinek bêje wiha neyên bilêvkirin di wateyên wan de cudayî û di xwendinê de jî şaşî çê dibe. Wek mînakên jêrîn de tê dîtin bêjeyên ku tê de dengên bilerz hebin, bi ducarkirina tîpan bên nivîsandin, jihevderxistina bêjeyan de hêsanî çêdibe.

gur – navê cinawirek

gurr – geşbûn û hilbûna agir

birîn – bi lêxistin û jêkirinê xirabbûna çermê candaran

birrîn – jêkirina bi tişteki tûj (wek kêrê û mişarê)

kulî –bê av mayîn

kullî – hemû, gişt

Kurte tabloya dengên (fonemên) bîngehîn ya sazûmana (sîstema) fonetîka zîmanê kurmancî

Di hemû rêziman û gotarên li ser zîmanê me hatine nivîsandin de pîrsgirêka dengên ku bê tîp mane hatiye gotin lê belê ev pîrsgirêka herdem « **bincil** » bûye û bê çareserî maye. Alfabe ji bo dengên zîmanan tîp sazîkirin. Her deng bi îşaretek û bi çend îşaretan tê diyarkirin û divê çareserîya her dengî bê dîtin û tu tişteki di erê nayê de nemîne. Di hemû rêzimanên zîmanan de ji bo diyarkirina dengên rewşên awarte he ne. Xênjî van rewşên awarte netewan dengên xweyên orijînal bê tîp û îşaret nehiştine.

Di alfabeya Kurdî de **31 tîp** he ne. Wek li jêrîn hatiye diyarkirin xênjî dengên ku ji Erebî û Farisî derbasê zîmanê me bûne **36 dengên** ku îro di zîmanê me de tîp bilêvkirin he ne. Sazûmana Fonetîka Zîmanê Kurmancî wek tabloya jêrîn tê sazîkirin.

(Tablo 7)

Deng (fonem)	Tîp (morfem)	Mînak
Tîpên Bideng		
[a]	a	av, bav, kharanîn, karwan, payîz, alim
[ε]	e	kherem ke, Berçem, deng, em, ez, me, ewr
[e]	ê	belê, êvar, êzing, lêdan, yadê, sêv
[u]	i	zîman, birek, mirin, kirin, çirik, ilm
[i]	î	havîn, Narîn, pîrek, axîn, Îsa
[o]	o	torin, golik, dozger, soromoro, orîn
[œ]	u	dudu, gul, gundî, khulek, kulav, Khurd, uryan
[u]	û	tûr, khûr, hûrîkirin, bûn, çhûyîn, ûc
Tîpên Bêdeng		
[b]	b	bandor, bar, bes, ba, ber, bêrîvan
[dʒ]	c	Cemîl, cil, cêwî, ceng, cinawir

[tʃ]	ç	çem, çerm, çilo, çilmisandin, çiçek
[d]	d	dayik, di jwar, yadê, derman, gundî,
[f]	f	fatfatik, fîstan, fîraq, axaftin,
[g]	g	giran, gul, germ, agir
[h]	h	havîn, hêlîn, helandin, hekîm, hezkirin Ber hîv , ger- mahî
[ʒ]	j	jîn, jîn, bijang, mêjû, jar, bêje
[k]	k	kar, ker, kulav, kanî, kil, kêr
[l]	l	li, belê, male, lezgîn, lambe, lavik
[m]	m	mêr, male, mîr, kember, Memo
[n]	n	nav, adan, derman, Narîn, nerm
[p]	p	parzûn, pez, payîz, pîr, par
[q]	q	qolo, qolay, qavût, qelandin, qesab, qer
[r]	r	reng, mirin, birîn, bar, ber
[s]	s	sar, simil, sêv, sermahî, nasîn, sorik
[ʃ]	ş	şima, şabûn, şervan, teşe, şev, şûr
[t]	t	tarî, ter, term, tendûr, tenî, tû
[v]	v	vêketin, dever, tevir, vingîn, virvir
[w]	w	kewê, wergerandin, ewrawî, mêwe, we
[x]	x	xalxalok, xanim, Xînûs, axaftin, naxêr, xalî
[j]	y	ewrayî, hatîye, meydan, Yadê
[z]	z	Zezo, bêzar, bizin, zêr, zarezar
Dîftong		
[tʃʰ]	çh	çamûr, çhar , çindik, çirik, çhûyîn,
[kʰ]	kh	khalîn, khar, kher, kharkher, khirîv, khêr
[pʰ]	ph	phirr, phîr, pherwer, pherpherok, phorr, phar
[tʰ]	th	thar, theşî, thilî, thû
[wɣ]	xw	Xweng, xwelî, xwarin, xwe

Ji ber ku deng di nivîsê de bi îşaretan bên diyarkirin, sazûmana fonetîka zimanan bi alîkarîya **IPA** (International Phonetic Alphabet)' yê hatîye çêkirin û hemû dengên ku di axaftinê de derbas dibin bi nîşanên taybet di vî sazûmanê de hatine ravakirin. Di rêzimanan de ji sazûmana zimanan sude tê girtin û rêziman jî li ser vî bingehê tên sazîkirin. Armanca sazûmana fonetîkê ji hev derxistina denga û bêjeyan e. Di **IPA'** yê de xênjî hinek nîşanên taybet bi gelemperî tîpên

Latînî bikar hatîye û kêmasî hebe jî heta jî dest hatîye hemû dengên di zimanan de derbas dibin (çi nêzik û çi dûrê hev bin) bi nîşanên cuda hatine diyarkirin. Bi alîkarîya **IPA'** yê tabloya « Sazûmana Fonetîka Zimanê Kurmancî » wek jorîn tê çêkirin. Bi hebûna vî tabloyê meriv dikare hemû dengên ku li ser wan gengeşî û alozî çêbûne re çareserîyê bibîne û vî mijarê jî zelal bike.

Niha xênjî çar dengan (yên ku di tabloya jorîn de bi « çh, kh, ph, th » yê hatine dîyarkirin) tu pîrsgirêk di fonetîk û alfabeya me de tune ye. Em dikarin bi van tîpên xwe (**31** tîp) dengên original yên zimanê me bidin nîşandan. Ji bo van dengan jî ez pêşniyar dikim ku, ji ber ku heta niha bêhilm û bihilm (nerm û hişk) hatine senifandin, bi tîpên « ç, k, p, t » yê dengên bêhilm (nerm); li ber van tîpan (**ç, k, p, t**) jî tîpa « h » yê bê danîn « çh, kh, ph, th », her wiha pê dengên bihilm (hişk) bèn dîyarkirin. Ji bo dengên bihilm bikaranîna apostrofê « ç', k', p', t' » di enternetê de tengasîyê derdixe û giranî û astengîya herikandinê dide nivîsê. Ji ber ku zelalî û têgihîştinek baş çê bibe, bi alîkarîya çavkanî, pêşniyar û xwezayîya zimanê me ez jî, ji bo van dengên ku heta niha li ser gengeşî çê bûne re pêşniyarên xwe xal bi xal wiha şîrove û dîyar dikim.

1. Alfabeya me ya herî li zimanê me hatiye ya ku em rojane bikartînin « alfabeya **Hawarê** » ye.

2. **31** tîpên vî alfabê ji dengên me re bes in. Lê belê çar dengên bingehîn (yên ku rojane bi « ç, k, p, t » yê tîpên dîyarkirin) di alfabe û fonetîka zimanê me de hatiye windakirin û hetanê niha di xebat û wêrekîya dîyarkirina van dengan bi rewşeke zanyarî nehatiye ravakirin.

3. Di tabloya sazûmana fonetîka zimanê Fransî de wer xûya dike ku li ser hinek tîpan « accent **circonflexe**-kumik â, ê, î, ô, û, **accent aigu**-dabira rastê é, **accent grave**-dabira çepê à, è » hatine bikaranîn û fonetîkên van tîpan reng bi reng bi alîkarîya îşaretên taybet hatine zêde kirin. Bi alîkarîya du û zêdetir tîpan (**yên bideng** « ai, aî, aoû, eau, ei, eu, eû, ie, ill, ou, oû, oû, ui, » û yên bê deng « cc, ch, gn, qu, ph, sc, sch, sci, sh, ss ») hemu dengên xwe nîşan kirine. Dîsa, ji

ber ku wekxweyî bînin ziman, ji bo hinek dengên zimanên bîyanî jî çareserî dîtine. Komtîpên « **dj, kh, tch** » yê, li cîyê dengên me yên ku bi « **c, x, ç** » yê hatine dîyarkirin de bikaranîne. Di zimanê Îngîlîzî û Almanî de jî mînakên wiha he ne.

Bi **26** tîpên alfabeya zimanê **Fransî 37** deng li ser tabloya sazûmana fonetîkê hatiye dîyarkirin. Îngîlîzan 26 û Almanan jî bi 30 tîpan hemû dengên xwe yên taybet çareser kirine. Gelo em çima bi **31** tîpan **36** dengên **Kurmancî** yên bingehîn nikaribin diyarbikin?

4. Dengên lertzokî, ji ber ku bi lertz û bi şid tîpên bilêvkirin di nivîsê de bi dubarekirinê bèn nîşandan baştir e. Di xwendinê de bi alîkarîya dubarekirinê van dengên hanê « l û r » tîpên lerizandin û hinek bêje jî ji watayên xwe dûr nakevin. Tîpên « l û r » yê di destpêka bêjeyan de her gav bilerz tîpên bilêvkirin û hewceya dubarekirinê di despêkên bêjeyan de tune ye. Di navber û dawîya bêjeyan de lertzgotina van tîpan kême (lertzgotina tîpa « l » yê di nav bêjeyan de ya tîpa « r » yê him di nav bêjeyan de him jî di dawîya hinek bêjeyan de tê bilêvkirin) û wextê pêwistî bi nîşandana lertzê hebe nivîsê de bi du « ll û rr » yê bèn dîyarkirin baştir e. Her wiha hêsanîya xwendinê jî çê dibe.

5. Ji bo dengên ku di bin bandora Erebi û Farisî de mane re (taybetî yên ku di bin bandora « **eyn-ع**, hê- **ح** û xeyn-ع'ê de mane) hewcedarîya tu nîşanek tune ye. Ji xwe bêjeyên ku van dengên hanê tê de he ne wek di tabloya yekemîn de hatiye rêjekirin pirr nîn in. Di hemû zimanên de bêjeyên bîyanî xênjî rewşên awarte bi gorî fonetîkên zimanan tîpên gotin. Fonetîka « **eyn-ع**, hê- **ح** û xeyn-ع'ê » taybetmendîya fonetîka zimanê me nîn e. Ji bo hemû bidengên alfabeya me, yên ku di bin bandora « **eyn-ع** » ê de mane

re tu nîşanek zanistî di tabloya **IPA'** yê de tune ye. Dengên ku di despêka bêjeyên « alim, **erd**, **intîn**, Îsa, **orîn**, **urtîn**, ûc » ê de hatine nivîsandin, meriv **nikare** cuda cuda bi nîşanên fonetîkî **dîyar bike**.

6. Hemû zimanên ku di grûba zimanê me de ne, bi gelemperî, çawa tên gotin wisa nayên nivîsandin û çawa tên nivîsandin wisa jî nayên gotin ango zimanên fonetîkî nîn in. Lê miqabil, xênjî « **ç, k, p, t** » yê bihilm hemû dengên Kurmancîyê bi tîpên alfabeya **Hawarê** hatiye dîyarkirin û ji ber vê yekê ji zimanê me re « zimanekî **fonetîkî** » hatiye gotin. Lê belê pirsgirêka 4 dengên ku ji alfabe ya me der mane nehatiye çareser kirin.

7. Bi alfabe ya me ya rojane em dikarî pirsgirêkên dengên Kurmancî yên ku bi « **ç, k, p, t** » yê (bihilm û bêhilm) hatine dîyarkirin çareser bikin. Dîsa bi 31 tîpan, wek dîftonga « **xw** » bi « **x** û **w** » yê hatiye dîyarkirin, em dengên ku bê nîşan mane çareser bikin. Ji bo dengên bêhilm tîpen « **ç, k, p, t** » yê dîyar bikin û ji bo yên bihilm jî li ber van tîpan, ji ber ku bihilm tîpên bilêvkirin, tîpa « **h** » yê bikar bînin « **çh, kh, ph, th** », bi vî awayî bilêvkirinek hilmî derdikeve holê û ji van dengên re jî çareserî tê dîtin.

8. Ji xwe tîpa « **h** » yê wextê li ber van tîpan (**ç, k, p, t**) tîpên danîn, ji hilmîya wî alîkarî tê girtin û ji ber ku ev tîp bi hilm bînin bilêvkirin, tîpa « **h** » yê li ber wan tîpên bikaranîn. Çawa bêjeya « **stewr** » de her tîp bi dengên xwe tîpên bilêvkirin, di vî karanînê de jî « **çh, kh, ph, th** » her tîpên wekxweyî tîpên bilêvkirin ango « **ç** » (û **k, p, t**) wek fonetîka xwe, « **h** » jî wek fonetîka xwe (**hinek nerm**) tîpên bilêvkirin.

9. Li berhevkarîna du tîpên bêdeng bikaranînek ji zimanê me der nîn e. Di bêjeyên « **spartek, stran, deng,**

cerm, ewr, stewr, şkeft... » ê de tîpên dîtin jî du û sê tîpên bêdeng li ber hev hatine nivîsandin. Her wiha ev rewşa hanê ji rêzik û qeydeyên rêzimanê me dîr nîn e.

10. Ji bo van dengên pêşnîyara bi tîpên « **çh, kh, ph, th** » yê, ji ber ku « **ç, k, p, t** » bi « **h** » yê ve bihilm tîpên bilêvkirin, him rêzika « Kurmancî zimanek fonetîkî ye » tîpên cî him jî rewşa dengên bihilmî baş tîpên ziman. Bikaranînek wiha de ji ber ku her tîp bi taybetmendiyên xwe tîpên bilêvkirin, dîsa meriv dikare bibêje zimanê me zimanek fonetîkî ye. Meriv wextê vî rêzik û qeydeya hanê baş şîrove bike « **çh, kh, ph, th** » çawa tîpên nivîsandin wisa tîpên xwendin û çawa tîpên xwendin wisa jî tîpên nivîsandin. Ango her tîp bi taybetmendîya **dengên** xwe tîpên bilêvkirin. Ji ber vê yekê wek bêjeyên ku di xala nehan de hatine nimandin (çawa hemû deng û tîpên di van bêjeyan de tîpên bilêvkirin) tîpên xwendin û gotin. Wek bikaranîna dudenga « **xw** » yê van dudengan jî meriv dikare bikarbîne û ji xwendinê re hêsanîyê çê bike.

11. Di encama van xalan de gotina dawîn :

a. Hemû dengên ku bi tîpên bideng (**a, e, î, î, u, û, o**) û bi tîpên bêdeng « **h** û **x** » yê tîpên nîşankirin jêderkên wan kîjan ziman dibe bila bibe meriv dikare wek taybetmendîya fonetîka zimanê me bilêvbike. Her wiha ji wan re di sazûmana fonetîka zimanê me de hewcedarîya nîşanek dinê tune ye.

b. Dengên ku bi şid û lerzokî tîpên bilêvkirin (**l û r**) divê bi du tîpên bînin nivîsandin (**ll û rr**) û ji ber ku bikaranînen wan kêmtir in, di sîstema fonetîkê de (wek di tabloya jorîn de) dibe neyên dîyarkirin.

c. Hetanê niha di sazûmana fonetîka zimanê me de du dengên ku wek « **ç, k, p**

û t » hatine dîyarkirin divê ji hev cuda bi-
bin. Her wiha **ji bo dengên** di despêkên
bêjeyen ku heta niha « çilmisandin, ku-
lav, payîz **û tendûr »** hatine nivîsandin
bi tîpên « ç, k, p, t » yê wek xwe dimînin;
dîsa ji **bo dengên** di despêkên bêjeyen ku
heta niha « çerx, kember, perik **û tevger**
» hatine nivîsandin bi tîpên « çh, kh, ph,
th » werin destpêkirin û êdî bi rewşek nû
wek « çerx, khember, pherik **û thevger**
» bên nivîsandin. Bi vî awayî xênjî difton-
ga « xw » yê çar diftongên dinê « **çh, kh,**
ph, th » di zimanê me de tîp bikaranîn.

d. Di dawîya dawîn de meriv dikare
bibêje ku alfabeya Kurmancî (ya Hawarê
) bi **31** tîpan sazûye û bi alîkariya van
tîpan jî sazûmana fonetîka Kurmancî bi
36 dengan (**foneman**) pêkhatîye.

Alfabe bingeha rêzimanan e. Deng û
tîp (perçeyên bingehîn yên hêrî piçûk) bi
alfabeyê tîp dîyarkirin. Kîjan alfabe dibe
bila bibe divê bi gorî hemû dengên Kurdî
saz bibe û hemû deng bên dîyarkirin. Bi-
karanîna alfabeyên cuda dewlemendîyê
dide zimanê me. Lê belê wek « serbanek
» alfabeya Latînî di her çar perçeyên Kur-
distanê de bi hevkarî (ji ber ku hemû
dinyayê de hevkar e) bê bikaranîn baştir
e. Divê em li ser vî alfabeya me ya rojane
bixebitin û dengên me yên bê tîp mane
re bi awayekî rêzimanî wek pêşniyarên
jorîn çareserîyê bibînin. Ji bo çareserîya
hemû pirsgerêkên rêzimanî kesên ku ve-
kolînan li ser zimanê me dikin û zanistên
zimanan li hev bicivin û sazî û dezgehêk
netewî damezirînin. Rastnivîs û fonetîka
Kurmancîyê vêga tam rûnenîştîye. Ji bo
nivîs, xwendin û axaftinek hevkar hemû
sazî û dezgehên zanistîya ziman pêwis-
te ku hemû pirsgerêkên rêzimanî çare-
ser bikin. Ji ber ku li ser ziman biryarên
netewî bidin jî **pêkan û pêwiste** ku ev
sazî û dezgeh bi her awayî û her demî ,

wek rêzik û qeydeyên zanistî û zanyarîyê,
xweser û « **bêalî** » bimînin û « **alîgir** »
nebin. Xwezayîya zimanê me çibe pêwis-
te tu kesek jê dûr nekeve û dewlemendîya
zimanê me zêde bike!

Çavkanî :

1. *Bedirxan, Emir Celadet & Lescot, Roger, 2000, Kürtçe Dilbilgisi, Stenbol, Weşanên Doz , Çapa pêncemîn*

2. *TAN, Sami , 2011, Rêzimana Kurmancî, Stenbol, Weşanên Instituya Kurdî Ya Stenbolê çapa 2.*

3. *G. Mauger, 1995, Grammaire Pratique du Français d'Aujourd'hui, Paris, Librairie Hachette*

4. *TERZÎ ,Adem-DURKUN, Abdullah , TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZ ARAŞTIRMALARI ÇALIŞTAYI, 25-30 Mart 2008 Şanlıurfa, 2009, ANKARA , Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları : 989*

5. *DOĞAN, Aksan, 1987, Her yönüyle Dil 1 (Ana Çizgileriyle Dilbilim), Ankara, Türk Dil Kurum Yayınları*

6. *Amêdî, Sadiq Behadîn, 1982, Rênivîsîna Kurdî bi Tîpê Erebi, Govarî Korî Zan-yarî Êraq - Destey Kurd*

7. *KAYA ERBATUR, Vildan ve DEMİR, Ercan, 2012, Ortaöğretim Osmanlı Türkçesi Ders Kitabı 10, Ankara, MEB Yayınları*

8. *ÇELİKER , Celadet, Kurtedîroka Alfabe ku Kurdan Bikaranîne, Pênûsa Nû, Sûrî, Tîrmeh 2012*

9. *Zana Farqînî, 1992, Türkçe-Kürtçe Sözlük, İstanbul, İstanbul Kült Enstitüsü*

10. *D. Îzoli, Adar 2007, Ferheng, Amed, Weşanên Deng, çapa pêncemîn*

11. *KEMALOĞLU, Nasır, 2017, Ferhengok, Stembol, Avesta Yayınları*

12. *Türkçe Sözlük, 1988, Ankara, I. ve II. Cilt, TDK Yayınları*

13. *Hêvî, Kovara Çandîya Giştî, Hejmara 1, Sê Dîtin li Ser Pirsên Alfabe , Îlon 1983*

14. AKIN Salih. 2006, « *L'alphabet kurde adapte aux caractères latins* », *L'orthographe en questions*, Collection DYALANG (sous la dir. R. Honvault-Ducrocq), PURH, pp.321-333

15. ÇELIKER, Celadet, 1996, Çend Pirsên Alfabeya Kurdî, Stockolm, Weşanên Roja Nû

16. KARATAŞ, Avdo, 2011, Çareserkirina Pirsgerêka Alfabeya Latîni ji bo Kurdî, Toplum ve Kuram, Sayı 5

17. ZÎNAR, Zeynelabidin, 11.12.2013, *Neh Dengên Kurdî ku di Alfabeyê de Ninin*, Stockolm,

<http://www.rojevakurd.com/ni-visar/14723-Neh-dengn-kurd.html> (19.08.2014)

18. KARTAL, Huseyin, *Ji bo Têgihîştina Kurdbikurd Ziman (Ji bo Shureya Ziman u Perwerdeya Kurdi, Yani ji devla zedekirina tip û girtina tipeki ji alfabeya Kurdi)*, Bruksel, 5-6 Mijdar 2009

19. Qanatê Kurdo, 1991, *Gramera Zimanê Kurdî Kurmancî-Sorani*, Istanbul, Koral Yayınları

20. Ezîzê Cawo, *Hinek Nêr'in li Ser P'ergala Zimanê K'urdî û Zimanzanîyê*, <http://www.pen-kurd.org/kurdi/ezize-cawo/hinek-nerin-u-raman-li-ser-pergala-zimane-kurdi-u-zimanzaniye.html> (26.03.2015)

21. Ezîzê Cewo, *Dîsa li Ser Pirsê Alfabê*, <http://www.pen-kurd.org/kurdi/ezize-cawo/disa-liser-pirsa-alfabe.html> (26.03.2015)

22. Tan, Sami, *Alfabeya Denganî ya Tipguheziye*, <http://azadiyawelat.biz/alfabe-ya-dengani-ya-tipguheziye/> (27.03.2015)

23. KESKIN, Mesut, 2011, *I. Uluslararası Zaza Dil Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları

24. BARAK, W., *Sîyasetên Zimannasîyê û Kurdî*, Konferansa li Ser Zimanê Kurdî, Köln 28.09.2002 <https://www.yumpu.com/ha/document/view/37942550/kinfe-a/127> (26.04.2015)

25. ANF, 16:01 / 27 Ocak 2011, (Zana Farqînî, Dr û Bayîzê Omer, Standartîzasyona Termên Kargerîyê)

26. Anadolu Ajansı- 08 îlon 2013 – (Prof. Dr. K. Yildirim û Doç. Dr. Vecihi Sonmez, Li Beşên Kurdî yên Zanîngehan Nîqaşa Alfabeyê)

27. Zerdeşt Haco (Zaradachet Hajo), *Alfabetê Erebi û Zimanê Kurdî*,

<http://www.pen-kurd.org/kurdi/zerdesht-haco/alfabet-erebi-u-zimane-kurdi.html> (22.04.2015)

28. *Phonologie de l'arabe* , [http://fr.wikipedia.org/wiki/Phonologie de l'arabe](http://fr.wikipedia.org/wiki/Phonologie_de_l'arabe) (12.03.2015-00.15)

29. Ulusal Kürt Dil Konferansı, *Alfabe û Zaraveyê Kurdî -Alfabe ve Kürtçe lehçeler*, <http://www.dogubayazithalkinsesi.com.tr/haber/2111/kurtcede-alfabe-latince-olsun.html>-13.03.2015

30. Li Beşên Kurdî yên Zanîngehan Nîqaşa Alfabeyê, <http://www.infowelat.com/li-besen-kurdi-yen-zaninge-han-niqasa-alfabe.html>-10.03.2015

31. www.ferheng.org (<http://legerin.ferheng.org/?lang=kurd2turk&pg=search&s=L%C3%AAbigere...>+++), 20.01.2015-10.06.2015)

32. [https://fr.wikipedia.org/wiki/Aide:Alphabet phon%C3%A9tique international#P](https://fr.wikipedia.org/wiki/Aide:Alphabet_phon%C3%A9tique_international#P)

33. http://ww2.ac-poitiers.fr/ia16-pedagogie/IMG/pdf/graphemes_phonemes_def_liste_frequence.pdf

34. *Alfabeya Fonetîk a Navnetewî ji bo Zimanê Kurdî (IPA)*, http://ku.wikipedia.org/wiki/AFN_%28IPA%29_ji_bo_Kurd%C3%AE - (27.03.2015)

35. http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/cetin_pekacar_figen_guner_dilek_fonetik_alfabe_agiz_arastirmalari.pdf (27.08.2015)